

NÕUKOGUDE KOOL

Nr. 5

1951

Eesti NSV Ministrite Nõukogu j. a. Polügraafiatööstuse, Kirjastuste
ja Raamatukaubanduse Valitsuse Ajalehtede-Ajakirjade Kirjastus,
Tallinn

SISUKORD

Juhtkiri. Eksamid on õppe-kasvatustöö riiklikuks kontrolliks koolis	269
I. Depman. Vene ja nõukogude matemaatikute hiilgavad saavutused arvuteoorias	274
E. Sõgel. Rahvalikust ja rahvavastasest kirjandusest	281
R. Viies. Õpilaste suvepuhkuse korraldamine on tähtis riiklik ülesanne	299
V. Horm. Kohila kooli kogemusi ekskursioonide korraldamisel	304
F. Perebiinos. Geograafiline väljak ja töö sellel	310
V. Voore. Õppeabinõude valmistamisest seoses suviste ülesannetega zooloogias	313
Kurenurme Seitsmeklassilise Kooli maakasutuse plaan	318
S. Paul. Õppevahendite valmistamisest Eesti Fosfooriidi Seitsmeklassilises Koolis	321
V. Fjodorov. Rahvaharidus Ungaris	324

NÕUKOGUDE KOOL

EESTI NÕUKOGUDE SOTSIALISTLIKU VABARIIGI HARIDUSMINISTEERIUMI

PEDAGOOGILINE AJAKIRI

IX AASTAKAIK

Nr. 5

MAI

1951

Eksamid on õppe-kasvatustöö riiklikuks kontrolliks.

Bolševike partei ja Nõukogude riigi rajajad ning juhid Lenin ja Stalin õpetavad, et edukaks tööks mistahes alal on vajalik ülesannete ja otsuste täitmise kontroll. Seltsimees Stalin rõhutab korduvalt, et head ja õiged otsused võivad jääda paberile, kui nende täitmist ei kindlustata vastava organisatsioonilise tööga, kui nende elluviimist vajalikult ei kontrollita. Seejuures juhib seltsimees Stalin nõukogude inimeste tähelepanu sellele, et vähe on kasu juhuslikust ja pinnapealsest kontrollist. Et kujuneda otsuste ja ülesannete eduka täitmise otsustavaks teguriks, peab kontroll olema süstemaatiline ja asjatundlik.

Seejärest pühendataksegi Nõukogudemaal suurt tähelepanu süstemaatilisele kontrollile kui puuduste ja lünkade vältimise tõhusale vahendile, kui eduka töö otsustavale tingimusele mistahes alal. Seejuures ei taotle nõukogulik, bolševistlik kontroll üksnes puuduste avastamist, vaid ka nende põhjuste väljaselgitamist ja konkreetsete abinõude ning teede kättenäitamist puuduste vältimiseks, töö parandamiseks. See leninlik-stalinlik õpetus hästikorraldatud kontrolli otsustavast osast edu tagamiseks mistahes alal on juhtivaks põhimõtteks ka nõukogude pedagoogikas ja nõukogude koolitöö praktikas.

Kogemused on juba ammu tuhandete faktidega kinnitanud tõde, et seal, kus ei peeta lugu õppe-kasvatustöö süstemaatilise kontrollist, esineb sageli tõsiseid lünki ja puudusi, seisab töö tihti ebarahuldaval järjel. Seejuures on tähtis, et kontroll seisaks vajalikul tasemel kooli- ja haridussüsteemi kõigis lülides, kõigis astmeis, alates õpetajast ja lõpetades juhtivate haridusorganitega.

Siit saabki meile arusaadavaks, miks nõukogude pedagoogika rõhutab nii selgesõnaliselt õpilaste teadmiste, oskuste ja vilumuste süstemaatilise kontrollimise tähtsust ja vajadust õpetaja poolt, sõnastades selle seisukoha kindla ja konkreetse nõudena: õpetaja ei tohi anda õpilasele ühtki tööd, mida ta ei kontrolli ega hinda.

Õpilaste teadmiste süstemaatiline kontroll peab hõlmama õppe-kas-

vatustöö kõiki lülisid, ühtki neist vahele jätmata. Teadmiste kontroll on juba uue aine käsitlemise lahutamatuks kaaslasiks, sest uue küsimuse juurde asudes on vaja õpetajal alati selgusele jõuda, kas ja kuidas võrd õpilased eelmise küsimuse on omandanud, sest õppekursus on nii üles ehitatud, et järgmine põhineb eelmisel, järgmise mõistmiseks on vaja tunda eelmist. Siit on ilma pikemata selge, et niipea kui õpetaja jätab silmapaari vahele õpilaste teadmiste kontrollimise sel õppe-kasvatustöö etapil, asetab ta nurjumise ohtu uue materjali omandamise kindluse ja teadlikkuse õpilaste poolt. Seda viga on aga hiljem väga raske parandada.

Muidugi ei saa piirduda õpilaste teadmiste jooksva kontrollimisega rööbiti uue materjali käsitlemisega: seda tuleb teha ka iga teema ja peatüki käsitlemise lõpul. See kontrollimine erineb juba oluliselt eelmisest, sest siin kordavad õpilased mitte mõnda üksikküsimust, vaid tervet teemat, tervet peatükki, mis võimaldab välja selgitada juba suuremaid seoseid ja sõltuvusi, üldisemaid seaduspärasusi, mis heidavad uut valgust ka üksikfaktidele, süvendavad ja laiendavad õpilaste arusaamist õpitust, avaldavad suurt mõju õpilaste dialektilis-materialistliku maailmavaate kujunemisele.

Õpilaste teadmiste ja oskuste kontrollimise järgmiseks etapiks on kevadine kordamisperiood õppeaasta lõpul. See erineb eelmisest etapist võrratult ulatuslikuma materjali hulga: kui üleminekuklassides on selleks terve õppeaasta kursus, VII klassis ka eelmistes klassides õpitud materjal, siis XI klassis — kogu keskkooli kursus.

Kevadine kordamine on samas eksameile ettevalmistuseks. See nõuab kogu materjali süvendatud, üldistavat kordamist, mida organiseeritakse juhtivate teemade, sõlmküsimuste, suurte seoste ja üldiste seaduspärasuste ning reeglite ümber. Siin ei korda õpilane ainet üksikute tükikeste kaupa, nagu ta seda õppis, vaid omandab üldisema, terviklikuma ja sügavama arusaamise kogu aine, omandab selle põhjalikumalt ja kindlamalt.

Õpilaste teadmiste, oskuste ja vilumuste kontrollimise viimaseks etapiks on ülemineku-, lõpp- ja küpsuseksamid koolitöö lõpul, olles seega õppe-kasvatustöö lahutamatuks osaks.

Õpilaste teadmiste ja oskuste kontrollimise teiste etappide kõrval on eksameil nõukogude koolis eriline asend: nad on mitte ainult õpilaste, vaid ka õpetajate, kooli juhtkonna ja haridusorganite aastase töö riiklikuks, üldrahvalikuks kontrolliks. Eksameil annavad õpilased, aga õpilaste töö kaudu ka õpetajad ja haridusorganid aru oma tööst kogu rahvale, kogu Nõukogudemaale. Seepärast on eksamite tulemused hinnanguks mitte ainult õpilaste tööle ja pingutustele, vaid ka õpetajate ja kogu kooli tööle. Eksamite tähtsust ja vajalikkust nõukogude koolis on seetõttu raske ülehinnata.

Nagu rõhutatakse Eesti NSV Ministrite Nõukogu 7. aprilli 1950. a. määrusega nr. 253 kinnitatud „Algkooli, seitsmeklassilise kooli ja keskkooli ülemineku- ja lõppeksamite ning keskkooli küpsuseksamite korraldamise põhimääruses“, korraldatakse üleminekuksamid 4-ndais, 5-ndais, 6-ndais, 8-ndais, 9-ndais ja 10-ndais klassides ning lõppeksamid 7-ndais klassides selleks, et „... kindlaks teha õpilaste teadmiste täielikkust ja kindlust ning seda, kuidas nad on ette valmistatud edukaks õppimiseks järgmises klassis või pärast seitsmeklassilise kooli lõpetamist kesk-eriõppeasutistes“. Küpsuseksamite korralda-

mise eesmärgiks seab sama põhimäärus „...kindlaks teha õpilaste keskkoolis omandatud teadmiste täielikkust ja kindlust“.

Seega on eksamite ülesandeks kontrollida ühelt poolt õpilaste teadmiste ja oskuste täielikkust, s. t. seda, kas need vastavad oma ulatuselt õppeprogrammi nõudeile, ja teiselt poolt — omandatud teadmiste kindlust, sest tõsise väärtusega on vaid need teadmised ja oskused, mis on kindlasti omandatud, mis on muutunud õpilase püsivaks vaimuvaraks. Pealiskaudselt, poolikult, ebakindlalt omandatud teadmistest pole mingit kasu: need ei saa olla aluseks, millele toetuda järgmises klassis või kooliastmes; need pole usaldatavaiks abimees-tekts ka tegelikus elus.

Kuid kõrvuti sellega, kõrvuti õpilase intellektuaalse taseme kontrollimisega tuntakse eksameil huvi ka õpilase vaimse arengu vastu üldse, tema silmaringi ulatuse, tema kujutluste selguse ja täpsuse, tema iseseisva mõtlemise ja otsustamise küpsuse vastu.

Eksamite ülesandesse kuulub tingimata ka selle kontrollimine ja väljaselgitamine, kas ja kui võrd õpilased oskavad siduda omandatud teadmisi eluga, praktikaga, kas ja kui võrd suudavad nad loogiliselt mõelda ja arutleda, kas ja kui võrd suudavad nad oma mõtteid õigekeelselt ja soravalt väljendada, olgu siis kõnes või kirjas.

Siit näeme, et juba oma olemasoluga stimuleerivad eksamid õpilasi tõsisele ja süstemaatilisele tööle kogu õppeaasta vältel, aidates seega kaasa teadmiste kindlale ja püsivale omandamisele, õpilaste edukale edasijõudmisele. Seepärast käsitataksegi NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu 21. juuni 1944. a. määruses „Üritustest õpetuse kvaliteedi tõstmiseks koolis“ lõpp- ja küpsuseksamite parandamist õppekasvatustöö kvaliteedi tõstmise vahendina.

Eksamid, olles Nõukogudemaal õpilaste teadmiste riiklikuks kontrolliks, süvendavad õpilastes seega kohusetunnet kogu nõukogude ühiskonna ees, kes ei säästa hoolt ega vaeva, et kindlustada oma noorsoole, kommunismi ajaloolise ürituse lõpuleviijale, avaraid hariduse saamise võimalusi. Juba eksamite paljas olemasolu tõstab nõukogude koolinoortes vastutustunnet oma töö tagajärgede suhtes, süvendab neis mõtet, et õppimine, hoolas, kohusetruu ja tulemusrikas õppimine on nende esimene kohustus nõukogude ühiskonna, Nõukogude kodumaa ees. See õilis teadmine kasvatab nõukogude koolinoortes tahet teha õppeaasta kestel kõik eksamite edukaks sooritamiseks kevadel.

Kõigest sellest järgneb, et eksamid nõukogude koolis on kommunistliku kasvatuses tõhustamise ja tõstmise tähtsaid tegureid. Seepärast ei saa neid üheski suhtes, olgu oma eesmärgi või ka korraldusvõtete poolest, võrrelda eksamitega kodanlikes koolis, mis on mõeldud ja tõepoolest kujunevadki töörahva lastele lõksuks, sulgedes nende niigi ülikitsad võimalused hariduse jätkamiseks kõrgemais kooliastmes. Siit ka arusaadav kodanlikes maades laialdaselt levinud eitav suhtumine eksameisse nii õpilaste kui ka lastevanemate poolt.

Nõukogude kool taotleb aga kõigi tema käsutuses olevate pedagoogiliste vahenditega esimesest koolipäevast alates seda, et kõik õpilased lõpetaksid edukalt klassi- ja koolikursuse, mispärast meil eksamid ei ole ega saagi olla õpilastele lõksuks. Seetõttu polegi kodanliku kooli eksamite kogemused mingil juhtumil rakendatavad nõukogude kooli eksamite kohta.

Sellest hoolimata võib meie vabariigi õpetajate hulgas mõnigi kord kuulda väiteid, et eksamid olevat liigseks koormaks õpilastele, et eksamite hinnang olevat juhuslik, mis ei saavat seetõttu õigesti peegeldada õpilaste teadmisi ja nende üldise arenemise taset. Asi on aga tegelikult otse vastupidi: just eksameil on loodud tingimused, mis redutseerivad miinimumini juhuslikkuse elemendi. Seda ühelt poolt juba sellega, et eksamite objektiks pole mõni üksik õppeaine, vaid kõik õppeprogrammi põhiained. Seda teiselt poolt sellega, et iga eksamipilet ei sisalda üht, vaid kolme küsimust, mis on valitud õppeprogrammi erinevaist osadest. Ja kolmandaks sellega, et eksameil ei hinda õpilase teadmisi mitte üksnes vastava aine õpetaja, vaid üleminekueksameil ka assistent, ent lõpp- ja küpsuseksamil koguni terve komisjon.

Kui tavalises õppe-kasvatustöös õpilaste teadmiste ja oskuste kontrollimine on vaid õpetaja töö üheks osaks, siis moodustab see eksameil viimaste ainsa eesmärgi ja sisu. Sellest järgneb, et kõik eksamineerimisest osavõtjad (ka assistendid ja eksamikomisjoni liikmed) peavad olema tuttavad mitte ainult eksamineeritava ainega, vaid ka eksamineerimise meetodikaga: alles siis on tagatud õpilaste teadmiste erapooletu kontrollimine ja hindamine.

Eksamite eesmärk nõukogude koolis — õpilaste teadmiste ja oskuste ühtlane ning õiglane kontrollimine — eeldab eksamineerimise objekti ja eksamineerimise metodika ühtsust. Nõukogude pedagoogika, kasutades progressiivse vene pedagoogika rikkalikke kogemusi, on lahendanud edukalt selle küsimuse: eksamineerimise meetodite ühtsuse nõue leiab realiseerimist ühtseis suulistest ja kirjalikes eksameis, eksamineerimise mõõdupuu ühtsuse nõue — ühtseis pileteis suulistel eksamitel, ühtseis teemades ja ülesandeis — kirjalikel eksameil.

Suuliste eksamite metodikas on põhinõudeks, et õpilast kuulataks kannatlikult, et tal lastaks takistamatult öelda kõik, mis ta teab pileti küsimuste kohta, et teda vaheküsimustega tarbetult ei segataks ega katkestataks. Paraku võis mullu mõnelgi korral kohata tõsiseid eksimusi selle arusaadava ja loomuliku nõude vastu: eksamineerijate juures ilmnis läbematust, kärsitust, kiputi kergel käel õpilast küsimustega katkestama, kusjuures need küsimused olid mõnel korral ka suunavat laadi, sisaldades endas juba vastuse valmis elemente, mis on täiesti lubamatu.

Muidugi on suuliste eksamite metodikas eksamineerijate küsimustel kindel koht, ja nimelt täiendavate küsimuste näol. Möödunud aasta eksameil esines sel alal vääratusi kahes suunas: mõnel pool püüti täiendavaist küsimustest üldse hoiduda, teisel jälle esitati neid põhjendamatu palju. Nõukogudemaa koolide eksamite kogemused on tõmmanud küllaltki kindlad piirid täiendavate küsimuste kasutamisele: neid esitatakse esiteks siis, kui õpilase vastus on ebatäielik, lünklik, teiseks siis, kui õpilane pole täpne oma seletustes või koguni eksib, kolmandaks — kui ta ei oska vastata mõnele pileti küsimusele ja neljandaks — kui ta eksamil vastab kas üle ootuste hästi või üle ootuste halvasti.

Nii esimesel kui teisel korral peavad täiendavad küsimused piirduma pileti raamidega, aga mitte neist kaugemale minema. Ometi võis mullu eksameil tähele panna, et neil juhtumel esitati täiendavaid

küsimusi ka väljastpoolt pileti raame, millega vastavad õpilased asetati teistega võrreldes raskemasse olukorda.

Paar täiendavat küsimust väljastpoolt pileti raame on muidugi vajalikud kahel viimasel juhtumil.

Suulistel eksamitel esines mullu ebaühtlust ka siis, kui õpilane oma vastustes ilmselt eksis: mõnel pool mindi õpilase eksimusest vaikides mööda, alandades ainult vastavalt tema hinnet, teisel leidis see parandamist (millega loomulikult samuti kaasnes hinde alandamine). Pedagoogiliselt õige on muidugi see, kui õpilase väärtus parandatakse, sest õpilane õpib ka eksamil. Meenutatagu siinkohal isiklikke kogemusi: fakt, mis kunagi eksamil parandati, on jäänud õigel kujul kogu eluks meelde!

Mitmeis aineis, nagu füüsikas, botaanikas ja geograafias on teoreetiliste teadmiste kõrval vaja kontrollida ka õpilaste praktilisi oskusi ja vilumusi. Möödunud aastal võis mitmel pool näha küll seda, et eksamiruumis oli katseriistu, kaarte, tabeleid, skeeme, kuid neid kasutati vähe.

Kui suulistel eksamitel hinde õigsuse tagamiseks on tähtis, et õpilast kuulataks teraselt, jätmata märkamata ühtki ebatäpsust või väärtust tema seletuses, siis kirjalikel eksameil on ses mõttes ülitähtis eksamitööde hoolikas läbivaatamine ja parandamine, et ükski viga ei jääks silmapaari vahele. Seepärast ei tule mingil juhtumil kirjalike eksamitööde parandamisega ülepeakaela rutata (püüdes sellega lõpule jõuda näit. eksamipäeva õhtuks), sest kogemused näitavad, et ka kuld- ja hõbemedaliga autasustamiseks esitatute töödes esineb veel parandamata vigu.

Kirjalikke eksameid, nagu suulisigi, tuleb nii korraldada, et õpilased ei kasutaks ega saakski kasutada kõrvalist abi. See eeldab kirjalike eksamimaterjalide eeskirjade kohast hoidmist, mis tagab, et need saavad õpilastele teatavaks alles eksami algul. Samal eesmärgil peab valitsema kindel kord nii kirjalikel kui ka suulistel eksamitel.

Hästikorraldatud kontroll täitmise üle — see on helgiheitja, mis heidab valgust meie töö olukorrale, õpetab seltsimees Stalin. Nõukogude koolide õppe-kasvatustöös on üheks niisuguseks tugevaks helgiheitjaks kevadised eksamid koolides, mis aitavad heita eredat valgust mitte ainult õpilaste teadmiste ja oskuste tasemele, vaid ka õpetajate ja kogu kooli õppe-kasvatustöö olukorrale ning haridusorganite juhtimise kvaliteedile.

Eksamitulemuste üksikasjaline kokkuvõte ja analüüs niihästi kooli kui ka haridusorganite poolt on seepärast tähtsaks vahendiks kommunistliku kasvatuse taseme tõstmisel eelseisval õppeaastal.

Algavate eksamite edukaist tulemustest on huvitatud mitte üksnes õpilased, kool ja haridusorganid, vaid kogu nõukogude ühiskond. Näidaku nende tulemused kogu Nõukogudemaale, et iga õpilane on hooliga õppinud, iga õpetaja ja kool — oma noori hästi õpetanud ja kasvatanud, iga haridusosakond — oma koole tõsiselt juhtinud ja abistanud!

Vene ja nõukogude matemaatikute hiilgavad saavutused arvuteoorias.

Prof. I. DEPMAN,

Leningradi Linna Õpetajate Täiendusinstituudi matemaatika-kateedri juhataja.

Arvu mõiste on kogu matemaatika tähtsamaid põhimõisteid. „Puhta matemaatika aineks on reaalse maailma ruumilised vormid ja suuruselised suhted,“ ütleb Engels. „Nagu kõik teisedki teadused, nii sündis ka matemaatika inimese tarvetest — pindalade, nõude mahu ja aja mõõtmisest ja mehaanikast.“ (Fr. Engels, „Anti-Dühring“.)

Suuruste mõõtmine sünnib arvude abil.

Arvu mõiste alla mahutame kõigepealt loomulikud ehk naturaalarvud: 1, 2, 3, 4 jne. (viimane nimetus leidub juba kreeka autoritel, näit. Nikomachosel, kes elas meie ajaarvamise järgi II sajandil; praeguses mõistes tarvitab naturaalarvude rea nimetust D'Alembert XVIII sajandi lõpul). Arvuvalda laiendades lisame järkjärgult naturaalarvudele murd-, negatiivsed, irratsionaalsed ja imaginaarsed arvud. See arvuvalla laiendamise protsess on vähemalt koolis õpitava aritmeetika- ja algebrakursuse juhtivaks ja siduvaks niidiks.

XIX sajandi algul kirjutas suurimaid matemaatikuid Poincaré: „Veel hiljuti peeti matemaatika põhimõisteks arvu, ruumi, joone jne. mõisteid. Praeguse aja matemaatika tunnistab sääraseks põhimõisteks ainult naturaalarvu mõistet, millest kõiki teisi võib tuletada.“

Arvudeõpetus, kõigepealt täisarvude-õpetus, nn. arvuteooria ehk kõrgem aritmeetika on kogu matemaatika tähtsamaid ja olulisemaid osi. Kõige arukamad ja filosoofilisemad pead matemaatikute peres on just selle matemaatika osa vastu erilist huvi tundnud. „Nagu matemaatika on teaduste kuninganna, nii on aritmeetika matemaatika kuninganna,“ lausub K. Fr. Gauss.

Vene matemaatikud on alati suurt huvi tundnud arvuteooria vastu, ja selles matemaatika osas on vene ja nõukogude matemaatikute saavutused eriti hiilgavad. Leonhard Euleri (1707—1783) ligikaudu 800 töö hulgast langeb arvuteooria valdkonda üle saja. Kõige üllatavamad avastused P. L. Tšebõševi loomingus (neist kõneleme allpool pikemalt) kuuluvad arvuteooriasse. Tšebõševi järelkäijate („Peterburi matemaatilise koolkonna“) tähtsamad saavutused kuuluvad samale alale. Siin tuleb kõigepealt nimetada A. N. Korkini, hiljem A. A. ja V. A. Markovi töid vormide teoorias ja J. I. Solotarjovi ja J. V. Soh-hotski uurimusi ideaalarvude teoorias, mis paljukiidetud R. Dedekindi õpetuse eel käisid ja mille I. I. Ivanov lõpule viis. Nõukogude matemaatikud I. M. Vinogradov, L. H. Šnirelman, B. A. Venkov jt. viisid

Euleri ja Tšebõševi saavutused arvuteoorias niisugusele kõrgusele, nagu seda need suured uue õpetuse rajajad vaevalt küll ette nägid. Geniaalsed ideed geomeetrilises arvuteoorias, mille rajas G. F. Voronoi ja mille sügavust aimas ainult Venemaalt pärinev H. Minkovski, leidsid jätkajaid ja süvendajaid nõukogude matemaatikutes B. A. Venkovis ja B. N. Delonees.

Uht-teist nende suurte ideede arendamisest puudutame järgnevates ridades. Allakirjutanu tahaks matemaatika õpetajatele nende ridadega näidata, et kõigist koolimatemaatika osadest seisab just aritmeetika kõige lähemal tänapäeva uurimistele matemaatikateaduse valdkonnas.

II

Arvu mõiste tekkimine algas naturaalarvudest. Inimene hakkas vahet tegema ühe, kahe, kolme jne. sõrme või mõne muu asja vahel, hiljem hakkas ta abstraktselt lugema üks, kaks, kolm jne. See arvu-rea omandamine oli talle raskeks ülesandeks. Tänapäevani ütleme meie: „kolm on kohtu seadus“, „kõiki häid asju on kolm“. Need ütlused kõnelevad sellest kaugest minevikust, kui inimese arvuvald lõppes kolmega; asjade kogumikku, milles oli üle kolme asja, nimetas inimene umbmäärase terminiga palju. Vene keeles oli selle mõiste jaoks sõna тьма — pime, must (hulk). Ka eesti keeles tarvitatakse suure hulga kohta nimetust musttuhat.

Aja jooksul nihkus see palju mõiste ikka kaugemale ja kaugemale; peale arvude üks, kaks, kolm omandas inimene samm-sammult järgmiste arvude (neli, viis, kuus jne.) mõisted. Vanasõnad ja ebausklikud ütlused üksikute arvude (7, 10, 13) kohta on arvatavasti mälestusmärgid sellest ajast, kui inimene neist arvudest edasisammumisel suuri raskusi tundis, kui need arvud kaua aega arvurea äärmisteks piirideks olid. Veel tänapäeval on rahvaid, kelle arvuvald seisab koos ainuüksi mõistetest üks, kaks ja palju.

Juba kreeka matemaatik Archimedes (elas III sajandil enne meie ajaarvamist) õpetas, et arvurida on lõpmatu. Ta näitas arvutamise teel, et kui terve maailmaruum oleks täidetud kõige peenema liivaga, jätkuks siiski arve nende liivaterade loendamiseks. Sellega oli antud meie aritmeetika ja arvuteooria aine — lõpmatu naturaalarvude rida, piiramatu naturaalarvude valdkond. Arvatavasti tegelesid selle arvureaga, oletades ta piiramatust, ka Archimedese eelkäijad.

Pythagorase koolkond (VI saj. enne meie ajaarvamist) liigitas naturaalarvud paaris- ja paaritu-, liht- ja lihtarvudeks.* Lihtarvudeks nimetame neid arve, mis jaguvad ainult ühega ja iseendaga (nagu 2, 3, 5, 7, jne.); lihtarvud jaguvad peale ühe ja iseenda veel vähemalt mõne kolmanda arvuga (näiteks jagub 4 peale 1 ja 4 veel 2-ga, 6 jagub peale 1 ja 6 veel 2 ja 3-ga jne.). Naturaalarvude liigitamine liht- ja lihtarvudeks on kogu arvuteooria aluseks. Iga lihtarvu võib ainsal viisil lihtarvude korrutiseks lahutada, näit. $12 = 2 \times 2 \times 3$, $15 = 3 \times 5$ jne. Lihtarvud oleksid nagu aatomid, millest lihtarvud korrutamise teel saadakse. Kõik arvude omadused on sellepärast seotud lihtarvude omadustega. Siit saab arusaadavaks, mispärast arvuteooria ja aritmeetika tegelevad peamiselt lihtarvudega.

* Autori terminoloogia muutmata. Praegu kasutame kahe viimase asemel alg- ja kordarvu terminit. Toimetuse märkus.

Möödamannes märkigem, et pole täiesti õige öelda, nagu jaguneksid kõik naturaalarvud liht- ja liitarvudeks: 1 ei käi selle liigituse alla. Seepärast tuleb öelda, et naturaalarvud jagunevad kolme liiki: 1) arv 1, millel on ainult üks jagaja, nimelt ta ise; 2) lihtarvudeks, millel on ainult kaks jagajat, nimelt 1 ja arv ise ning 3) liitarvudeks, millel on enam kui kaks jagajat.

Parimas arvuteooria õpperaamatus (endise Peterburi akadeemiku Uspenski kirjutatud) loeme: „Pythagorase koolkonna teened matemaatikas on suured. Nende hulka loetakse ka naturaalarvude liigitamist liht- ja liitarvudeks. Kui viimane oletus on õige, siis tuleb seda saavutust nimetatud koolkonna kõige suuremaks teeneks pidada.“ See ei ole liialdus. Naturaalarvude liigitamisest algas abstraktsete arvude omaduste uurimine, mis on kogu teoreetilise matemaatika hingeks. Aritmeetikaõpetaja üldharidusliku kooli nooremais klassides tundku uhkust selle üle, et ta astub oma õpilastega selle sammu, mis oli matemaatika arenemise ülitähtsaks astmeks.

III

Pärast seda, kui naturaalarvud olid omandatud, kui need arvud olid liigitatud liht- ja liitarvudeks, tärkas iseenesest küsimus, kas on olemas suurim lihtarv või jätkub ka lihtarvude rida lõpmatult. Sellele küsimusele andis vastuse Eukleides umbes 300. aasta ümber meie ajaarvamist. Tema arutles järgmisel viisil: oletame, et on olemas kõige suurem lihtarv p . Korrutame kõik lihtarvud ja lisame korrutisele 1. Sel viisil saame uue arvu P , kusjuures $P=2 \times 3 \times 5 \times 7 \times \dots p+1$.

P on suurem kui p . Kui P on lihtarv, siis on juba sellega meie oletus, nagu oleks p kõige suurem lihtarv, ümber lükatud. On aga P lihtarv, siis peab ta jaguma mingi lihtarvuga, näiteks lihtarvuga n . See lihtarv n ei võrdu ühegi lihtarvuga reas $2, 3, 5, \dots, p$, sest kui ta võrduks mõnega neist, siis saaksime arvu P jagamisel selle arvuga n ülejäägi 1; meie aga oletasime, et P jagub arvuga n ilma ülejäägita. Tähendab lihtarv n , millega jagub arv P , ei kuulu lihtarvude $2, 3, 5, \dots, p$ ritta, n on suurem kui p ; seega meie oletus, nagu oleks p kõige suurem lihtarv, on ekslik. Kõige suuremat lihtarvu pole olemas, lihtarvude rida on lõputu.

See Eukleidese lause on lihtarvude teooria ja ühtlasi kogu aritmeetika tähtsamaid aluseid. Umbes 2200 aasta jooksul ei suutnud matemaatika arenemine Eukleidese saavutustele midagi väärilist juurde lisada. Sammu edasi tegi alles P. L. Tšebõšev 1850. aasta ümber.

Eukleidese lause tõestamine tõstis üles küsimuse, kuidas naturaalarvude reast lihtarve välja eraldada. Väikeste arvude korral lahendamise küsimuse katsete teel, on meil aga tegemist suure arvuga, siis muutub vastuse leidmine raskeks või isegi võimatuks. Ons liht- või lihtarv järgmine arv: $2^{127}-1 = 170\ 141\ 183\ 460\ 469\ 231\ 731\ 687\ 303\ 715\ 884\ 105\ 727?$

Sellele küsimusele vastamine nõudis tänapäeva matemaatika kõigi saavutuste rakendamist ja suurt masinatööd. Möödamannes märgime, see arv on kõige suurem tänapäeval tuntud lihtarv! Mitmekümne aasta jooksul oli sääraseks suurimaks tuntud lihtarvuks $2^{61}-1 = 2\ 305\ 843\ 009\ 213\ 693\ 951$, mille leidis võrdlemisi lihtsate abinõudega 1883. aastal

I. M. Pervušin, iseõppinud matemaatik, edumeelne papp Sadrinski maakonnast Uralis, kes on tuntud mõne muugi matemaatilise avas-

25

tuse kaudu. Näiteks tõestas ta, et arv $2^2 + 1$, mis koosneb 2 525 223 numbrist (trükitult oleks selle arvu pikkus 5 kilomeetrit!), on lihtarv ning jagub lihtarvuga 167 772 161. Kellele on kindlustatud mõne tuhande aasta pikkune elu, võib seda arvutamise teel järele proovida!

Lihtarvude väljaeraldamise küsimuse naturaalarvude reast lahendas umbes 100 aastat pärast Eukleidest kreeka matemaatik, maateadlane ja kirjandusloolane Eratosthenes. Ta andis meetodi, millele teadus tänini midagi samaväärset ei ole juurde lisanud. See meetod kannab *E r a t o s t h e n e s e s õ e l a* nime ja seisneb järgmises:

Kirjutame välja naturaalarvude rea, võimalikult pika. Arv 2 on lihtarv. Igal teisel kohal, alates arvu 2 kohast, asetseb arv, mis jagub 2-ga, seega lihtarv. Tõmbame neile kõigile risti peale. Samuti märgime ära igal kolmandal kohal asetsevad arvud, alates arvu 3 kohast, igal viiendal kohal asetsevad arvud, alates arvu 5 kohast, igal seitsmendal kohal asetsevad arvud, alates arvu 7 kohast jne. Arvud, mis ritta järele jäävad ja asetsevad viimase läbikriipsutuse esimesest arvust pahemal pool, on lihtarvud. Eratosthenese päevil kirjutati vahatahvliil ja arvule risti pealetõmbamise asemel torgati selle arvu kohale vahatahvlistse auk. Seetõttu muutus tahvel sõelaks, millest Eratosthenese meetod Eratosthenese sõela nime saigi.

Kui saaks Eratosthenese meetodit soovitava ulatuseni jätkata, siis oleks lihtarvude eraldamise probleem lahendatud. Tänini ulatub Eratosthenese sõel kuni 10 017 000-ni.

Selle arvuni viidud lihtarvude tabel, mis aastat 40 tagasi Carnegie' kulul trükist ilmus, on suurimaid trükitehnika saavutusi. See kujutab endast suurekaustalist albumit, mille igal leheküljel on umbes 25 000 trükimärki. On arusaadav, et selle väljaande korrektuur oli vastutusrikkam kui ühelgi teisel trükitoöl. Selle trükkimine kestis 5 aastat ja nõudis rea uute masinate loomist.

Koolitundides tuleks lasta lastel teha Eratosthenese sõel näiteks 1000 piiris. Tarvitatagu head ruudulist paberit või millimeeterpaberit; ruutude loendamise asemel tarvitatagu mõõtu 2, 3, 5, 7 jne. ruudu laiusega. Leningradi koolides teevad lapsed järgmiselt: ühele paberilehele kirjutatakse arvud 1—1000. Teisest samasugusest paberilehest lõigatakse välja iga teine ruut 2-st alates, kolmandast paberilehest iga kolmas ruut 3-st alates, neljandast paberilehest iga viies ruut 5-st alates jne. Kui katta esimene leht teisega, see kolmandaga jne., siis kaovad esialgsest naturaalarvude reast paarisarvud, siis kolme korrutised, siis viie korrutised jne. ja „sõela“ jäävad järele lihtarvude rea esimesed liikmed ikka suuremas ja suuremas ulatuses.

IV

Kui vaatleme lihtarvude tabelit 1 ja 10 000 000 vahel, märkame, et lihtarvude rida muutub naturaalarvude hulgas seda hõredamaks, mida kaugemale meie naturaalarvude reas läheme. Säärane on ainult üldine pilt. Kui silmitseda lihtarvude rida lähemalt ja vähemas ulatuses, siis leiame seal mitmesuguseid ebakorrapärasusi.

Lihtarvude jaotuse korrapäratus torkab veel enam silma, kui üles märgime, et naturaalarvude reas leidub lihtarvude paare, mille vahel asetseb ainult üks liitarv (niisuguseid lihtarve nimetatakse „kaksikuteks“), nagu 3 ja 5, 5 ja 7, 11 ja 13 jne. ja 10 016 957 ja 10 016 959. Viimane kaksikute paar on kõige suurem tänapäeval tuntud paar; tänini on jäänud lahendamatuks küsimus, kas kaksikute paare on lõplik või lõputu arv. Teiselt poolt teame, et mõne järjestikuse paari vahel on hulk lihtarve. Näiteks on kõik 153 naturaalarvu 4 652 354 ja 4 652 506 vahel lihtarvud. Saab näidata, et naturaalarvude reas võib leida kaks järjestikust lihtarvu, mille vahel on kuitahes palju lihtarve.

Märgime sümboliga $n!$ korrutise $1 \times 2 \times 3 \dots (n-1)n$. Kirjutame arvude rea:

$n!+2, n!+3, n!+4, \dots, n!+(n-1), n!+n$. Selles reas on $(n-1)$ arvu. Kõik nad on lihtarvud, sest esimene jagub 2-ga, teine — 3-ga jne., viimane — n -ga. Kui $n=1000$, saame sedaviisi 999 järjestikku lihtarvu. See naturaalarvude rea osa asetseb kaugel väljaspool 10 000 000-ni ulatuvat Eratosthenese sõela.

Kõik suuremad matemaatikud on otsinud seaduspärasust lihtarvude asetuses naturaalarvude seas, kuid tagajärjeta. Nähes selle töö lootusetust, hakati otsima ligikaudseid valemeid, mis suurema või väiksema täpsusega määraksid kindlaks lihtarvude hulga arvureas 1-st kuni arvuni n (Gauss, Legendre ja teised). Selle probleemi lahendus õnnestus P. L. Tšebõševil.

V

Pafnuti Lvovitš Tšebõšev (märgime eksliku hääldamise vältimiseks, et ta ise nimetas ennast Tšebõšóv, rõhuga viimasel silbil!) sündis 26. mail 1821* ja suri 8. dets. 1894. Õppinud Moskva ülikoolis, kus tema õpetajateks olid matemaatikas Sjornov ja mehaanikas Brašman, sai ta varsti pärast ülikooli lõpetamist Peterburi ülikooli professoriks, Vene ja Pariisi teaduste akadeemia liikmeks. Paljud suvised puhkekuud elas ta Tallinnas, millest on säilinud tööendeid kirjanduses. Paljudel matemaatika aladel tegi Tšebõšev põhjapanevaid avastusi, mitu uut matemaatika osa said tema töödest alguse. Tema tähtsaimad avastused kuuluvad lihtarvude valdkonda.

Gauss, Legendre ja teised aimasid vaatluste põhjal, et lihtarvude hulk arvureas 1-st kuni arvuni n on kuidagimoodi seotud suhtega $\frac{n}{\ln n}$, kus \ln tähendab niinimetatud naturaalsel logaritmi. Seda lihtarvude hulka märgitakse sümboliga $\Pi(n)$. Tšebõšev näitas 1850. aastal, et

$$\Pi(n) \approx \int_2^n \frac{dx}{\ln x}.$$

Integraali $\int_2^n \frac{dx}{\ln x}$, mida täpselt olemasolevates funktsioonides ei

saa arvutada, hakati märkima sümboliga $Li(n)$ (integraalne logaritm), selle jaoks on olemas tabelid, nagu seda on siinuste, tangensite, logaritmid ja teiste transtsendentsete funktsioonide jaoks. Tšebõševi uuri-

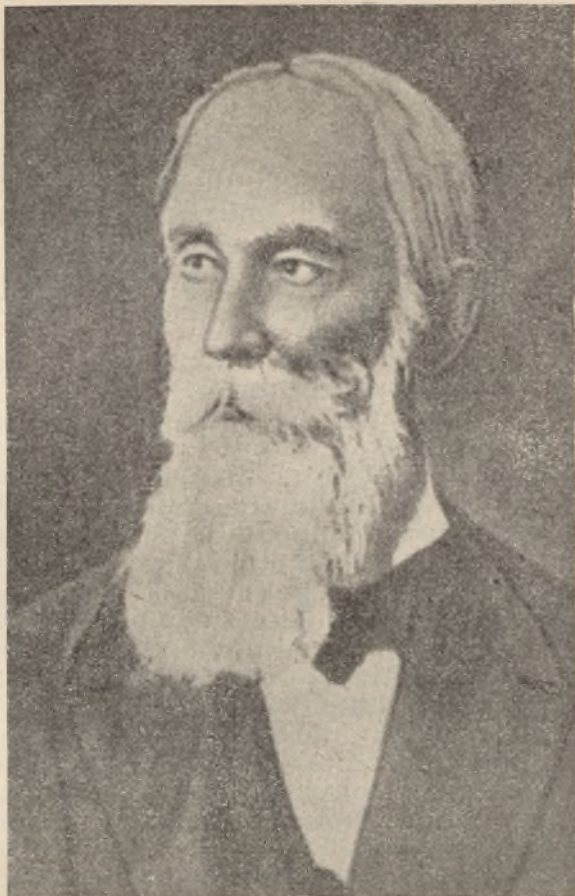
* Tänavu 26. mail möödub seega 130 aastat P. L. Tšebõševi sünnist.

mused kinnitasid seega, et $\Pi(n) \approx Li(n)$, ja et see ligikaudne võrdus on seda täpsem, mida suurem on n . Selle lause lõplik tõestamine nõudis matemaatika mees-todeid, mida Tšebõševi ajal veel ei tuntud.

Nagu öeldud, on meil praegusel ajal lihtarvude tabel 10 000 000-ni olemas, sellepärast võime meie nüüd Tšebõševi valemi täpsust kontrollida. Võrdlemine näitab, et Tšebõševi valemi abil saadavad resultaadid lihtarvude hulga üle on tõelistest natuke suuremad, kuid see vahe väheneb arvude suurenemisega, olles seega tõenduseks Tšebõševi oletusele, et kui n lõpmata kasvab, siis läheneb tema valemi põhjal saadav resultaat piiramatult täpsele tulemusele.

Tšebõševi arvudega on seotud üks kõige imelikumatest saavutustest tänapäeva arvuteoorias. Paarkümmend aastat tagasi tõendati, et kuigi

Tšebõševi arvud on harilikult tõelistest $\Pi(n)$ väärtustest suuremad, peab naturaalarvude reas, väga kaugel 10 000 000-st, leiduma arv, mille jaoks Tšebõševi arv on tõelisest $\Pi(n)$ väärtusest vähem. 1938. aastal tõendas inglase Skewes, et see sünnib arvu n puhul, kui selle ligikaudne väärtus

P. L. Tšebõšev.

$$n \approx 10^{10^{34}}$$

See on kõige suurem arv, millega mingisugune reaalne mõiste on seotud. See tuleks kirjutada numbriga 1 ja selle järel 10 000 000 000 000 000 000 000 000 000 000 000 nulli!

Missugust muljet Tšebõševi teoreem avaldas, selle üle võib otsustada tolleaegsete ja hilisemategi suurimate matemaatikute mõtteavalduste järgi. Suurim inglise matemaatik Sylvester nimetas Tšebõševi „lihtarvude võitjaks“, kes „esimesena nende kapriisirikka voolu

algebraaliste pihtide vahele võttis". Ta lisas veel juurde, et „edaspidist lihtarvude teooria progressi tuleb oodata inimeselt, kes samavõrd Tšebõševist kõrgemal seisab, kuivõrd Tšebõšev ületas kõik oma eelkäijad". Ja veel meie päevil ütles E. Landau (suri 1938. a.), lihtarvude teooria suurim autoriteet, et pärast Eukleidest leidis Tšebõšev esimesena lihtarvude teoorias õige tee ja jõudis tähtsatele resultaatidele.

Tšebõšev lahendas üheaegselt eelmisega veel teise lihtarvude teooria tähtsa küsimuse. Prantsuse matemaatik Bertrand (suri 1901. a.) avaldas vaatluste põhjal, mis hõlmasid arvuderida 1-st kuni 6 000 000-ni, oletuse, et, alates arvust $n=6$, arvude n ja $2n-2$ vahel on vähemalt üks lihtarv. Kui näiteks $n=6$, siis $2n-2=2\cdot 6-2=10$; 6 ja 10 vahel asetseb lihtarv 7 jne.

Selle oletuse, niinimetatud „Bertrandi postulaatumi" tõestas Tšebõšev ja muutis oletuse teoreemiks.

Lõpuks mõni sõna Tšebõševist suurima revolutsioonielise vene matemaatikuna.

Eespoolöeldu põhjal võiks arvata, et ta oli teoreetik, keda huvitasid ainult kõige abstraktsemad matemaatika probleemid, kes seisis kaugel tegeliku elu nõuetest. Midagi ei oleks ekslikumat niisugusest arvamusel. Tšebõšev oli just niisugune matemaatik, kes tegeles kõige enam praktilise elu küsimustega, kelle kõige abstraktsemad teooriad võrsusid praktiliste ülesannete lahendamisel. Tema tööde pikas nimekirjas leidub hulk uurimusi mitmesuguste mehhanismide üle, traktaadid hammasratastest ja koguni... riiete väljalõigete üle. Ta uuris tuuleveskite ehitust, tehaste jõumasinate sisseadeid ja, kordame tema enese sõnu, „leidis igal sammul matemaatilisi probleeme, mille lahendamiseks tolelaegsel matemaatikal mingeid meetodeid ei olnud". Paljusid neid lünki matemaatika teoorias täitiski Tšebõšev oma uute geniaalsete ideedega. Ta lõi mitukümmend uut mehhanismi, mis lahendavad terve rea tehnilisi probleeme, ta oli kümnete aastate kestel suur-tükiväe valitsuse teaduslikuks nõuandjaks; tema katsete tagajärjel seisis vene suurtükivägi juba tsaarivalitsuse ajal kõrgemal tasemel kui kuski mujal. Tšebõševi tegevust iseloomustas igal sammul teooria ja praktika ühendamise idee, ta juhindus põhimõttest, mis Tšebõševi enda sõnade järgi peaks olema igal alal inimese tegevuse juhtnööriks: kuidas saavutada olemasolevate ressursidega suurimaid tulemusi. Kasutades seda ideed arvutamise viiside väljatöötamisel, andis Tšebõšev need ligikaudse arvutamise meetodid, mis tema õpilase akadeemik A. N. Krõlovi käes kujunesid asendamatuks vene laevaehituse tehnikas, millele juba 50 aastat tagasi ei olnud võrdset kogu maailmas.

Lõpuks tuleb märkida, et Tšebõšev lõi esimese vene matemaatika koolkonna, nn. „Peterburi koolkonna", mille juhtnööriks oli võimalikult lihtsate abinõudega lahendada konkreetseid ülesandeid ja viia alati lahendus valemieni, mida kirjaoskaja arvutaja suudab tarvitada. Sellest Tšebõševi koolkonna vaimust on kantud kõigi väljapaistvamate vene matemaatikute tööd XX sajandi 1. poolel: A. N. Korokin, J. I. Solotarjov, A. M. Ljapunov, A. A. ja V. A. Markov, G. F. Voronoi, V. A. Steklov, A. N. Krõlov, N. S. Bernstein, J. V. Uspenski, I. M. Vinogradov, B. A. Venkov, B. N. Delonee ja nende õpilased, nõukogude matemaatika praegused esindajad.

(Järgneb.)

Rahvalikust ja rahvavastasest kirjandusest.

(Märkmeid kirjanduse arenemisest imperialismi ja kodanlik-demokraatlike revolutsioonide ajajärgul Eestis XIX saj. lõpust kuni 1917. a. Veebruarirevolutsioonini.)

ENDEL SÕGEL.

Käsiteldav ajajärk on imperialismi vastuolude teravnemise, suurte klassilahingute ettevalmistamise ja läbiviimise ajajärk, mis hõlmab kaks kodanlik-demokraatlikku revolutsiooni. See võitlus väljendub teravalt ka kultuurielus. Eesti rahvusliku kultuuri arenemine toimub kahe kultuuri ägedas võitluses: ühel pool on eesti kodanlik, töötava rahva kurnamist õigustav kultuur, teisel pool aga demokraatlik ja proletaarne kultuur kui töörahva huvide eest võitlev kultuur. Üldiselt öeldes on käsiteldav ajajärk eesti kirjanduses eesti kriitilise realismi ja eesti proletaarset kirjanduse tekkimise ning arenemise ajajärk.

Selle ajajärgu eesti kirjanduse ajaloo iseloomustavamaks jooneks on eesti proletaarset kirjanduse ja kriitilise realismi võitlus reaktsioonilise romantika (uusromantism), formalismi ja estetismi vastu. Oma üldsuunalt eesti proletaarne kirjandus ja eesti kriitiline realism võitlevad proletariaadi ning kogu töörahva demokraatlike ja sotsialistlike huvide eest, kajastavad töörahvahulkade huve õiglaselt ning innustavad võitlusele eksploateerijate vastu kas kapitalismi paljastades (kriitiline realism) või kapitalismi kukutamiseks otseseid üleskutseid andes (proletaarne kirjandus). Reaktsiooniline romantika, estetism ja formalism on kodanluse reaktsiooniliste huvide teenistuses, moonutavad tegelikkust ja püüavad töörahvahulkade tähelepanu klassivõitluselt kõrvale juhtida, teevad energilisi katseid rakendada kultuurielu ja kirjandus tervikuna reaktsioonivankri ette.

Peatume lühidalt sellel rahvaliku ja rahvavastase kultuuri võitlusel.

XIX SAJANDI LÕPP JA XX SAJANDI ALGUS.

Möödunud sajandi lõpul ja käesoleva sajandi algul toimub Venemaal kapitalismi ümberkasvamise imperialismiks. Kõik need nähtused, mis on omased imperialismile kogu Venemaal, on maksvad ka olukorra iseloomustamiseks tsaari-Venemaa ühes osas — Eestis. Ühiskondlikus ja majanduslikus elus, klassijõudude paigutuses ja vahekorras ning klassivõitluses toimuvad suured muutused. 90-ndate aastate teisel poolel täheldame hoogsat suurtööstuse loomist (Dvigateli, Volta, Balti Puuvillavabriku jt. rajamine). Suurtööstuse loomisega kaasneb kaasaegse tööstusproletariaadi tekkimine. XX sajandi algul on Eestis 95 suurtööstusettevõtet 26 000 töölisega. Laieneb juba varem väljakujunenud tekstiilitööstuse keskus Narva. Suureks tööstuskesku-

seks kujuneb Tallinn, kus 1894. a. oli 7 suuremat ettevõtet üle 1300 töölisega ja 7 aasta pärast — 14 ettevõtet üle 5600 töölisega.

Maal teravnevad vastuolud arenevate kapitalistlike suhete ja feodaalsete igandite vahel. Balti aadel ekspluateerib endiselt töötavat talurahvast. 1905. a. oli Eestimaa kubermangus 413 mõisnikul 1 105 502 tiinu maad, s. o. 66% kogu kasutatavast maast. Kuid nüüd on töötava taluraha turjale asunud peale saksa mõisniku ka eestlastest hallparunid ja kulakud. Nii oli Põhja-Eestis sajandi lõpuks talusid suurusega 0,5—15 tiinu 12 754 (s. o. talude üldarvust 39,9%), kelle käes oli 75 711 tiinu maad (s. o. 9,1% taluraha käes olevast maast). Kuid talusid suurusega 40 ja rohkem tiinu oli 7 124 (s. o. 22,2% talude arvust), kelle käes oli 398 213 tiinu maad (s. o. 49,2% taluraha käes olevast maast). 60% külaelanikest oli maata.

Selline on lühidalt pilt klassijõudude uuest paigutusest. Sel alusel toimub terav klassivõitlus. Sajandi lõpu tööstuskriis haarab ka Eesti ning toob kaasa töötatöölise arvu kasvu, tarbeainete hinna tõusu ja ekspluateerimise intensiivistumise nii linnas kui ka maal. Töölisklass vastab sellele kapitalistide tugevnevale survele ägeneva streigivõitlusega. Sajandi eelviimasel ja viimasel aastal toimuvad streigid Narvas (Kreenholm), Sindis, Pärnus (Waldhof), Tallinnas (Dvigatel jm.). Uleminek majanduslikelt streikidelt poliitilistele streikidele on aga veel ette valmistamata, sotsialism ja tööliikumine ühendamata. Selle teostab Lenini ja Stalini kaasvõitleja M. I. Kalinin, organiseerides Eesti metallitööstuse keskuses Tallinnas marksistliku organisatsiooni. M. I. Kalinini loodud ringid asutavad 1904. a. VSDTP Tallinna Komitee. Töölisklassi juhtimisel tõusevad võitlusse teised tööraha-kihid. Kogu Venemaal valmib revolutsiooniline kriis. Lenini-Stalini partei juhtimisel valmistub töölisklass esimeseks Vene kodanlik-demokraatlikuks revolutsiooniks.

Eestis oli kujunenud olukord, kus linnas eestlastest, sakslastest, venelastest ning teistest rahvustest kapitalistid ekspluateerisid täiesti üksmeelselt eesti, vene ja teistest rahvustest töölisi; maal ekspluateerisid saksa mõisnik ja eesti kulak üksmeelselt sulaseid ja kehvikuid. „Möödas on see aeg,“ rõhutas seltsimees Stalin sajandi algul, „kus julgesti kuulutati: „ühine ja jagamatu Venemaa“. Nüüd teab iga lapski, et „ühist ja jagamatut“ Venemaad pole olemas, et ta on ammugi jagunenud kaheks vastandlikuks klassiks: kodanluseks ja proletariaadiks. Nüüd pole kellelegi saladuseks, et võitlus nende kahe klassi vahel on saanud selleks teljeks, mille ümber keerleb tänapäev meie elu.“¹

See on täielikult maksev ka Venemaa ühe osa, Eesti kohta: nüüd oli juba ammugi selge, et pole olemas „ühtset eesti rahvast“, vaid ühe rahvuse raamides on kodanlus ja proletariaat ning terav klassivõitlus nende vahel. Seega erineb käsitledava perioodi ühiskondlik, majanduslik ja poliitiline elu oluliselt eelmiste aastakümnete omast ja vastavalt sellele erineb ka kirjandus rahvusliku liikumise aja kirjandusest. Eesti kodanlus aga ei mõtle uueski olukorras loobuda rahvuslikust lipust, vaid kasutab seda nüüd „oma“ tööraha vaimseks orjastamiseks, töötajate klassiteadvuse ähmastamiseks, nende võitlusvaimu nõrgestamiseks, kodanliku natsionalismi, „rahvusühitsuse“ pro-

¹ J. V. Stalin, Teosed, 1. k., Tallinn, 1947, lk. 60.

pageerimiseks. Erinevust eesti kodanluse progressiivse suuna (C. R. Jakobsoni) ideoloogia ja eesti kodanluse (J. Tõnisson jt.) reaktioonilise tegevuse vahel rahvusliku lipu all näitab väga kujukalt eesti proletaarse kirjanduse rajajaid J. Lilienbach oma värssides:

*Kui Jakobson rahvaust õhutas
ja Koidula kodumaad ülistas
ning „Eesti“ ees kannelt lõi Viljandi laulik,
siis oli neil ideaal kõrge ja aulik,
sest eestlasi rahvaks ei peetud veel ja
eesti keel oli tööorjade keel.*

Kui T. nüüd kõlbliselt kooditab
ja E.** nüüd Eestile luuletab —
siis kitsaks ja madalaks seda me peame,
sest rahvuse töö on ju tehtud. Me teame,
et eesti soost „suurlased“ on ju meil nüüd
ja lahku läeb nende ning töörahva püüd.*

On täiesti loomulik, et muutunud olukord pidi andma uut ka kirjanduses. Kapitalismi vastuolude kasv lähenemisega imperialismile ja sinna väljajõudmisega andis eesti kirjanduses uue liigi, mida tunneme kriitilise realismi nimetuse all. Proletariaadi organiseeritult, poliitiliste loosungite all võitlusseastumine andis eesti proletaarse kirjanduse. Esimene paljastas kapitalistliku ühiskonna pahesid, teine jõudis kaugemale, kajastades kirjanduses proletariaadi, töörahva kõige eesrindlikuma osa ülesandeid ning mobiliseerides vana korra revolutsioonilisele purustamisele. See oli rahvaliku kultuuri poolus. Rahvavastase kultuuri poolel asusid eesti reaktioonilise kodanluse kirjandus ja ajakirjandus, püüdes reaktioonilise romantika, estetismi ja formalismi propageerimisega kinni mätsida klassivastuolusid, neid pehmen-dada, revolutsiooni „ära hoida“.

Sajandi lõpust kuni 1905. a. revolutsiooni alguseni on kriitiline realism jätnud eesti kirjanduse varasalve rea väärtuslikke teoseid. Eesti kriitilise realismi teerajajaks on Eduard Vilde, kes ülalnimetatud ajavahemikul andis teosed „Külmale maale“ (1896), „Raudsed käed“ (1890), „Mahtra sõda“ (1902), „Kui Anija mehed Tallinnas käisid“ (1903) ning töötas ajaloolise triloogia kolmanda teose „Prohvet Maltsveti“ kallal. Eduard Vilde on demokraatlik kirjanik, kriitilise realismi viljeleja, kes jõudis oma loomingu kõrgperioodil väga lähedale proletaarsele kirjandusele, kuid kes ei jõudnud siiski kujuneda proletaarseks kirjanikuks. Oma maailmavaate kohta 1893.—1896. a. kirjutab Ed. Vilde: „Nüüd teadsin ja tean ma, missugune ainus seltskonnaklass* ja partei o m a tulude ja tuleviku eest võideldes, k õ i g i rõhutute tulude ja tuleviku eest võitleb ja ü k s n e s õiglaselt ja sihikindlalt võidelda võib, sest et tal nagu kõigil teistel, midagi k a o t a d a pole, aga kõik võita.“ Ja oma suhtumise kirjandusse on ta sõnastanud artiklis „Realismusest ja romantismusest järgmiselt: „Mind h u v i t a b e l u, see-pärast püüan teda kujutada. Tahan ma kui kirjanik inimest kujutada, siis pean ma teadma, et inimene oma juurtega ühiskonna mullas kinni

* T. — Jaan Tõnisson.

** E. — Ernst Enno.

*** seltskonnaklass (omaegne termin) — tänapäeval: ühiskonnaklass, klass.

seisab. Sellest mullast saab ta — kõige individuaalse iseärasuse juures — oma vaimse mahla, oma... miljöölise laadi. Ainult kunst, mis elu allikast hoovab, võib ju elu arvustuslikult tabada."

Luu oma teoseid töörahvahulkade huvides, kriitilise realismi meetodit kasutades — neid põhimõtteid on Ed. Vilde ka pidevalt ellu rakendanud. Romaanis „Külmale maale“ asub kirjanik sügavalt sotsiaalsete vastuolude paljastamisele, näidates eesti küla kihistumist, ühtede laostumist ja vaesumist ning teiste rikastumist, pahede tekkimist, milles süüdi pole eeskätt mitte inimene, vaid ühiskondlik kord — kapitalism. Romaanis „Raudsed käed“ näitab Ed. Vilde, kuidas kapitalism kihutab laostunud talupojad väljapääsu otsima linnast. Kuid väljapääsu asemel satuvad tööinimesed ühe ekspluateerija käest teise kätte — mõisniku ja kulaku kүүsist kapitalistliku vabriku raudsete kätte vahele. Oma kuulsas ajaloolises triloogias („Mahtra sõda“, „Kui Anija mehed Tallinnas käisid“, „Prohvet Maltsvet“) lähtub Ed. Vilde (kuigi mitte alati järjekindlalt) ajaloolise materialismi printsiibist ajaloo sündmuste hindamisel XIX sajandi 50-ndate aastate lõpust alates ja lõpetades 80-ndate aastatega. Kirjanik näitab, et majanduslik olukord sundis valitsevaid klasse teostama talurahvareforme, kuid need ei parandanud töötava talurahva tegelikku olukorda, vaid tõid kasu valitsevatele klassidele, avades ühtlasi tee kapitalismi arenemisele. Talupojal jäi üle (nagu märgib Ed. Vilde kirjutuses Kampmaale) aidata „ennast võitluse läbi ise“.

Ajaloolise triloogia kõigis teostes näitab Ed. Vilde kiriku kui balti erikorra teenri ja ideoloogilise toe osa, pastorite kui talupoegadele korraldatud veresaunade sisseõnnistaja osa. Kirjanik paljastab eriti „Prohvet Maltsvetis“ eesti noore kodanluse antidemokraatliku suuna reeturlikku tegevust eesotsas Jannseniga. Vilde iseloomustab Jannsenit järgmiselt: „J. W. Jannsen, see endine saksik köster, kes rahva seas elades talupoegade nutvat viletsust oma silmaga küllalt oli näinud, ei teinud katsetki nende eest avalikku häält tõsta, vaid ta jutlustas oma artikleis alatasa tuima rahulolekut, leplikku meelt, südamerahu, himude talitsemist ja roomavat alandust kõigi rõhujate vastu.“ Ed. Vilde annab Jannseni ajalehele hinnangu, näidates, et see „ilmus täiesti kiriklik-tagurlikul sihil ja kõige kitsarinnalisemas kõstrivaimus, olles täis madalat ilalakkumist ülemuse, mõisnikkude ja pappide vastu ning vaikides rahva taeva poole karjuvaist hädadest, mida soetasid halastamatu teoorjus ja ilmlikkude ning vaimulikkude sakste piiramatu vägivald“. Ajalooline triloogia on kirjutatud mitte kodanliku natsionalismi, „rahvusliku ühtekuuluvusetunde“ lipu all (nagu püüdis tõestada kodanlus), vaid klassivõitluse põhimõttest lähtudes. Triloogia kõigis teostes näeme ühel poolusel ekspluateerijaid ja teisel poolusel ekspluateeritavaid. Seejuures näitab kirjanik, kuidas erinevast rahvusest ekspluateerijad hoiavad kokku, tegutsevad koos ja kuidas töötajate hulgas valitseb rahvustevahelise sõpruse tunne. Selgesti kajastuvad Ed. Vilde ajaloolises triloogias (eriti „Prohvet Maltsvetis“ ja „Mahtra sõjas“) eesti ja vene rahva ajaloolised sõprusside-med. Tuues „Prohvet Maltsvetis“ esile väljarändamise tõelised põhjused, näitab kirjanik töötavate inimeste rahvustevahelist solidaarsust ning nende arusaamist sellest, kes on nende ühine vaenlane. „Vene rahva heldet, kaastundlikku südant õppisid eesti väljarändajad rohkelt määral tundma... Ja kui nad (vene talupojad) siis paari vene keele

mõistja kaudu kuulda said, missugused põhjused sundisid selle rahvahulga põgenema . . ., siis piilusid nad endi mõisade poole, nokutasid taibates pead ja ruttasid oma hurtsikutest õnnetuile tooma, mis neil tuua oli" („Prohvet Maltsvet“).

Ed. Vilde kirjanduslik tegevus 1905. a. revolutsiooni eelsel perioodil on andnud väga väärtusliku panuse eesti rahvaliku kirjanduse varasalve.

Kodanluse reaktsioonilised kirjandusloolased on püüdnud igati moonutada Ed. Vilde kirjandusliku loomingu tõelist olemust. Eelkõige tegi kodanlus energilisi katseid rakendada ajaloolise triloogia teoseid kodanliku natsionalismi vankri ette. Lasti lahti müüt, et ajalooline triloogia on kirjutatud „rahvusühtsuse“ põhimõttest lähtudes. Ja žongleerides üldrahalikult tuntud ajaloolise triloogia teostega, kirjutab Fr. Tuglas artiklis „Eesti romaan 1934. a.“ Vilde triloogiast selleks, et õigustada eesti fašistlike kirjanike poolt teostatavat suunda „ajaloolisele romaanile“ (A. Mälk, Hindrey jt.), mille eesmärgiks oli biologismi lipu all „näidata“ eestlaste tungi „iseseisva Eesti vabariigi“ järele kauges minevikus, võltsida eesti ja vene rahva ajaloolise sõpruse küsimusi jms. Väga ägedalt ründab Tuglas „Prohvet Maltsvetti“. Põhjus on läbipaistev: rünnaku objektiks on just need osad romaanis, kus Vilde paljastab Jannseni rahvuslikku reetmist, ent Tuglas kaitseb oma hingesugulast — reeturit — kõigi kirjanduskunsti vahenditega.

Peatume kodanliku diktatuurivõimu ajal väljaantud õpikute seisukohtadel Vilde loomingu kohta enne 1905. a. revolutsiooni. M. Kampmanni raamatus „Eesti kirjandusloo peajooned“ (1923. a.) moonutatakse teose „Külmale maale“ põhiideed. Teatavasti näitab siin kirjanik, kuidas kapitalism toob kaasa pahesid, mis viivad inimese hukatusse. M. Kampmann aga seletab varguse kasvu „venestuse tulekuga“. „Raudsete käte“ puhul valetab M. Kampmann, et teose põhiideeks olevat näidata, kuidas inimene läheb „tööd murdvate masinate käsi juhtima“.

V. Ridala oma „Eesti kirjanduse ajaloo“ III osas (1929. a.) kasutab Vilde puhul eelkõige juhust marksistliku maailmavaate laimamiseks.

Teose „Külmale maale“ käsitluses ründab Ridala samuti selle põhiideed ja väidab, et kuritegevuse seletamine ühiskondliku korra pahena olevat „vildak, pääleegi vägise esile kistud seletusviis, mis moonutab novelli tegelaste hingeelu ja tegumoodu ilme vääraks“. H. Jänese — A. Meissaare — B. Söödi raamatus „Eesti kirjanduslugu“ II (1938. a.) valetatakse, et „Külmale maale“ „ei kujuta meie olusid tõepäraselt ja et Väljaotsa Jaan pole eesti tõugu“. Õpiku autorid teevad kokkuvõtte, et „üldiselt jääb Vilde looming jahedailmeliseks“. Ja põhjus olevat järgmine: „Tegelemine aktiivse poliitikaga on jätnud tunduvaid jälgi ta kirjanduslikku loomingusse, andes sellele sihilikku poliitilist ilmet, millest paljugi ei ole igapäevastu võetav“. Tõsi: reaktsioonilisele eesti kodanlusele ei olnud Vilde demokraatlikud ideed tõepoolest vastuvõetavad.

Ernst Petersoni (hiljem Särgava) kirjandusliku loomingu paremik kuulub samuti sajandi vahetuse ja 1905. a. revolutsiooni eelsesesse perioodi [jutustused „Paised“ (1899—1901) ja „Rahvalalgustaja“ (1904)]. Jutustuste seerias „Paised“ võtab E. Peterson kriitilise realismi meetodit kasutades terava kriitika alla kõik tolle aja ühiskondliku elu paided.

Jutustuses „Marjad silmas“ (1899) paljastab kirjanik teravalt üht rahva turjal pesitsevat paiset — jõude elavat pastorit. Jutustuses „Uhe härja elulugu“ (1899) on antud 90-ndate aastate renditalupoja raske olukorra kirjeldus. Renditalunik püüab leida võimalusi järjest suureneva rendi tasumiseks tõuvasika kasvatamisega. Mõisnik aga kasutab vasika kasvatamist, mis toimus renditalupidaja kõhu arvel, ettekäändena rendi tõstmiseks. Rent tõuseb pidevalt: kui rentniku isa maksis 60 rbl., peab rentnik Jaan maksma juba 200 rbl. renti aastas. Jutustuses on antud töötava talurahva turjal elutseva teise paise — mõisniku kirjeldus.

See Petersoni jutustus on üheks pildiks töötava talurahva rasket olukorrast. Talurahva ekspluateerimise üheks vormiks oli raharent. Statistilised andmed näitavad, et renti tõsteti pidevalt: 1854—1899 oli rent tõusnud viiekordseks. Ning tõus jätkus.

Jutustuses „Issanda kiituseks“ (1900) paljastab kirjanik usumeeste mitmesuguseid mahhinatsioone tööraha vaimseks mürgitamiseks (laulukoor kasusaamise huvides, millega kaasneb moraalne laostumine jne.). Usumehed — pastorid ja köstrid — kui ka nende organiseeritud seltsid on paiseks rahva turjal. Jutustuses „Tulge appi!“ (1901) näitab E. Peterson kiriku (misjonitöö) osa rahvusvahelise imperialismi teenistuses. Misjonitöö sildi all kogub kirik rahva käest kopi-kaid, et Indiale ristiusk viia. Samal ajal aga India orjastaja Inglismaa peab sõda buuride orjastamiseks, mis läheb päevas miljoneid maksma. Selles jutustuses jõuab kirjanik kaugemale eelmiste jutustuste ideest ja sisust. Mõisniku ja talupoja vahelise vastuolu näitamiselt jõuab kirjanik vastuolude kajastamiseni ühe rahvuse, eesti rahvuse raamides. Eesti talurahva jagunemine klassideks on ilmne: ühel pool on peremees, ekspluateerija-vagatseja (Oheliku Madis) ja teisel pool töötav inimene, sulane Anton ja peremehe saunas elavad Madise orjad — Toomas Kiisk oma perekonnaga. Sulase Antoni kuju kaudu annab kirjanik edasi olukorda kõige paremini iseloomustavad mõtted. Anton on üks neist maata inimestest, keda eesti külas oli 60%, kelle tööpäev oli 15—20 tundi, kelle töötasu oli tühine ja keda püüti vaos hoida „jumalasõnaga“. Anton iseloomustab ekspluateerija nägu järgmiselt: „Kuule, peremees, oma jumalasõnatagavara jäta iseenese ja oma laste jaoks. Sulane peab saja rubla eest peremehele üle viieteistkümnepäevase töö tegema, et peremees saaks pisukesele Juulile, kui see mehele läheb, 1000 rublat kaasavaraks anda, Jukule kord uue koha osta, mis oma 3 kuni 4 tuhat maksma tuleb ja ka vanale Andule veel mõne kopika lesepäevade jaoks järele jätta. Ja, ja — see tuleb vist kõik suurest jumala-armastusest. Aga katsu sa seda ka iseenese käest teha ja ütle siis, mis maksab sulase-elu.“ Anton nõuab oma töö eest ausat tasu: „Mina teen töö ausasti ja nõuan, et mind selle töö eest ka ausasti söödetaks ja mulle palka maksetaks.“ Jutustuses on antud seega veel ühe töötava talurahva turjal elutseva paise, hallparunist taluperemehe kirjeldus. Jutustuses „Rahvavalgustaja“ (1904) näitab kirjanik nende tõelist olemust, kes endid nimetavad rahvavalgustajateks, kuid seda pole.

Ernst Petersoni loomingu paremik, eeskätt „Paised“ on eesti kriitilise realismi väärtuslik saavutus; see on kirjandus rahva huvides. Selle vastu olid suunatud reaktsiooni ühine rünnak ja moonutamiskatsed kaasajal ning ka hiljem, millest eespool.

Rahvaliku kirjanduse väärtusliku panusena lähevad eesti kirjanduse ajalukku Juhan Liivi lüürika ja tema jutustused. Juhan Liivi luuletustes kajastub poolehoid lihtsale, töötavale inimesele ning põlgus ekspluateerijate vastu. Ta protestib teravalt ekspluateerimise ja orjastamise vastu, mõistab hukka kapitalistliku ühiskonna valitsevate klasside kasuvid kui kogu süsteemi läbiva nähtuse jne. Samasugune on ka J. Liivi jutustuste põhiideestik. Jutustuses „Vari“ (1894) annab kirjanik pilte vaese Kukulinna lapse Villu traagilisest elust, jutustuses „Käkimäe kägu“ (1893) antakse pilte mõisnike kurnajalikust olemusest, jutustuses „Nõia tütar“ (1895) jõuab kirjanik-realist välja eba võrdsuse paljastamisele ühe rahvuse, eesti rahvuse raamides, näidates orvu saatust jõukas Aida talus. Kuid nagu E. Peterson eespoolkäsiteldud loomingus, nii ei jõua ka J. Liiv ekspluateerijate vastu võitlevate kujude andmiseni.

90-ndail aastail ja sajandi algul teeb August Kitzberg katseid kirjeldada eesti külaelu realistliku meetodiga. Kuid Kitzberg jääb kõikumata rahvaliku ja rahvavastase kirjanduse vahel. 1897. a. ilmub Kitzbergi „Püve-Peetri riukad“. Selles kodanlike kirjandusloolaste poolt üheks paremaks peetud Kitzbergi külajutus näeme kirjeldust sellest, kuidas sulane imekombel on ajanud kokku suure varanduse, mistõttu sobib Kitzbergi poolt rahvameheks peetud, tegelikult aga kulakust ekspluataatorile väimeheks. Sajandi algul ilmuvad külajutud „Veli Henn“ (1901) ja „Hennu veli“ (1903), Neis on peategelasteks ekspluateerijad, jõude-elavad mittetöötajad, kelle peamiseks tegevuseks on jaht ja kalastamine. Kitzbergi külajuttudes esineb vaid mõningaid pilte, mis (kui mitte arvestada autori sümpaatiat ühele või teisele jõukale tegelasele) omavad progressiivseid jooni. Nendeks on kadakasastumise kriitika terava huumori kujul („Veli Henn“), pastorite ahnuse piitsutamine („Räime Reeda 10 kopikat“), külakurnaja näojoonte andmine („Punga Mart ja Uba Kaarel“ — 1894).

Kitzbergi külajutud antud perioodil kajastavad külakodanluse elu „Postimehe“ programmi vaatepunktist. See tulenes juba Kitzbergi maailmavaatest, ühiskondlik-poliitilise ja kirjandusliku tegevuse olemusest, millest eespool.

Nii arenes ja küpses rahvaliku kirjanduse üks osa — eesti kriitiline realism — XIX sajandi lõpul ja XX sajandi algul, andes oma parima Eduard Vilde, Ernst Petersoni ja Juhan Liivi loomingu näol. Eesti kriitilise realismi tekkimine ja arenemine toimus seoses muutunud olukorraga majanduslikus ja ühiskondlikus elus. Suurt osa etendas eesti kriitilise realismi arenemises vene eesrindliku kirjanduse viljastav mõju. Sajandi algul areneb eesrindlik eesti kirjandus Maksim Gorki suure talendi mõjul. Tema teoseid tõlgitakse ulatuslikult eesti keelde ja neid lavastatakse.

Suur ja väärtuslik on eesti kirjanikele-realistidele Lev Tolstoi, Gogoli, Turgenevi ja Nekrassovi mõju.

Eesti kriitiline realism oli kirjandus rahva huvides; ta andis palju väärtuslikku, paljastas ekspluateerimist (ja põhimiselt just maal), kuid ei jõudnud ühiskonnas leiduvate antagonistlike vastuolude lahendamise ainuõige tee näitamiseni: üleskutse andmiseni revolutsiooniliseks võitluseks. Kuid ühiskond oli juba revolutsioonist rase. Maksim Gorki nägi kriitilise realismi puudusi selles, et see ei kõnelnud eraomandusliku korra põhialuste purustamise ülesandest.

Sellise ülesande seadis töörahva ette eesti rahvaliku kirjanduse teine osa — eesti proletaarne kirjandus. Koos eesti tööliklassi astumisega organiseeritult võitlusse, mis toimus ülevenemaalise tööliikumise mõjul, kui M. I. Kalinini tegevuse tulemusena tööliikumine ja sotsialism Eestis ühendamist leidsid, hakkas arenema eesti proletaarne kirjandus. 1905. a. revolutsiooni eel astus see juba esimesi samme, jäädes küll valitsevate tsensuuriolude tõttu laiadele hulkadele üldiselt kättesaamatuks. Kuid proletaarne kirjandus jõudis sammu edasi, andes üleskutseid vana korra purustamiseks. Täielike andmete puudumisel mõned märkused.

Esimese Vene kodanlik-demokraatliku revolutsiooni eelooks oli Vene-Jaapani sõda, mille abil tsaari-Venemaa valitsevad klassid lootsid ära hoida revolutsiooni saabumist. „Tsaar tahtis sõjaga lämmatada revolutsiooni. Kuid ta saavutas vastupidist. Vene-Jaapani sõda kiirendas revolutsiooni.“²

Proletariaadi ülesanne oli koondada oma jõude, et viia revolutsioonilise liikumise tõus revolutsiooniks. Väga tähtis oli sealjuures sõja rahvavastase iseloomu paljastamine, mis toimus bolševike partei juhtimisel. Eesti proletaarne kirjanik J. Lilienbach, paljastades sõja rahvavastast olemust, märgib eelseisva ülesande kohta (s. o. revolutsiooni ülesande otsustavuse kohta):

*Müür, mis hakkab pragunema,
kipub ära lagunema,
seda tuleb lõhkuda.
Müür, mis maha langenud,
saagu ära kasitud...*

Seega: valmistuge otsustavateks võitlusteks, isevalitsuse-müüri lõhkumiseks, kusjuures seda pragunevat müüri tuleb lõhkuda nii, et kodanlus, tema kaitsja, ei saaks lõhutut uuesti taastada. Nii konkreetselt ja asjalikult kajastas eesti proletaarne kirjandus töörahvahulkade peamist nõudmist — isevalitsuse kukutamise vajadust ja võitlust seejuures kokkuleplaste vastu.

Need on mõned märkused eesti rahvaliku kirjanduse tegevusest töörahva huvides XIX saj. lõpul ja XX saj. algul, 1905. a. revolutsiooni eel. See oli kirjandus tööliklassi ja kogu töörahva huvides.

Missugune oli aga käsiteldaval ajajärgul see kirjandus, mis lähtus eesti kodanluse omakasupüüdlikest ja reaktsioonilistest huvidest, s. o. rahvavastane kirjandus?

Klassivastuolude teravnemisele, töölis- ja talurahvalikumise arenemisele vastas tsaarivõim repressioonidega. Tugevnes nii klassi- kui ka rahvuslik rõhumine. Liberaalsele kodanlusele ei meeldinud tsarismi äärmused, kuid veel rohkem kartis ta revolutsiooni. Seepärast tahtis ta näidata end tsarismi „äärmuste“ vastu protestijana, mille abil lootis saavutada kaht eesmärki: „... esiteks, tsaarile „aru pähe panna“, teiseks, peites end tsarismi suhtes „suure rahulolematuse“ maski taha, võita rahva usaldus, eemaldada rahvas või osa rahvast revolutsioo-

² UK(b)P ajalugu. Lühikursus, Tallinn, 1946, lk. 57.

nist ja nõrgestada seega revolutsiooni".³ Eesti kodanluse tegevuse kohta on see täielikult maksev. Eesti kodanlus asub tsaarivõimuvastase opositsiooni sildi all „eesti rahvuse huvide“ kaitsmisele, kasutades rahvuslikku lippu. Ta asub rahvusliku vaenu õhutamisele, et lõhkuda töölisliikumist. Oma majanduslikke, poliitilisi ja kultuurilisi huve propageerib ta kodanliku ajakirjanduse ja kirjanduse ning mitmesuguste seltside kaudu, sisendades reaktsioonilise kodanliku natsionalismi ja kodanliku reformismi ideid, varjates kõike seda „rahvusühtsuse“ kaitsmise sildiga. Eesti kodanlus tegutseb koos balti-saksa mõisnike ja pastoritega rahvahulkade vastu. Toimub ühises rindes võitlus rahvaliku kirjanduse kui rahvahulkade huve kajastava kirjanduse vastu.

Selle rahvavastase ülesande teostamiseks tunneb eesti kodanlus eelkõige vajadust teatavate keskuste, organisatsioonide loomise järele, kust saaks tsentraliseeritult asuda sellele mustale tööle. Sama aasta lõpul, kui ilmub Ed. Vilde romaan „Külmale maale“, millest võib arvestada eesti kriitilise realismi algust, hakkab „Postimees“ ilmuma J. Tõnissoni toimetusel (dets. 1896). See ei ole sugugi juhuslik. Kodanlik natsionalist Fr. Tuglas on korduvalt püüdnud näidata, et kriitilise realismi esikteose ilmumine kui ka Tõnissoni asumine „Postimehe“ toimetajaks on olnud ühtemoodi pöördelised sammud eesti rahva huvides. 1935. a. kirjutas Tuglas: „Aasta 1896 näib üldse olevat väga tähtsaks pöördepunktiks: nagu sellest tuleb alata meie kriitilise realismi küpsema esinemise ajalugu, nii asus Jaan Tõnisson just samal aastal „Postimehe“ kaudu julgema rahvusliku (loe: kodanliku natsionalismi) propaganda teostamisele.“ On aga ilma pikemata selge, et ei ole midagi ühist kriitilise realismi ja „Postimehe“ propaganda vahel. Esimene oli kirjandus rahva huvides, vastukäiv kodanlikule natsionalismile, teine oli kodanliku natsionalismi propaganda, rahvavastane propaganda. Tuglase võte on tüüpiline kodanlikele natsionalistidele oma rahvavastase palge maskeerimiseks.

Tegelikult on Tõnissoni „Postimees“ tänuväärt materjaliks eesti kodanluse rahvusliku reetmise ajaloo uurimiseks. Jannsen oli esimeseks silmapaistvaks kujukse eesti kodanluse rahvusliku reetmise ajaloos. Seda on suurepäraselt paljastanud C. R. Jakobson (Apokriiva raamat, kirjavahetus, „Sakala“). Käesolevas artiklis on selle iseloomustus antud Ed. Vilde tsitaadiga „Prohvet Maltsvetist“. Seda, mis omal ajal tegid Jannsen ja Hurt, jätkas Tõnisson 90-ndail aastail ning ka hiljem pastorite Reimani, Eiseni, Kallase, Lipu juhendusel. Jannsen ja Hurt toetusid balti-saksa kultuurile ja kirikule võitluses rahvusliku liikumise aja demokraatliku suuna vastu. „Rahu, kodurahu“ — see oli Jannseni loosung, mida C. R. Jakobson nimetas tabavalt „rahuks lihuniku ja härja vahel“. See oli ka Tõnissoni „Postimehe“ loosung. Ning klassijõudude muutunud olukorra tingimustes oli see kodanlusele eriti vajalik loosung klassivastuolude kinnimätsimiseks. Tõnissoni „Postimehe“ ideeliseks suunajaks olid kirikliku ringkonna tegelased, eriti aga V. Reiman. Jannseni seisukoht oli: „Karda jumalat, austa keisrit, armasta oma ligimest ja vendi truist ja õiglasest südamest, nii palju kui nõder jõud ja mõistus ula-

³ UK(b)P ajalugu. Lühikursus, Tallinn, 1946, lk. 30.

tab." Ja Tõnissoni „Postimees“ räägib, et uus toimetus tahab üksnes seda, „mis õige jumala ees, kohus riigivalitsuse ees“. Samas jätkatakse: „Meil on lipukirjaks Peetruse sõna: „Armastage vendi, kartke jumalat, austage kuningat, mis ju niisama palju tähendab kui see sõna, mis meie rahva suus ja südames liigub: „keiser, usk ja isamaa.“ Siia juurde lisandub veel jutlustus „ühest karjast ja ühest karjasest“.

Selline on J. Tõnissoni „Postimehe“ programm: eesti kodanluse liit vene ja balti-saksa valitsevate klassidega oma töörahva vastu kodanliku natsionalismi, rahvusühtsuse lipu all. Sellest lähtudes organiseeris „Postimees“ oma tööd, sealhulgas ka eesti kodanluse majandusliku osakaalu tõstmist. Tõnissoni „Postimehe“ rahvusliku reetmise programmi teostamise kiirus ja põhjalikkus süvenevad vastavalt sellele, mida teravamaks muutuvad klassivastuolud ning läheneb revolutsiooniline situatsioon. Kui Eestis on teostatud sotsialismi ühendamine tööliikumisega, kui koos vene proletariaadiga hakkab tõusma võitluseks ka eesti proletariaat linnas ja maal, siis kirjutab „Eesti Postimees“ 1904. a. (nr. 36): „Ajaloo käigul on suured rattad. Kui päkapikulane ilma kutsumata neist tahab kinni haarata, siis võiks ta kergesti oma olemisega pöidade alla sattuda“, ning soovitab eesti rahval tegelda ainult „koduste asjade õiendamisega“. Kodanlike natsionalistide häälekandja tunneb surmahirmu eesti ja vene proletariaadi klassiliidu ees tsaari, balti parunite ja eesti ning vene kodanluse vastu ning püüab iga hinna eest lõhkuda seda liitu küll müüdiga sellest, et eesti töörahvast polevat „kutsutud“ sellest ühisest revolutsioonilisest võitlusest osa võtma jne. Tõsi küll: Tõnissoni „Postimees“ ei kutsunud selleks, kuid Venemaa Sotsiaaldemokraatlik Töölispartei kutsus ning eesti proletariaat ja teised töörahvakihid võtsid osa üldisest ülevenemaalisest revolutsioonilisest liikumisest ja revolutsioonist. Säärane on lühidalt eesti kodanluse ühe organi, Tõnissoni „Postimehe“ pale XIX saj. lõpul ja XX saj. algul. Tuletades meelde Tuglase eespooltoodud seisukohta „Postimehe“ kohta, võimegi rääkida rahvusliku reetmise ühisest suunast, mille eesotsas seisid Jannsen, Hurt, Tõnisson, Tuglas (ja muidugi ka teised).

Tõnissoni „Postimees“ oli rahvavastase kultuuri suunavaid keskusi. Kuid eesti kodanlus vajas selleks ka puhtkirjandusliku sildi all tegutsevaid keskusi-organisatsioonikesi, kes peatahelepanu oleksid pühendanud kirjandusele. Üheks selliseks sai ring „Kirjanduse Sõbrad“, kes hakkas välja andma albumit „Kiired“ (1901—1902). Juhtivat ja suunavat osa etendas siin G. Suits. Millised olid siis selle G. Suitsu toimetusel ilmuva albumi eesmärgid? „Kiired“ I (1901) kuulutas välja, et albumi programmiks on: 1) ilukirjanduse edendamine, 2) arvustuse edendamine, 3) rahvale põhjalikumate teadmiste andmine kui ajalehed seda pakkuda suudavad. Selle tegevusprogrammi poliitiline alus sõnastati järgmiselt: „Meie ettevõtet juhivad tõsine isamaalik vaim“ („Kiired“ I, kaane 3. külj). See oli vaid mask. Albumi numbritega tutvumine näitab, et selle poliitiline programm oli järgmine:

1. Mätsida kinni klassivastuolud eesti kodanliku rahvuse raamides parteituse loosungi abil. „Kiired“ II kaane 4. küljel kirjutati: „Meie siht on isamaalik, täitsa vabameelne, puhas kõigist ebapüüetest. Meie hoiame endid igasugustest erakondlikest ja kiriklikest hõõrumistest eemal ning meie sõbrad ja kaastöölised teavad, et „Kiirtes“ kõi-

ges valgus, kõik aus ja selge peab olema." Tegelikult astus aga ajakiri välja kõige demokraatliku vastu koos reaktsiooniliste kiriklaste ja teistega.

2. Öhutada rahvusühtsuse tunnet ajal, millal mingit rahvuse ühtsust ei saanud olla, vaid oli terav klassivõitlus. G. Suitsule ei andnud südamerahu töölisklassi klassivõitluse teravnemine sajandi lõpul ja uue sajandi algul. Teatavasti oli sel ajal rida streike Sindis, Pärnus, Tallinnas jm. Seepärast kuulutati „Kiired“ III juhtkirjas: „Kandkem kokku aateid ning süüdakem ü h i s t ohvrituld isamaa altarile. Kui see sääl võimsalt lõõmamas, kui Eesti jõud teda alal hoidmast ei väsi, siis jääb valgus meie kotta, siis kaob surmahirm ja ei tarvitse enam küsida, kas Eesti elu või Eesti surm.“

See oli kodanliku natsionalismi võte selleks, et lõhkuda töörahva internatsionaalset võitlusrinnet. Sellest lähtudes koostati ka kirjan- duslik programm, mille olemuse väljatoomine aitab tervikuna mõista „Kiirte“ kogu tegevusprogrammi rahvavaenulisust. Mõned näited. „Kiired“ III annab arvustuse E. Petersoni „Paised“ III kohta („Tulge appi!“). Arvustuse autor kirjutab, et juba „Paisete“ II andes, jutustuses „Issanda kiituseks“ „andis Peterson uue tunnistuse oma kujutusvõime vägevusest, aga ühtlasi sellest, kuidas tendenzi tagaajamine ka kõige anderikkama kunstitöö nurja ajab“ (lk. 132). Edasi kurdetakse, et Petersoni jutustustest „hoovab ähvardav põhjusemõte välja — ristiusu negation. Sest Peterson laidab missionitöö tegemist vaimupimeduses viibivate paganate juures“, ja et Peterson „on järelikult kaugel ristiusku Eesti rahva vaimuelu alusmüüriks pidamast, kuulutab sõda kõige korra vastu, mida ristiusk tingib ja mis ristiusu õpetusel põhjeneb“ (lk. 136). Arvustuse autor arvab, et Kiisa Tooma viletsustele oleks „võimsamaks vastu töötajaks Kristuse jumalik õpetus“ ja jumalasse uskudes oleks sauniku perekond „kõlbliselt kindlal alusel“ ning majanduslik olukord oleks ka teine. Arvustuse autor arvab ka edasi, et ristiusu arvustamine Petersoni poolt olevatki paise (mitte aga polevat paiseks ristiusk, nagu arvas õigesti Peterson). Kuid arvustuse autor läheb veelgi kaugemale. Ta arvab, et sauniku majandusliku olukorra parandamine „sünnitaks häda suurenemist“. Kiisa Tooma viletsuse parandamiseks osutab arvustuse autor ainult ristiusule ning rõhutab, et Peterson eksivat, kui arvab, et „ilmalike teaduste algusõpetuste abil saab viletsust likvideerida“. Ründamata ei jää arvustuses ka Darwin ja loodusteaduslikud raamatud.

See on Suitsu toimetatud „Kiirte“ programmis eesti kriitilise realismi vastases võitluses kirjanduse parteilisuse printsibi mahategemine (ajavat kõige anderikkama kunstitöö nurja) ja ristiusu tunnistamine eesti rahva vaimuelu alusmüüriks ja majandusliku olukorra parandamise aluseks. „Kiirtel“ on ü h i n e r i n n e kirikliku „Ristirahva Pühapäevalehega“ ja „Eesti Postimehega“. Mõned näited. „Ristirahva Pühapäevalehes“ nr. 50, 1899 kirjutatakse Petersoni teose „Marjad silmas“ vastu: „Kahju, et kirjanik niisuguseid jutustusi kirja pistnud, mis küll tõe näol ilmuvad (sest kirjaniku sündimise ja noore põlve elamise koht paistab lugejale kohe silma), aga ometi vihast ja tigidusest sisseantud luuletused on.“ Samas väljaandes (nr. 49, 1900) kirjutatakse Petersoni „Issanda kiituseks“ kohta, et „raamatu kirjutaja püüab ses raamatus kirikuõpetajaid ja kõstrisid, kiriku kooride laulmist „Issanda kiituses“ nii halvaks teha, kui vähe jõuab ja püüab

näidata, et kõik need vead, mis rahva elust leida, kirikuõpetajate ja köstriite süüks tulevad arvata. Kahju, et kirjanik niisuguse raamatu kokku septsenud, et kaheksas käsk seda keelab, on temal üsna ununud". Rännakule asub ka „Eesti Postimees“, mille 42. numbris 1900. a. kirjutab juhtkirjas V. Reiman jutustuse „Issanda kiituseks“ kohta: „Nähtavasti seisab see jutukirjutaja ühe ajalehe mõju all, kes juba aastate eest muusika hariduslikku ja kasvatuslikku tähtsust hakkas halvaks laitma.“ „Mina ei tunne niisuguseid koorisid mitte,“ valetab pastor Reiman edasi, „kus roppu elu edendatakse... Ma tahan ainult kindlate tunnistuste najal näidata (selleks on Reimani sõnad! — E. S.), et mitte kavalus ja kiimalus meie koorisid ei ole asutanud, vaid õiglane ja aus püüd osavõtjatele ja kuulajatele puhast lõbu ja kasulikku äratust pakkuda...“ Et olla mõjuvam, hakkab „Postimehe“ juhtkirjanik ähvardama: „Ja me tahame raisakullid eemale tõrjuda, kes oma terasnokkadega meie „huulte ohvrit“ roojastavad ja neid küünlaid püüavad kustutada, mis meie rahva heledaks ja südame soojaks teevad.“

Ühise rinde olemasolu avalike kiriklaste ja varjatud kiriklastest kodanlike natsionalistide ning „Kiirte“ vahel kriitilise realismi vastu ei peaks siinkohal vajama täiendavaid kommentaare.

Võitluses eesti kriitilise realismi vastu näitasid „Kiired“, et nende programmis on tähtsal kohal antiproletaarne tendents, püüe kinni mätsida klassiväestuluid eesti kodanliku rahvuse raamides. Peatume näiteks jällegi E. Petersoni tööde arvustusel „Kiirte“ poolt. „Kiirte“ III albumis kirjutab G. Suits E. Petersoni „Paisete“ kohta: „Kahju aga, et raamatutel oma paised külles on, mida liigne tendenzi tagaajamine sünnitavad.“ Millised on siis need „paised“ „Kiirte“ arvates? Peale ristiusu arvustamise nähakse paistet Petersoni poolehoidu töötavale inimesele: „Peterson teeb meile Oheliku Madise sulasest õiglase ja austamise väärilise sulase aluskuju, kuna see oma leivavanemaga... väga eneseteadvalt ja pilkavalt ümber käib, tõsiste asjade kohta tihtigi liiga skeptikalisi, tihtigi liiga upsakaid sõnu avaldab...“ kirjutab arvustaja „Kiirte“ veergudel. Ja valetades, nagu oleks Peterson andnud niisuguse tööinimese-tüübi, kes loeb ennast vabaks kõigist kohustustest, jätkab arvustaja, kuulutades enese silmakirjalikult töölisklassi sõbraks, et töölise kõigist kohustustest vabaklugemise põhimõtte (mille arvustaja ise välja mõtles) on „liialdatud socialistlikud põhjused... (mis) „sihivad ilmakorra vassimise poole...“.

On selge, et arvustaja on maruvihane seepärast, et Petersoni „Tulge appi!“ kajastab antagonistlikku vastuolu eestlasest hallparuni-kulaku ja eestlasest sulase vahel, mida arvustaja püüab aga iga hinna eest kinni mätsida. Kuid ta suunab küll Petersoni tähelepanu vastuolule sakslasest mõisniku ja eestlasest talupoja vahel. Selle vastuolu paljastamist peab arvustuse autor lubatavaks. Avaldatakse soovi, et Peterson loobuks eestlasest ekspluateerija ja eestlasest ekspluateeritava vahelise vastuolu kirjeldamisest ja „edaspidi niisuguses vaimus eesti elu paiseid kujutaks, nagu näituseks novellas „Ühe härja elulugu“ sündinud“. (Olgu siinkohal märgitud, et samale seisukohale asusid kõik kodanlikus Eestis ilmunud kirjandusloo õpikud, seades esikohale „Ühe härja eluloo“ „Tulge appi!“ kõrval.)

Säärane on eesti kodanluse puhtkirjandusliku sildi all tegutseva albumi „Kiired“ rahvavastane programm, kodanliku natsionalismi

propageerimise programm, mille koostajaks ja suunajaks oli G. Suits. 1902. a. katkes „Kiirte“ III albumiga see väljaanne. 1904. a. sügisel taotles G. Suits uue albumi väljaandmist. 1904. a. lõpuks koondati „Kirjanduse Sõprade“ grupi ümber 50 liiget ja kavatseti välja anda „Kiired“ IV. 1905. a. anti selle asemel välja album „Noor-Eesti“ I. „Noor-Eesti“ I album algab samade põhimõteteliste seisukohtade propageerimisega, millega lõppes „Kiirte“ viimne album. Muutunud olukorra, revolutsiooni algamise tõttu jutlustatakse „Noor-Eesti“ I albumis parteituse maski all veelgi karjvamalt eesti rahva „üksmeelest“ ja „ühistundest“. Kuid sellest allpool pikemalt.

Sajandi vahetusel ja 1905. a. revolutsiooni eel paljugi A. Kitzbergi loomingust teenindab objektiivselt reaktsioonilise kodanluse huve, langeb rahvavastase kirjanduse poolusele. Välja arvatud eespoolmärkitud progressiivsed jooned A. Kitzbergi loomingus, kirjeldavad käsitledaval perioodil loodud Kitzbergi külajutud jõuka külakodanluse elu. Täpsemalt öeldes: enamus nendest jutustustest kirjeldab elu jõuka talumehe-ekspluateeriya vaatepunktist. Neid läbib rahakogumise idee ekspluateerimise arvel ning võitlus linna, s. o. proletariaadi vastu. Nende ideeliseks ülesandeks on klassivastuolude kinnimätsimine, „rahvusühtsuse“ propageerimine, s. o. kodanliku natsionalismi propaganda. Selles ei ole midagi imestamapanevat. See on J. Tõnissoni programmi kajastamine kirjanduses (toetumine maakodanlusele, kodanliku natsionalismi propaganda rahvusliku lipu all). Kitzberg isiklikult oli lähedalt seotud J. Tõnissoni „Postimehega“, võttis osa albumi „Kiired“ tööst ja „Noor-Eesti“ asutamisest. Siia juurde võib lisada ka asjaolu, et kui Ed. Vilde, E. Petersoni jt. käsitledud perioodi loomingut ründasid kodanluse reaktsioonilised kirjandusloolased (Tuglas jt.) aastakümnete vältel, siis ei tehtud seda sugugi Kitzbergi loominguga. Vastupidi: A. Kitzberg ise ründas E. Petersoni „Paisete“ pärast („Issanda kiituseks“). Tuglas laulab paljudes artiklites kiidulaulu Kitzbergile. Nii märgib ta, et Kitzbergi „tõsitundelisest loomingust tuleb otsida tema (jutt on J. Tõnissonist — E. S.) mõju“. Ning „Noor-Eesti“ asutamise eelsest ajast meenutab Tuglas 1933. a. tänu-tundega Kitzbergi osa: „Leidus toetajate hulgas ka mõni vanem tege-lane, kellele usaldati tutvustada oma kavatsusi. Kuid neist võttis tege-likult osa ainult A. Kitzberg.“ Kitzbergi organisatsiooniline tegevus kandubki „Kiirtest“ „Noor-Eestini“, siit „Siuruni,“ „Siurust“ „Eesti Kirjanike Liiduni“ (kodanlikus Eestis).

Selline on rahvaliku ja rahvavastase kirjanduse olemuse ja võit-luse lühike ülevaade eesti kirjanduse ajaloos XIX sajandi lõpul ja XX sajandi algul, 1905. a. revolutsiooni eel. Me näeme, et rahvalik kirjandus on andnud väärtusliku panuse eesti kirjanduse varasalve peamiselt Vilde, Petersoni, Liivi ja Lilienbachi loomingu näol. Rahva-vastase kirjanduse poolus on tegelnud aga igakülgse võitlusega rah-valiku kirjanduse vastu, töörahvahulkade huvide vastu ning ei ole andnud ega saanudki anda midagi väärtuslikku eesti kultuuripäran-disse.

*

ESIMISE KODANLIK-DEMOKRAATLIKU REVOLUTSIOONI ALGUS. 1905. AASTA.

Revolutsiooniline töölisliikumine küpses Venemaal esimeseks kodanlik-demokraatlikuks revolutsiooniks 1905. a. 9. jaanuari sündmustega. „Hirmus teade tsaari verisest roimast levis kõikjal. Kogu töölisklass, kogu maa oli täis viha ja meelepaha. Polnud ühtki linna, kus töölised poleks streikinud protestiks tsaari roima vastu ega esitanud poliitilisi nõudmisi... Venemaal algas revolutsioon.“⁴ Koos vene töölisklassiga tõusis võitlusse ka eesti töölisklass. VSDTP Tallinna Komitee juhtimisel valmistuti üldstreigiks, mis algas Tallinnas 12. jaanuaril ja kandus siit teistesse keskustesse. Üldse streikis Eestis jaanuaris 1905. a. 15 000 töolist. Veebruaris toimusid streigid Tallinnas, Tartus, Valgas ja mujal. Koos ülevenemaalise töölis- ja talurahvaliidumise tõusuga 1905. a. kevadel ja suvel hoogustub revolutsiooniline liikumine ka Eestis. Relvastatult VSDTP III kongressi otsustega juhtis VSDTP Tallinna Komitee revolutsioonilist liikumist tõusu suunas. Toimub massiline 1. mai tähistamine Tallinnas, Narvas, Tartus, Valgas, Pärnus jm. Juulis oli Tallinna tööliste suur miiting, mis areneb kokkupõrkeni politseiga. Maal areneb hoogsalt maatööraha revolutsiooniline võitlus, mis toob kaasa kokkupõrked sõjaväega. Tsaarivalitsus ja balti-saksa võimumedel püüavad revolutsioonilist liikumist maha suruda. Juuli algul areteeritakse VSDTP Tallinna Komitee. Eesti kodanlus, truu oma liitlasekohusele tsarismi ja balti aadliga, püüab suunata revolutsioonilist liikumist reformismi teele, taotleb kompromissipoliitikaga isoleerida talurahvast töölisklassist.

Kõik see aga ei suuda pidurdada revolutsiooni hoogu. Eesti proletariaat võttis üksmeelselt osa oktoobriüldstreigist. 14. okt. Tallinnas ja Narvas alanud üldstreik levib üle kogu Eesti. Valitsevad klassid vastavad sellele töörahva tulistamisega 16. okt. 1905. a. Tallinnas Uuel turul, kus tapetakse üle 60 ning haavata saab üle 200 inimese. Tsaarivõim püüab pidurdada revolutsioonilise liikumise tõusu 17. oktoobri manifestiga. Tsaarivõimu truuks liitlaseks oktoobrimanifesti vastuvõtmisel ja heakskiitmisel on eesti kodanlus. Töölisklass aga jätkab võitlust. Uuel turul mõrvatute matused 20. oktoobril kujunevad suureks isevalitsusevastaseks revolutsiooniliseks demonstratsiooniks. Revolutsioonilise liikumise tõus toimub ka maal, valdades ja külades. Eesti kodanlusele on suur hirm tööliste, maatöölise ja kehvataluraha revolutsioonilise liikumise ees, tundes, et ta ei suuda täita oma liitlasekohustusi tsaarivalitsuse ja balti parunite ees töörahva vastu. 22. nov. pannakse Liivimaal kehtima sõjaseadus. See on kontr-revolutsiooni võitluse üks viis revolutsiooni vastu. Eesti kodanluse kadetlik eduerakond J. Tõnissoniga eesotsas võtab ette rea katseid nõrgestada revolutsiooni hoogu. See on kontr-revolutsiooni teine võitlusviis revolutsiooni vastu. 27. nov. kutsub kadetlik eduerakond Tartusse kokku ülemaalse rahvaasemike kongressi, lootes selle abil nõrgestada revolutsioonilist hoogu. Kuid see reaktsioonilise kodanluse soov ei täitu. Rahvaasemike kongressi revolutsiooniline tiib osutub tugevamaks liberaalidest ning neist eraldudes võtab VSDTP Tallinna Komitee esindaja juhtimisel vastu rea revolutsioonilisi nõudmisi

⁴ UK(b)P ajalugu. Lühikursus. Tallinn, 1946, lk. 59.

(rüütelkonna ja kiriku maa konfiskeerimine, demokraatlik vabariik, revolutsiooniliste omavalitsuste moodustamine).

Bolševikud valmistavad proletariaati ja talurahvast ette relvastatud ülestõusuks. Venemaa teiste linnade eeskujul valitakse novembris Tallinna Töölise Saadikute Nõukogu. Muretsetakse relvi ja organiseeritakse võitlussalku. Kuid kontrrevolutsioon valmistub pealetungiks. Kui Moskvast poliitiline üldstreik kasvab ümber relvastatud ülestõusuks detsembris 1905. a. ja revolutsioon jõuab oma arenemise kõrgpunkti, kuulutatakse Tallinnas välja sõjaseadus. VSDTP Tallinna Komitee suunab töölisel maale ülestõusu organiseerima ja kindlustama. 13.—20. dets. toimub ülestõus Harjumaal ja mitmes teises maakonnas, mille käigus põletatakse ja hävitatakse üle saja mõisa. Balti aadel, tsaarivõim, saksa ja eesti kodanluse koondavad oma jõude ja nõuavad karistussalku. 19. dets. hakkavadki tegutsema esimesed karistussalgad. Algab sadade inimeste mõrvamine, peksmine, vangistamine ja töölisorganisatsioonide sulgemine. 1905. a. revolutsioonis algas taandumine. „Revolutsiooni tõusu asendas revolutsiooni järkjärguline mõõn.“⁵

Kuidas väljendub 1905. a. revolutsiooni algus, tõusu ja kõrgastmele jõudmise aeg eesti kirjanduses? Eesti kirjanduses kajastub see terava võitluse näol rahvaliku ja rahvavastase kirjanduse vahel.

1905. aastaga algab eesti proletariaarse kirjanduse pidev areng. Eesti proletariaat, astunud koos vene proletariaadiga 1905. a. revolutsiooni klassilahingutesse, vajas ka oma klassi, s. o. proletarset kirjandust. Eesti proletariaarsed kirjanikud (Lilienbach jt.) mõistsid sügavasti bolševike partei rajaja suure Lenini õpetust, et tööliklass vajab oma kirjandust, mis on täielikult allutatud proletariaadi klassihuvidele, väljendab proletariaadi ja kõigi töötavate hulkade vajadusi ja nõudeid. „Kirjandus peab muutuma parteiliseks,“ kirjutas Lenin 1905. a. „Vastukaaluks kodanlikele kõlblusmõisteile, vastukaaluks kodanlikule ettevõtjalikule, äritsevale ajakirjandusele, vastukaaluks kodanlikule kirjanduskarjerismile ja individualismile, „harrasanarhismile“ ja kasu tagaajamisele peab sotsialistlik proletariaat esile tõstma parteilise kirjanduse printsiibi, seda arendama ja ellu viima võimalikult täielikult ja terviklikul kujul.“

1905. a. ilmubki J. Lilienbachi toimetusel „Edasi“ I album. Toimetuse artiklis „Karl Marx“ seatakse ülesandeks alustada eeskätt eesti tööliklassile vajaliku kirjanduse väljaandmisega, mis seni veel puudub. „Kui seda juba Vene ja teiste Vene riigi rahvaste kohta öelda võib, kel oma keelatud kirjandus oli, mis siis veel meie ettevaatlikkusest ustavatest eestlastest rääkida, kel teiste riigi rahvaste seas vist küll üksipäini see auu on, et tal tsensori võimu kadumiseni vaba kirjavara puudus... Rahva väikese arvuga ei saa seda mitte seletada, sest isegi Leedu keeles oli oma sotsiaaldemokraatline salakirjandus olemas.“ Sellest lähtudes antakse samas ülesanne mahajäävuse likvideerimiseks: „Kes maha on jäänud piab seda enam ruttama“ („Edasi“ I, lk. 88). Artiklis antakse ka proletariaarse kirjanduse programmiline nõue, millest lähtuda: on vaja uut korda, mida aga on „võimatu niipea ilma hävitava pööreta, ilma revolutsioonita, kätte saada“ (samal, lk. 91).

⁵ UK(b)P ajalugu. Lühikursus. Tallinn, 1946, lk. 84.

Innustada töörahvast otsustavale võitlusele, selles on „Edasi“ I albumi ülesanne. J. Lilienbachi värsid on siin eeskujuks võitlusse kutsuvast, rahva huve teenivast luulest. 1905. a. septembris loodud J. Lilienbachi luuletusest loeme:

*Kas ootate, et küpse vili
piaks murenema põllule...
või ootate, et ainult teised
töö piaksid ära tegema,
ja tahate siis rahulikult
töövilja pärast maitseada.*

Luuletuse mõte on selge: õhutada eesti töölisklassi aktiivsemalt osa võtma töölisklassi ülevenemaalisest võitlusest. J. Lilienbach meenutab seejuures ühes oma teises luuletuses, kuidas proletariaat veevoona hakkas murdma teed vabaduse kättevõitmiseks, mida võib ja saab ainult töörahva oma enda jõuga:

„Hõbe-hallikas/ maa sees pimedas/ vangiraudades/ kange kalju all/
uinus sügavalt/ vabaduseta./ Magas orjaund/ kuni tuli tund./ ärkas
uinuv jõud/ tõusis une seest/ lõhkus kalju eest/... Vabaduse püüd/
puruks lõhkus nüüd/ kaljukammitsa./ Murdis lahti tee/ päästis vabaks
vee/ ainult oma jõud/“ (lk. 86).

Töölisklassi innustamiseks võitlusse kasutatakse albumis pildimaterjali (näit. pilt „16. oktoobri õhtu Tallinnas“), paljastatakse Vene-Jaapani sõja rahvavastast olemust jms. J. Lilienbach näitab ühes oma luuletuses, kuidas rahva huvide vastu peetud sõja raskused langesid tervikuna töörahva õlgadele:

*Surnukeha kuhjad olid
meie väest:
moon, mis kaasa võeti, võeti
meie käest... (lk. 25).*

Albumis avaldatud lühipalas pealkirja all „Keiser, usk ja isamaa“ paljastatakse tsaarivõimu ja eesti kodanluse (konkreetselt Tõnissoni „Postimehe“) loosungit, mille nimel kihutati rahvahulki sõtta. Antud lühipalas mõistab sõjas invaliidiks jäänu hukka „rahvakasu“ sildi all propageeritud rahvavastase sõja: „Kui mitu korda olin ma selle üte pead murdnud, kus on mu isamaa... See lapp maad, kus mu isa maja peal oli ja ma esimest koidu ilmavalgust nägin, on mõisniku oma. Et seda tarvitada, pian kõrget hinda maksuma. On „isamaa“ hädaohus, siis istuvad need sajad maaomanikud rahulikult oma sohvade peal, kuna maata põllutöölised isamaa eest välja saadetakse“ (lk. 20).

Kindlalt ja veendunult asub töölisi revolutsioonilisele võitlusele üles kutsuma Eduard Vilde. 1905. a. kirjutab ta artiklis „Kodanlus, proletariaat ja revolutsioon: „Kodumaa töölised, astuge võitlusse kapitali vägivald vastu radadele, mida töörahvad terves maailmas õigeteks on tunnistanud ja mida mööda nad võidukalt edasi sammuvad!“ Uhkustundega märgib Ed. Vilde Maksim Gorki suurt viljastavat osa revolutsiooni huve teeniva kirjanduse loomisel ja sel alal eeskuju andmisel kõigile rahvastele: „Proletariaadi suhtes olgu... näidatud Maksim Gorkile, kes oma proletariaadi kirjutistes on jäänud seni kogu maailmakirjanduses ületamatuks.“

Eesti proletaarsete kirjanike ja nendega liitunud eesti kriitiliste realistide (Vilde, Peterson) kirjanduslik tegevus 1905. a. revolutsiooni tõusu perioodil ei ole väga suure ulatusega. Selle perioodi rahvaliku kirjanduse osa ei ole ka kaugeltki põhjalikult läbi uuritud. Kuid esitatud katkendlike materjalide põhjal on täiesti selge, et see kirjandus teenis tööraha huve, aitas kaasa kirjandusliku sõnaga revolutsioonilise võitluse tõusule. Eesti proletaarne kirjandus alustas sel perioodil organiseeritud tegevust J. Lilienbachi poolt väljaantud albumi näol ning saavutab järgnevatel perioodidel (revolutsiooni mõõna ja reaktsiooni ajajärgul ning ka hiljem) suure arengu, olles vahedaks ideoloogiliseks relvaks võitluses töörahvahulkade huvide eest.

Niipalju 1905. a. kirjanduse ühest — rahvalikust — poolusest.

Rahvavastane kirjandus jätkab 1905. a. suureneva hooga eesti reaktsioonilise kodanluse ja selle peremeeste — tsaarivõimu ja balti parunite — huvide teenimist, seades peaeesmärgiks nõrgestada revolutsiooni hoogu, eemaldada rahvahulki revolutsioonist.

Eesti reaktsiooniline kodanlus tunneb 1905. a. erilist vajadust organiseeruda kõigil, nii poliitilise kui ka kultuurielu aladel, et rahvahulkade revolutsioonist eemaldamise ülesannet paremini täita. Nii leiab kodanlus, et Tõnissoni „Postimehest“ ei jätku. Selle kodanlik-natsionalistliku ajalehe ümber koondunud moodustavad 1905. a. sügisel kadetliku partei, mis võtab endale Eesti Rahvameelse Eduerakonna kõlava nimetuse. Need, kes olid koondunud „Kiirte“ ümber, laienevad rühmituseks, mis hakkab end nimetama 1905. a. kevadel väljaantava albumi („Noor-Eesti“) järgi nooreestlasteks. 1905. a. valmistatakse ette kirjandusliku ajakirja „Eesti Kirjandus“ 1. number (mis ilmub 1906. a. algul). 1905. a. alustavad Reiman ja Tõnisson eeltoide Eesti Kirjanduse Seltsi asutamiseks (asutati 1907. a.). Nõupidamiste korras tugevdatakse koostööd balti-saksa parunitega (nõupidamistest võtavad osa Eestimaa rüütelkonna peamees Dellingshausen ja K. Päts, J. Poska, M. Pung jt.). Vaatamata nende organisatsioonide ja ajakirjade ümber koondunute ja nõupidamisest osavõtjate ühe- või teiselaadilisele erinevusele, moodustab see kirev seltskond revolutsiooni vastu võitlemise tuumiku, kas siis poliitilise või kirjandusliku grupeeringu, kes võitleb kontrrevolutsiooni poolel revolutsiooniliste rahvahulkade vastu. Kõige selle juures on neile kõigile iseloomustav mänglemine demokratismiga, silmakirjatsemine „revolutsiooni pooldamisega“. Nende rühmituste kohta maksab täiel määral V. I. Lenini iseloomustus kodanluse poliitikast suurte rahvaliidumiste ajal: „Kodanlus kardab masside liikumist rohkem kui reaktsiooni. Sellest tuleb liberalismi hämmastav, uskumatu nõrkus poliitikas, tema täielik jõuetus. Sellest tuleb kahemõttelisuste, silmakirjalikkuste, arglike puiklemiste lõpmatu rida kogu liberaalide poliitikas, kes peavad mängima demokratismi, et rahvahulki enda poole meelitada, ja kes samal ajal on põhjalikult antidemokraatlikud, põhjalikult vaenulikud rahvahulkade liikumisele“ (Lenin, Teosed, XVI k., lk. 164).

J. Tõnissoni „Postimees“, tegutsenud kuni revolutsioonini Jannseni loosungi all „keiser, usk ja isamaa“, võttis sellele uue kesta — „seaduslikkus, kõlblus, rahvus“. Selle loosungi all, mille uue kesta varjus on vana sisu, teeb Tõnissoni ajaleht energilisi pingutusi, et revolutsiooni hoogu nõrgestada, jutlustab revolutsiooni muutmisest reformiks. „Postimehes“ propageeritakse, et eesti rahvale olevat iseloomu

kohane mitte revolutsiooniline, vaid „rahulik“, s. o. reformide tee. „Rahulik arupidamine... on meie rahva iseloomu ja olude kohane“ („Postimees“ nr. 10, 1905). Erilist „huvi“ tunneb „Postimees“ revolutsiooni juhtiva jõu — töölisklassi — „õpetamise“ vastu, et see loobuks revolutsioonist: „Töölise kiht peab ennast küll korraldama ehk organiseerima, kuid mitte seks, et kapitali ja kodanlust ära süüa... Mitte hävitavat sõda vastase ärapurustamiseks ei taheta pidada, vaid õiglasele kokkuleppimisele jõuda,“ kirjutab „Postimees“ nr. 221, 1905. a. Kõige selle reformismi juures jätkub „Postimehel“ häbematus maskeerida ennast tööliste „sõbraks“, et selle lipu all võtta ette kõige jultunumaid rünnakuid marksismi vastu. „Postimehe“ veergudel levitatakse ohtralt mõtteid, kus marksismi nimetatakse „meeletuks õpetuseks“, mis „klasside ärasõõmisele kihutab“. Kõigest sellest räpasest laimust paistab selgesti välja kodanluse metsik viha marksismi kui töölisklassile jõudu andva teooria vastu. Kuid seesugused väljaastumised tõendavad ühtlasi kodanluse nõrkust ja jõuetust: marksismile ei suuda ta (ega olegi võimalik) midagi peale laimu vastu seada.

Niisugune on „Postimehe“ poliitilise palge mõnerealine iseloomustus. Seda on vajalik mõista seepärast, et Tõnissoni „Postimehe“ ja „eduerakonna“ poliitika oli tegevuse aluseks eesti kodanluse reaktsioonilistele kirjanduslikele rühmitustele ning väljaannetele „Noor-Eesti“ ja „Eesti Kirjandus“. Mõned näited selle rahvavastase tegevuse aluste ühtsuse kohta. Me tutvusime „Postimehe“ laimuga marksismi vastu. Täpselt sedasama võib öelda „Eesti Kirjanduse“ suuna kohta. See on sõnastatud „Eesti Kirjanduses“ nr. 1, 20. detsembril 1905. a. toimetaja ja väljaandja J. Jõgeveri poolt. Et paremini mõista allpool toodut, meenutagem vaid, et see kirjutus pärineb ajast, millal VSDTP Tallinna Komitee poolt suunatud tööliste juhtimisel toimusid maatööraha ülestõusud reas maakondades. Päev enne artikli kirjutamist (19. dets.) suunati maale esimesed karistussalgad. See, mida tegi tsaarivõimu nuut balti parunite käes ja juhendamisel, vajas ka ideoloogilist „kinnitamist“. Selle on kirjanduse valdkonnas sõnastanudki J. Jõgever. Vihane tšensurist reaktsionäär J. Jõgever (keda kodanlikud kirjandusloolased on korduvalt teinud teenetega tegelaseks eesti kriitilise realismi algatamisel, millise väärseisukoha igandid pole kadunud ka veel tänapäeval mõnede kirjandusloolaste peadest ega artiklitest) ähvardab ning annab ühtlasi lähema seletuse „Eesti rahva surma“ isevärki fraasile, millega opereerisid revolutsiooni eel ja ajal kõik kodanlikud natsionalistid: „Sotsiaal-demokraatia (s. o. marksismi — E. S.) püüete omandamine oleks Eesti rahva surm.“ Artikkel lõpeb suure lubadusega, et Jõgeveri-taolised reaktsionäärid seavad endile ülesandeks „hoolt kanda, et meil järeltulevatele põlvedele midagi paremat ja täielisemat oleks püüda“. Muidugi ei parandanud need reaktsionäärid midagi ega olnud suutelisedki midagi parandama eesti rahva kirjanduse varasalve oma klassiolemuse tõttu. Nende „pärand“, laimukirjanduse töötava rahva eesmärkide mustamiseks, on vajalik vaid eesti kodanluse rahvusliku reetmise ajaloo uurimiseks.

(Järgneb.)

Õpilaste suvepuhkuse korraldamine on tähtis riiklik ülesanne.

R. VIIES,

ELKNU Keskkomitee sekretär.

1950./51. õppeaasta jõuab otsustavasse järku kõigis meie koolides — algavad kevadised küpsus-, lõpu- ja üleminekuksamid. Ei ole kahtlust, et ka Nõukogude Eesti õpilased täidavad hästi nõukogude koolinoorte esimese kohustuse riigi ja rahva ees — lõpetavad edukalt kooli- või klassikursuse, tõendades sellega, et nad on omandanud sügavaid ning kindlaid teadmisi. Pärast pingelist eksamiperioodi algab õpilaste suvepuhkus. Meie ei saa olla ükskõiksed selle vastu, kuidas õpilased veedavad oma suvepuhkuse. Õpilaste ja pioneeride suvepuhkuse organiseerimine on suur riikliku tähtsusega ülesanne. Meie Nõukogudemaa lastel on kõik võimalused, et õppida, sirguda terveiks ja tublideks kodanikeks ning puhata rõõmsalt ja kasulikult. Nõukogude sotsialistlik riik kulutab igal aastal määratu suuri summasid laste suvepuhkuse organiseerimiseks. Üksnes möödunud aastal puhkas ainult pioneeri- ja turistlikes laagrites ning mängumurudel ligemale 5,5 miljonit pioneeri ja õpilast.

Mitte millestki taolisest ei või unistada lapsed kapitalistlikes maa-des. Kapitalism toob töötajale ja nende lastele nälga ja vaesust, massilist tööpuudust, laste töö julmimat ekspluateerimist. Nõukogude sotsialistlik ühiskond ei tunne neid õudusi, mis on omased kapitalistlikule korrale. Meie maal teenivad kõik teaduse ja tehnika, kultuuri ja kunsti saavutused töötajaid ning nende lapsi. Kõik parim, mis on meie rahval, antakse meil laste ja noorsoo elu ja tervise kaitseks, neile hariduse andmiseks, nende kasvatamiseks kommunismi vaimus.

Hiljuti toimunud ULKNU Keskkomitee VI pleenum arutas komsomoliorganisatsioonide osavõtu küsimust õpilaste ja pioneeride suvepuhkuse organiseerimisest. ULKNU Keskkomitee VI pleenum määras konkreetset kindlaks komsomoliorganisatsioonide ülesanded õpilaste ja pioneeride suvepuhkuse organiseerimisel. Kuid selle küsimusega peavad aktiivselt tegelema kõik — nii komsomoliorganisatsioonid kui ka haridusorganid, ametiühinguorganisatsioonid ja kõik asutused ja organisatsioonid, kes tegelevad noorsoo kasvatuse küsimustega.

Käesoleval aastal, kasutades laialdaselt eelmiste aastate kogemusi, tuleb palju paremini, palju organiseeritumalt korraldada õpilaste ja pioneeride suvise puhkuse veetmine. Eelkõige tuleb hoolitseda selle eest, et võimalikult rohkem õpilasi oleks haaratud mitmesuguste suvise töö vormidega, et iga õpilane hästi, lõbusalt ja tervisele kasulikult puhkaks. Suvise töö organiseerimine ei ole omaette eesmärk,

vaid see on ühest küljest kogu õppeaasta jooksul sooritatud õpilaste kommunistliku kasvatusel, õppe-kasvatustöö jätkamine uutes tingimustes, ja teisest küljest on see üks tähtsamaid osasid uueks õppeaastaks ettevalmistamisel. Kogu suvine töö peab olema suunatud õpilaste ja pioneeride kasvatamisele nõukogude patriotismi vaimus, piiritu ustavuse vaimus sotsialistlikule kodumaale, Lenini-Stalini parteile. Suvine töö peab tugevdama laste tervist, arendama neis teadmishimu, laiendama nende silmaringi. Me peame saavutama seda, et õpilane suvel mitte ainult hästi puhkaks, kosuks ja koguks jõudu, vaid ka rikastaks oma teadmisi, omandaks uusi kogemusi. Suvine töö peab olema rajatud õpilaste ja pioneeride initsiatiivi ja isetegevuse alusele, arvestades nende vanust, teadmiste taset, huvisid ja nõudeid.

Suvises töös lastega on suur ning tähtis koht ametiühinguorganisatsioonide poolt korraldatavatel pioneerilaagritel. Eeloleval suvel puhkab üle 10 tuhande Nõukogude Eesti kooliõpilase ja pioneeri neis laagris. Möödunud aasta parandas meile pioneerilaagrite töös häid kogemusi. Rida pioneerilaagrit, nagu Karepa, Elva, Palmse töötasid hästi. Tunduvalt paranes kasvatustöö tase vabariigi suurimas, Väana-Jõesuu I pioneerilaagris. Neis laagris organiseeriti tööd lastega huvitavalt, viidi läbi väga mitmesuguseid kasulikke üritusi. Lapsed puhkasid hästi ja omandasid palju vajalikke teadmisi. Ülesanne seisneb selles, et eeloleval suvel tunduvalt tõsta kasvatustöö taset laagrites, vältida möödunud aasta puudusi. Mullu oli mittehuldavalt organiseeritud reas laagrites poliitiline kasvatustöö; lastele jutustati vähe bolševike parteist, V. I. Lenini ja J. V. Stalini elust ja tegevusest, komsomolist, meie maa sise- ja välispoliitilisest olukorrast. Nii oli see Aegviidu, Koitjärve jt. pioneerilaagrites. Üksikutes laagrites oli kasvatustöö nõrgalt seotud kooli kasvatustööga. Laagris läbiviidavad üritused peavad aitama õpilastel huvitavates mitmekesistes vormides kindlustada ja süvendada õppeaasta jooksul koolis omandatud. Selles seisneb kooli ja pioneerilaagri kasvatustöö seos. Hoiduda tuleb üleliigsest mitmesuguste massiürituste korraldamisest, mis võivad kahjuks olla laste puhkusele. Töö laagris peab olema mitmekesine ning lapsi huvitav. Tuleb saavutada, et pioneerilaager alustaks täisverelist laagrielu juba alates esimesest päevast. Momendil tähtsamaks ülesandeks on hästi ette valmistada laagriperioodiks, saavutada seda, et iga laager oleks õigeaegselt valmis laste vastuvõtuks. Möödunud aastal aga juhtus Aegviidu pioneerilaagris nii, et laste laagrisse tulekul oli remont veel lõpetamata.

Hoolikalt tuleb läbi mõelda suveks linna jäävate õpilaste suvepuhkuse organiseerimine. Meie vabariigis töötas esmakordselt möödunud aastal üle 30 linnapioneerilaagri. Nii meie kui ka juba varem vanemate vennasvabariikide praktikas on see töövorm ennast täiesti õigustanud. Käesoleval aastal tuleb linnalaagrite võrk organiseerida palju laiemalt. Linnapioneerilaager annab võimaluse linna tingimustes kasutada neid mitmekesiseid töövorme, mis on välja kujunenud mitmekümneaastase pioneerilaagrite töö praktikas. Linnapioneerilaagris kasutatakse eelkõige laagrirežiimi, peetakse kinni laagri traditsioonidest jne. Pioneere huvitab laagrielu romantika. Linnalaager annab võimaluse seda kasutada kasvatustöökohal eesmärkidel, soodustada laste puhkust ja füüsilist arenemist neil õpilastel, kes jäävad suveks linna. Suvises töös keskuseks linna jäävate lastega peab olema kool.

Siin töötab ka linnalaager, kus organiseeritakse lastele huvitavaid mängu, matku ja ekskursioone, spordiüritusi, linnalaagris töötavad mitmesugused ringid jne.

Sageli ollakse vääraral seisukohal maalaste suvepuhkuse organiseerimise küsimustes. Lähtutakse sellest, et kuna lapsed on maal, on nad niigi värskes õhus ning küllap kosuvad ja puhkavad. See ei ole aga kaugeltki kõik. Laps ise ei oska alati õigesti puhata, s. t. kasutada oma vaba aega ratsionaalselt, kasulikult. Ka maalaste suvepuhkust tuleb organiseerida. Selleks on soovitatav organiseerida koolide või kolhooside juurde õpilaste ja pioneeride koondmalevad. Koondmalevad ühendavad ümbruskonna õpilasi ja pioneere, jagunedes rühmadeks ja salkadeks. Koondmaleva tööd juhivad pioneerijuht ja õpetajad. Koondmalev organiseerib õpilaste ja pioneeride suvepuhkuse veetmist. Siia kuulub jõukohane töö kolhoosides mitmesugustel põllutöödel, võitlus umbrohu vastu, hoolitsus loomade ja lindude eest. Edukalt võivad maapioneerid koondmalevas tegelda niisuguste jõukohaste ja kasulike toimingutega, nagu kolhoosnikuile ajalehtede kohaleviimine brigaadidesse, ajalehtede ettelugemine, puhkehetkedel isetegevuslike ettekannetega esinemine jne. Peale selle organiseerib koondmalev õpilastele ja pioneeridele matku ja ekskursioone, spordiüritusi, noorte naturalistide tööd jne. Et see töövorm on uudne, on vajalik, et haridusorganid, õpetajad, komsomoliorganisatsioonid ja pioneerijuhid varakult läbi mõtleksid koondmaleva töö organiseerimise.

Keskoolide vanemate klasside (8.—11. kl.) õpilastele on soovitatav organiseerida suvisel koolivaheajal nn. õpilaste suveklubid suuremate keskkoolide juurde. Suveklubi on samuti uudne töövorm, kuid peaks olema otstarbekohane, sest vanemate klasside õpilased ei sõida pioneerilaagrisse ning nende suvepuhkus on tavaliselt kõige organiseerimatum. Rida Tallinna koole, Haapsalu I Keskkool, Lihula Keskkool jt. kavatsevad komsomoliorganisatsioonide initsiatiivil luua oma koolide juurde õpilaste suveklubid. Suveklubides on töö organiseerimine väga mitmekesine. Linna jäävad õpilased valivad endi hulgast klubi juhatus, kes vastavalt õpilaste soovidele koostab tööplaani. Võib organiseerida matku ja ekskursioone, sportlikke üritusi ning ringide tööd mitmeil huvialadel. Suveklubi võib organiseerida linnast väljas lihtsa turistliku laagri, korraldada näiteks ühiseid kalastamisi jne. Klubi tööd peab juhtima keegi vanem seltsimees, kes on määratud kooli õppenõukogu poolt, soovitatav õpetaja.

Nagu eespool on öeldud, olgu kogu suvine töö suunatud õpilaste ja pioneeride kasvatamisele nõukogude patriotismi vaimus. Sageli esitavad pedagoogid ja pioneerijuhid küsimusi suvise poliit-kasvatliku töö vormide kohta. Eelkõige tuleb silmas pidada seda, et kogu pioneeride poliitiline kasvatamine peab olema järjekindel ja sihikindel, igale vanusegrupile peab see toimuma vastavate vormide ja meetoditega. Noorematele pioneeridele on kasulik korraldada ajalehtede „Säde“, „Pionerskaja Pravda“ ja ajakirjade artiklite ettelugemist. Vanematele pioneeridele võib õpetajate ja pioneerijuhtide poolt korraldada lühikesi poliitinformatsioone, juba traditsiooniks muutunud vestlusi lõkke ääres, loetud raamatute arutelusid jne. Lühivestlused matkal, jalutuskäikudel, tegelikult kogu töö suvel on õpilaste ja pioneeride poliitiline kasvatamine.

Uks huvitavamaid ja haaravamaid suvise töö löike on matkad ja ekskursioonid. Matku ja ekskursioone tuleb korraldada nii ametiühingute poolt organiseeritavais pioneerilaagreis kui ka linnapioneerilaagreis, õpilaste suveklubides, koondmalevais. Matkad haaravad igal aastal miljoneid õpilasi. Möödunud aastal üle 5 miljoni õpilase ja pioneeri võtsid osa matkadest. Nõukoogude Eestis oli ligemale 100 tuhat õpilast matkadest ja ekskursioonidest osavõtjaks. Matkad ja ekskursioonid tutvustavad õpilasi oma Nõukogude kodumaaga, tema rikkustega ja sotsialistliku ülesehitustöö saavutustega. Matkadel ja ekskursioonidel näevad õpilased ja pioneerid tegelikus elus seda, mida nad õppisid koolis, õpivad kasutama pioneerorganisatsioonis omandatud teadmisi, koguvad koolide õppekabinettidele ja laboratoriumidele palju vajalikku materjali jne. Ka käesoleval aastal on palju vabariigi rajoonid ja koolid hoolikalt valmistunud matkadeks ja ekskursioonideks. Pärnu rajoonis töötati juba varakult välja matkadel ja ekskursioonidel külastada soovitatavate kohtade nimestik. Türi Keskkooli 11. klassi õpilased kavatsevad korraldada ekskursiooni Leningradi, 7. klassi õpilased Lõuna-Eestisse, 8. klassi õpilased Põhja-Eestisse. Kiviõli I Keskkooli õpilased valmistuvad sõiduks Riiga ja matkadeks bioloogia-õppevahendite valmistamiseks. Samuti on teinud ettevalmistustöö matkadeks ja ekskursioonideks Pärnu ja Rakvere keskkoolid ning paljud teised. Täiesti õige on see, et alustati ettevalmistustöid varakult. Igal matkal ja ekskursioonil peab olema kindel eesmärk, hoolikalt läbimõeldud ja ettevalmistatud kava.

Suurepärased võimalused tööks on suvel noortel naturalistidel-mitšuurinlastel. Iga aastaga järjest laieneb vabariigis noorte mitšuurinlaste töö. Sajad koolide ja lastekodude kollektiivid võtavad osa üleliidulisest võistlusest parema noore aedniku nimele. Haapsalu rajooni Pürksi kooli kollektiivi autasustati üleliidulise preemiaga. Suvel võivad õpilased ja pioneerid teha mitmekesist tööd kooliaedades, kolhoosi- ja sovhoosipõldudel. Noored mitšuurinlased võivad aidata rajada ja hooldada kolhooside viljapuu- ja juurviljaaedu, korraldada palju katseid koolis õpitu praktiliseks rakendamiseks jne. On vajalik eeloleval suvel igati soodustada ja arendada noorte naturalistide-mitšuurinlaste tegevust. See on kasulik ning vajalik töö.

Keskne koht kogu suvises töös on kehakultuuri- ja sporditööl. Kõikjal — pioneerilaagreis, koondmalevais, suveklubides peavad õpilased süstemaatiliselt tegelema kehakultuuri ja spordiga. Algavad need üritused igapäevasest hommikvõimlemisest kuni kõige mitmesugusemate spordivõistlusteni. Erilist tähelepanu tuleks pöörata õpilastele ujumise õpetamisele. Kogu kehakultuuri- ja sporditöö, vastavalt vanusele, peab rajanema OVKTK või VTK normidele, ette valmistama õpilasi nende normide täitmiseks.

On vajalik, et õpilased suvises töös koguksid materjali ja valmistaksid vajalikke õppevahendeid koolile. Praegu valmistuvad vabariigi koolid aktiivselt osavõtuks üleliidulisest omavalmistatud bioloogia-alaste õppevahendite näitusest. See töö peab jätkuma ka suvel. Pioneerilaagreis ja koondmalevais valmistavad õpilased ja pioneerid kingitusi oma koolile ja pioneerorganisatsioonile. Seejuures tuleb silmas pidada valmistatavate kollektsioonide, herbaariumide jt. kvaliteeti.

Suvises töö edu otsustab kaadri õige valik, paigutamine ja etteval-

mistamine. Tööle pioneerilaagrisse, koondmalevaisse, suveklubidesse, matkajuhtideks peavad minema parimad õpetajad ja pioneerijuhid. Eespoolöeldust järgneb, et õpetajate aktiivne osavõtt suvisest tööst on hädavajalik. Seepärast peavad koolide pedagoogikanõukogud hoolikalt läbi mõtlema, keda saata suveks tööle lastega. Rajoonide ja linnade haridusosakonnad ja komsomolikomiteed peavad õpetajaile ja pioneerijuhtidele organiseerima lühiajalisi seminare. Pedagoogid ja pioneerijuhid, kes lähevad suvel tööle õpilaste ja pioneeridega, peavad juba praegu tegema ettevalmistusi selleks tööks, koostama plaane, koguma materjali vestlusteks, mängudeks jne.

Õpilaste suvepuhkuse organiseerimise ettevalmistamisele ja läbi viimisele tuleb kaasa tõmmata ka lastevanemaid. Õigesti toimisid need koolid, kes arutasid lastevanemate koosolekuil õpilaste ja pioneeride suvepuhkuse organiseerimise küsimust. Lastevanemad võivad osutada suurt praktilist abi selles vastutusrikkas töös.

Tõsist abi võivad ja peavad osutama koolide šefid. Šefid võivad näiteks linnapioneerilaagrile ehitada lipuväljaku, mänguväljaku kiikede ja muu vajalikuga, abistada matkade ja ekskursioonide puhul. Samuti peavad aktiivselt abistama õpilaste ja pioneeride suvepuhkuse edukaks läbiviimiseks kultuurhariduslikud asutused, teatrid, loomingu lised liidud jt. Õpilased ja pioneerid ootavad suvel endile külla meie kirjanikke, heliloojaid, kunstnikke, näitlejaid, et nad jutustaksid oma tegevusest, õpiksid tundma laste suvist elu ja kirjutaksid nõukogude õpilastest ja pioneeridest uusi suurepäraseid teoseid.

Pioneeride Palee, pioneerimajad, Vabariiklik Õpetajate Täiendusinstituut ja pedagoogilised kabinetid peavad osutama tõsist metoodilist abi õpetajaile ja pioneerijuhtidele suvises töös lastega. Eriti tähtis on, et nad õpiksid tundma töökogemusi, üldistaksid neid ning populariseeriks laiialdaselt parimaid töövõtteid ja -viise. Suveperioodi lõpul tuleb teha kokkuvõtteid suvisest tööst, korraldada vastavaid nõupidamisi, ülevaatenäitusi jne.

Ees seisab huvitav ning tegevusrohke suvi. Meil on kõik võimalused selleks, et hästi ja organiseeritult läbi viia õpilaste ja pioneeride suvepuhkus, et nad hästi kasvaksid ja tugevneksid, rikastuksid uute teadmiste ja muljetega, veelgi täielikumalt ja sügavamalt tunneksid suurimat õnne elada, kasvada ja õppida suurel Nõukogudemaal bolševike partei ja armastatud seltsimees Stalini juhtimisel. Hästi läbi viia õpilaste ja pioneeride suvepuhkus on kõigi haridusorganite, õpetajate, ametiühingu-, komsomoli- ja pioneeriorganisatsioonide ülesanne.

Kohila kooli kogemusi ekskursioonide korraldamisel.

V. HORM,

Kohila 7-klassilise Kooli direktor.

Ekskursioonid ei ole meie koolides veel omandanud seda tähtsust, mis neil peaks olema. Üldiselt on õppetöö meie koolides veel paljuski raamatuline ja kuiv. Seepärast tuleb õpetajail kasutada kõiki võimalusi õppetöö mitmekesistamiseks ja elavamaks muutmiseks. Tänu-like võimalusi selleks pakuvad ekskursioonid.

Tarvitseb meil ainult meenutada oma kooliaega: paljugi oleme sellest unustanud, kuid ekskursioonid ja matkad on jätnud meisse kustutamatu muljeid kogu eluajaks.

Ekskursioonid on väärtuslikud selle poolest, et nad võimaldavad tegelikult tundma õppida tööprotsesse ja nähtusi nende loomulikus ümbruses. Ekskursioonidel näevad õpilased oma kodumaa sotsialistlikku tänapäeva, tema suurust ja võimsust, õpivad tundma tema ajaloolist minevikku, loodusrikkusi, puutuvad vahetult kokku eesrindlike töötajatega vabrikutes, kolhoosides, sovhoosides ja teaduslikes asutustes. Suurt kasvatuslikku tähtsust omavad ekskursioonid kohtadesse, mis on seotud Nõukogude riigi ja bolševike partei rajajate ning juhtide Lenini ja Stalini elu ja tegevusega, meie kodumaa suurte revolutsionääride, teadlaste, kirjanike ja kunstnike elu ning loominguga.

Vähe praktiseeritakse meie koolides ekskursioone tootmisalale. Ometi võimaldavad tootmisalased ekskursioonid luua sidet koolis õpetatavate teaduste aluste ja tootmise praktika vahel, kinnistada koolis õpitavat teooriat tootmisalase praktika kogemustega ja rikastada õpilaste tehnilist silmaringi. Ekskursioonid tootmisalale on seega ülitähtsad vahendid polütehnilise hariduse andmisel, mida rõhutas juba V. I. Lenin oma märkustes N. K. Krupskaja teeside kohta.

Loetleme mõningaid tootmisalale korraldatavate ekskursioonide objekte: aurumasin, traktor, kombain, kolhoosi veski, kolhoosi farm, kolhoosi hüdroelektrijaam, masina-traktoriijaam, eeskujulik aiand ühes kasvuhoonega, kohalik tööstusettevõtte, kalakasvatus, karusnahaloomade sovhoos jt. Ekskursioonide korraldamise praktika tõendab, et õpilasi nähakse ettevõtteis meelsasti.¹

Ekskursioonid toovad alati rõõmsat elevust ja vaheldust igapäevasesse kooliellu, avavad koolikollektiivile uusi perspektiive, on oivaliseks kollektivismi ja seltsimehelikkuse kasvatamise vahendiks. Seda on tunnustanud kõik Nõukogudemaa eesrindlikud pedagoogid. A. S. Makarenko lausub oma loengus „Töökasvatusest“: „Me korraldasime igal aastal rännakuid. Ma omistasin neile suurt tähtsust ja

¹ Pikemalt ekskursioonidest tootmisalale vt. „Nõukogude Kool“ nr. 8, 1950.

need ei olnud mitte lihtsad rännakud, vaid väga suured üritused... Niisugused rännakud määrati juba sügisel kindlaks. Minule oli see rännak tähtis kui suve perspektiiv, niisugune, nagu on teil endil, kui mõtlete, kuhu sõita suveks puhkusele, millest unistate ja milleks teete ettevalmistusi..."

Kahtlemata satutakse ekskursioonidel ka raskustele. Nende võitmine arendab aga noortes distsipliini, vastupidavust ja seltsimehelikkust.

Kohila Seitsmeklassilise Kooli ekskursioonide plaan on lahutamatu osa kooli üldisest õppe- ja kasvatustöö plaanist, mis koostatakse poolaastate kaupa. Ekskursioone korraldame juba sügisel, septembri- ja oktoobrikuus. Peamine ekskursioonide hooaeg on siiski kevad ja suvi. Nooremad klassid piirduvad õppematkadega kooli lähemasse ümbrusse, kusjuures külastatakse ka Tallinna, mis on koolist poolteise tunni raudteesõidu kaugusel. 5.—7. kl. õpilased teevad juba mitme-päevaseid ekskursioone.

Ekskursioonide varakult teatavakstegemine mobiliseerib kollektiivi juba aegsasti ettevalmistustöödele. Jutustan lühidalt, kuidas meie kooli 7. klass möödunud õppeaastal valmistus Leningradi ekskursiooniks.

Otsus korraldada õppeaasta lõpul ekskursioon Leningradi tehti juba sügisel. Miks valiti just see linn? Seepärast, et taheti tutvuda Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni hälliga, ta ajalooliste paikadega, taheti näha kangelaslinna, millest on nii palju kuulnud ning loetud klassis ja klassivälises töös.

Kogu klass alustas pingsat ettevalmistustööd. Oldi täiesti teadlikud, et kavatsuse teostamine on seotud küllaltki suurte kuludega. Abiks mobiliseeriti lastevanemate komitee. Korraldati klassi isetegevusõhtu. Kaasabi andsid ka teised klassid, sest meie koolis on kujunenud niisugune traditsioon, et nooremad klassid abistavad lõppklassi ekskursiooni korraldamisel.

Õppeaasta vältel peeti kahel korral loenguid kangelaslinnast. Tutvuti põhjalikult linna ajaloo ja uue sotsialistliku Leningradiga, võttes seejuures abiks dia- ja kitsasfilme. Nõukogude armee aastapäeval kuulati demobiliseeritud sõjamehe jutustust blokaadipäevilt. Aastavahetusel astus klass kirjavahetusse Leningradi 33. kooli õpilastega. Lastevanemate komitee omalt poolt hoolitses ekskursiooni majandusliku külje eest.

Märkida tuleb veel ekskursiooni innustavat osa eksamielsel perioodil. Peeti häbiasjaks ekskursioonile minna lõputunnistusega. See sundis kogu klassi end kõvasti kokku võtma. Paarile nõrgemale õpilasele osutati seltsimehelikku abi eksameiks valmistumisel.

Ekskursioon korraldati juunikuus. Sellest võttis osa klass terves koosseisus — rõõmsana, elavana ja õnnelikuna kooli lõpetamise puhul. Leningradi saabumisel olid jaamas vastas kirjavahetuse-sõbrad — Leningradi 33. kooli õpilased — lilledega. Ei hakka siin kirjeldama kõiki üksikasju ja muljeid. Eriti rõõmustas meid, pedagooge, aga kaks asjaolu: südamlik vahekord ja külalislahkus leningradlaste poolt ja teiseks — kõik meie õpilased olid võimelised vestlema oma saatjatega vene keeles. Meeldejääviks sündmuseks kogu matka jooksul kujunes kohtumisõhtu Leningradi 33. kooli õpilastega.

Mõningaid tsitaate õpilaste kirjutustest, mis ilmusid meie kooli seinalehes pärast ekskursiooni.

„Need päevad süvendasid meis stalinlikku sõprust suure vene rahvaga“ (kommunistlik noor Malle Randlepp).

„Leningradis veedetud päevad jäävad alatiseks meelde. Tahan tingimata peatselt tagasi sõita sellesse linna, niivõrd meeldis ta mulle“ (kommunistlik noor Aili Lints).

Meie kooli 5. klass käis möödunud kevadel Viljandis. Siin oli võimalus Viljandi lossi varemeil selgitada õpilastele meie rahva ajaloolist võitlust feodaalidest orjastajate vastu, mida kroonis viimaste lõplik purustamine Suures Isamaasõjas. Õpetlikuks kujunes ka õppekäik Viljandi Tuletikuvabrikusse ja Viljandi Linavabrikusse. Nimetamata ei saa jätta ka Viljandi ümbruse kaunist loodust ürgoru ja selle põhjas asetseva järvega, mis Põhja-Eestist pärinevatele lastele oli tõeliseks elamuseks.

Klass ööbis Viljandi Linna Täitevkomitee Haridusosakonna poolt määratud majutuskohas — Viljandi 2. Keskkoolis.

Juhul, kui koolidel ei ole loodud sidemeid peatuskohas leiduvate koolide või asutustega, tuleb kasutada Eesti NSV Turismi-Ekskursiooni Valitsuse kaasabi, et vältida ootamatusi ja ebameeldivusi öökorteri leidmisel.

Sügisel, septembrikuus, korraldasime ekskursiooni Järvakandi Tehastesse. Siin saime asjatundliku inseneri juhtimisel hea ülevaate aknaklaasi valmistamise tehnoloogilisest protsessist. Ekskursioonilt tõime kaasa kollektsiooni materjalidest, millest valmistatakse klaas, ühes mõningate haruldaste klaasist toodetega. Neist valmis hiljem väärtuslik õppevahendite-kogu.

Tehastesse minekuks on vaja enne aegsasti hankida luba vabriku direktorilt.

Eriti kolhoosidest pärinevatele lastele oli väga huvipakkuvaks ekskursioon Rapla rajooni Uue Elu kolhoosi. Kolhoosnikute tubli ja üksmeelse töö tulemusena on rajatud siin juba ajakohased looma- ja linnufarmid. Kuid kolhoosi väljaehitamine on alles algstaadiumis. See pärast kuulati suure huviga seletust kolhoosi väljaehitamise perspektiivplaani kohta.

Meie pioneerid-jalgratturid sooritasid kahepäevase jalgrattamatka Mahtrasse, kus tutvuti Vilde romaanis „Mahtra sõda“ käsitlemist leidnud 1858. a. talupoegade ülestõusu sünnuspäigaga.

Pikematele, üle ühe päeva kestvatele ekskursioonidele oleme saatjaks määranud alati vähemalt kaks õpetajat.

Loomulikult ei ole me unustanud ka lähema ümbruse vaatamisväärsusi — Kohila Paberivabrikut, Salutaguse Pärmivabrikut, Vambola kolhoosi, Kohila karusnahaloomade sovhoosi, Lohu linnust jt., kus meie õpilased viibivad sageli õppekäikudel. Seejuures ei tarvitse harrata alati objekti tervikuna, mis nõuab küllaltki rohkesti aega. Õppetstarbeks on sageli tarvis piirduda ainult ettevõtte või majandi teatud osakonnaga või üksiku esemega, näit. vabriku jõujaamaga, auru- katlaga, puidutöökojaga, linnufarmiga jne.

Lühema, umbes 2 tundi vältava õppekäigu näitena tootmisalale olgu toodud 3. klassi õppekäik Kohila vesiveskisse. Õppekäik korraldati kolhoositeemalise lugemispala süvendamiseks järgmise kava kohaselt: 1. Turbiin, mis paneb veski liikuma. 2. Vilja puhastamine

(kroovimine). 3. Lihtjahvatus (veskikivid). 4. Püüli valmistamine. 5. Kokkuvõte — veski tähtsus. Seletust andis veski juhataja. Pärast õppekäiku kirjutati kirjand teemal „Kuidas nisutera muutus püüli-jahuks“. Joonistamistunnis joonistati pilt „Veskis“.

Ekskursioon annab ainult siis tõhusaid tulemusi, kui viime õpilased ekskursioonile ettevalmistatult. Õpetaja-ekskursioonijuht peab võimalikult enne ekskursiooni korraldamist tutvuma objektiga kohapeal. Seejärel koostab ta ekskursiooni plaani. Õpilastele ei tarvitse esitada enne ekskursiooni selle üksikasjalist sisu, küll aga peab neile selge olema ekskursiooni eesmärk.

Esineb juhtumeid, kus selle nõude vastu patustatakse, nii et ekskursioon kujuneb lihtsalt jalutuskäiguks. Meenub ühe klassi matk Lohu linnusele, millest osavõtjad avaldasid ülevaate kooli seinalehes. Selles kirjeldati teekonda linnusele, kaunist loodust, lindude laulu, kuid linnusest endast ei leidunud kirjelduses midagi mainimisväärset. Hiljem kontrollimisel selguski, et õpetaja oli jätnud kahe silma vahele põhilise eesmärgi: ei jutustanud õpilastele linnuse ehitamisest ja meie rahva kangelaslikust võitlusest orjastajate, saksa penirüütelite vastu.

Puudusena ekskursioonide korraldamisel esineb veel materjali ülekujumist, mistõttu mõnigi ekskursioon kujuneb liiga väsitavaks osavõtjaile. Seda võib tähele panna eriti ekskursioonide puhul muuseumidesse, näitustele ja kohtadesse, kus on palju väljapanekuid. Õpetajail tuleb vältida mitme muuseumi külastamist järjestikku ja võimaldada õpilastel vahelduseks puhata.

Ekskursioonil tootmisalale tuleb hoolitseda, et osavõtjate arv grupis ei oleks liiga suur. Väiksemates ettevõtetes on 25—30-liikmelise grupiga raske liikuda. Kõik õpilased ei pääse ligi vaadeldavale objektile ega kuule seletust. Säärasel juhul tuleb klass poolitada või isegi kolme rühma jagada. Vabrikutes, kus on palju müra, antagu seletusi enne vaatlemisele asumist.

Ekskursioonide ja matkade ettevalmistamisel tuleks senisest rohkem kasutada komsomoli- ja pioneeriorganisatsiooni kaasabi. Meie kooli pioneeriorganisatsiooni tööplaanis on matkaküsimustel kindel koht. Loetleme sellest mõningaid olulisemaid punkte: topograafilise kaardi kasutamine, orienteerumine maastikul, maskeerimine, oskus riietuda ja varustuda matkal, teemärkide õppimine, lõkke tegemine ja toidu valmistamine (ka poistel), esmaabi andmine, signaliseerimine, morse tähestiku õppimine jne. Juhendeid ja materjali leiavad vanempioneerijuhid ja õpetajad rikkalikult „Pioneerijuhid käsiraamatust“ ja brošüürist „Matkad kodukohas“. Aeg-ajalt tuleks koondustel õpilastele lugeda häid reisikirjeldusi (näit. Arsenjevi „Dersu Uzala“, Promptovi „Tien-Šani mägedes“, Mikluhho-Maklai „Reisid“ jt.).

Ekskursioonil saadud tähelepanekud, muljed ja materjalid pakuvad tänuväärset ainet vastavate teemade käsitlemisel klassis, samuti kirjandite, seinalehe artiklite ja päevikute koostamisel.

*

Lõppeks mõni sõna õpetajate ekskursioonidest.

Sel alal on olukord täiesti ebarahuldav. Õpetajaskonnas valitseb suur huvi ekskursioonide vastu, kuid ekskursioone korraldatakse äärmiselt vähe. Eesti NSV Haridus- ja Kunstiööliste Ametiühingu Vabariiklikul Komiteel koos Vabariikliku Õpetajate Täiendusinstituudiga

tuleks ekskursioonide korraldamise küsimus võtta kiires korras kõne alla, et veel eeloleval suvevaheajal võimaldada õpetajail tutvuda Nõukogude kodumaa rikkalike vaatamisväärsustega. Meil leidub veel suur hulk õpetajaid, kes ei ole käinud Moskvas ja Leningradis. Raske on õpetajal jutustada õpilastele Nõukogude kodumaa pealinnast, kui ta ise ei ole viibinud seal ega tutvunud nende suurte ajalooliste ja kultuuriliste rikkustega, mida Moskva sisaldab.

Väga suurt huvi tuntakse õpetajaskonnas kommunismi suurehituste vastu. Ainult väikesel arvul bioloogiaõpetajail oli võimalik osa võtta möödunud suvel korraldatud ekskursioonist Mitsurinskisse. Hädavajalik oleks ekskursioon geograafiaõpetajaile lõunarajoonidesse ja Kaukaasiasse.

Õpetajail tuleks silmas pidada ka Turismi-Ekskursiooni Valitsuse poolt vennasvabariikidesse korraldatavaid matku turismituusikute alusel. Tuusikud tagavad osavõtjatele kõik vajaliku: ööbimiskoha, toitlustamise, transpordi ja asjatundliku juhtimise. Isiklikult olen osa võtnud kahest niisugusest matkast, ühest Taga-Kaukaasiasse ja teisest Ees-Kaukaasiasse. Võin kinnitada, et seesugune matk on parim ja kasulikem puhkus õpetajale. Siinkohal esitaksin ainult soovi, et mõni asutus, näit. Eesti NSV Haridus- ja Kunstiteaduste Ametiühingu Vabariiklik Komitee toimetaks matkajate registreerimist, mis võimaldaks ka ühiste rühmade koostamist, sest sageli ei taheta üksikult pikemale matkale asuda.

KOHIILA 7-KL. KOOLI EKSKURSIONIDE PLAAN 1950./51. ÕPPEAASTA II POOLAASTAL.

Klass, organisatsioon	Kuhu ekskursioon korraldatakse	Millega tutvutakse	Aeg	Vältus	Vastutav juht
I	Kohila karusnahaloomade sovhoos	hõberebaste farm	maikuu algul	3 tundi	klassijuhataja L. Perling
II-a ja II-b	Salutaguse Pärmivabrik	pärmi tootmine	maikuu algul	4 tundi	klassijuhatajad S. Karind ja A. Kivirand
III-a ja III-b	Lohu linnus	linnuse ajalugu	maikuu algul	3 tundi	klassijuhatajad M. Uustalu ja T. Märtsen
IV-a ja IV-b	Tallinn	taastatud linnaosad, Vana-Tallinn, Kadrioru, Pirita, loomaaed	maikuu keskel	1 päev	klassijuhatajad B. Laast ja E. Mälgi
V-a ja V-b	Kohila Paberivabrik Pärnu	paberi valmistamine kalatööstus, linavabrik, L. Koidula Muuseum	märtsis juunis	3 tundi 2 päeva	õpetaja A. Luukas klassijuhatajad P. Horm ja H. Albri
VI-a	Tallinn	Riiklik Loodusteaduste Muuseum ja üks trükikoda	aprilli lõpul	1 päev	klassijuhataja A. Luukas

Klass, organisatsioon	Kuhu ekskursioon korraldatakse	Millega tutvutakse	Aeg	Vältus	Vastutav juht
VI-b	Uue Elu kolhoos	looma- ja linnufarmid	aprilli lõpul	1 päev	klassijuhataja N. Kask
VI-a ja VI-b	Viljandi	linavabrik, linnamuuseum, ümbrus	juunis	2 päeva	klassijuhatajad A. Luukas ja N. Kask
IV, V ja VI	Tallinn	Ajaloomuuseum, Toompea, üks trükikoda	maikuu algul	1 päev	klassijuhatajad S. Volitsenko ja L. Visnap
VII	Tallinn	Ajaloomuuseum	aprilli lõpul	1 päev	ajalooõpetaja B. Laast
	Kohtla-Järve - Narva	põlevkivibassein, Kreenholm, taastatud Narva	juunis	3 päeva	klassijuhataja A. Jaakson
komsomoli algorganisatsioon	jalgrattamatk Mahtrasse	1858 a. ülestõusu paik, Juuru kool	juulis	2 päeva	algorganisatsiooni sekretär H. Valliste
pioneerorganisatsioon	jalgsi matk Salutaguse sovhoosi	aiand	juunis	1 päev	vanempioneerijuht H. Olljum
kunstiring	Tallinn	J. Köhleri näitus ja Tallinna Riiklik Tarbekunsti Instituut	aprilli keskel	1 päev	ringi juhat. õpet. I. Raid
näitering ja kirjaandusring	Tallinn	Ed. Vilde Muuseum ja N. Gogoli näidend „Revident“ Riiklikus Draamateatris	maikuu algul	1 päev	õpetaja N. Kask
tehnikaring	Tallinn	Pioneeride Palee ja Tallinna Elektromehaanika Tehnikum	maikuu	1 päev	ringi juhat. E. Mälgi

Geograafiline väljak ja töö sellel.

F. PEREBIINOS.

Geograafiaõpetaja satub sageli raskustesse praktiliste tööde korraldamisel, mis nõuavad väljumist klassiruumi seinte vahelt. Seepärast on avaldatud korduvalt mõtet geograafilise väljaku kasuks, kus oleks võimalik sooritada paljusid praktilisi töid füüsilise geograafia alalt, ja see mõte on leidnud alati poolehoidu geograafiaõpetajate seas.

Viimastel aastatel on mõned geograafiaõpetajad juba asunud geograafiliste väljakute rajamisele üldhariduslikes ja pedagoogilistes koolides.

Rostovi oblasti geograafiaõpetajate kogemused on näidanud, et väljaku suurus võib kõikuda 300—500 m² piirides, olenevalt tingimustest, milles asub kool. Väljak tuleks ümbritseda igast küljest madala aiaga, mis võimaldab vaatlusteks avara väljavaate.

Geograafiline väljak planeeritakse vastavalt füüsilise geograafia programmile, s. t. arvestades praktilisi töid, mis programm ette näeb. Väljak jagatakse järgmisteks osadeks: üks osa eraldatakse välistundide läbiviimiseks, teine — meteoroloogiliste riistade, nagu gnoomoni, eklimeetri ja päikesekella paigutamiseks, kolmas — praktilisteks harjutusteks geomorfoloogias liiva ja saviga, neljas — mikromere jaoks ühes selle ranniku elementidega.

Välistundide korraldamiseks on geograafilisel väljakul vajalikud maaše kinnitatud laud ühes pinkidega, laud ja tool õpetajale, klassitahvel ja kaks-kolm ritva kaartide ja näitlike vahendite ülesriputamiseks. Kaitseks päikese eest tuleb laud ülalt katta kas pilliroo, kõrkjate või mõne muu sobiva kohaliku materjaliga.

Välistunde võib geograafilisel väljakul korraldada näiteks ekskursioonimaterjali (korjatud kivimite, mullaproovide, maapõuevarade, herbaariumide jne.) läbitöötamisel, samuti ühisel tööil maapinnavormide (veelahkme, jõeoru, kuristiku, düünide, barhaanide, mägede jne.) modelleerimisel.¹

Geograafilise väljaku meteoroloogiline ja osalt ka astronoomiline sisseseade koosneb onnikesest minimaal- ja maksimaaltermomeetriga ning niiskusemõõtjaga; peale selle leidub siin sademetemõõtja, tuulelipp, riist lumesügavuse mõõtmiseks, päikesekell ja eklimeeter.

Tunduva osa sellest sisseseadest võib valmistada omal jõul. Näiteks võib sademetemõõtja teha tsingitud ämbri, mille diameeter on 25,5 cm, kõrgus 40 cm ja mille sisse on tinutatud koonusekujuline lehter, väikeste avaustega teravas otsas (vihmavee äravooluks ämbri põhja). Ämbri põhja lähedale välisküljele joodetakse tila vee välja-

¹ Sel puhul vt. ka T. B. Мурашев, Сборник задач по географии, Учпедгиз, 1947.

juhtimiseks. Ämbri ümber asetatakse raudplekist võru, mis ei lase tuulel vett välja puhuda.

Vaatlusaegadeks sademetemõõtjasse kogunenud vesi valatakse mõõtklaasi. Saadud cm^3 -te arv, ütleme 100 cm^3 korrutatakse 10-ga ja jagatakse ämbri avause pindalaga, mis antud juhtumil võrdub 500 cm^2 . Saadud arv näitab sademete hulka millimeetrites maapinna 1 cm^2 kohta. Meie näites saame seega $100 \times 10 : 500 = 2 \text{ mm}$.

Et Wild'i tuulelipp on küllaltki kallid, võib selle asendada tumeda-värvuselisest 10—15 cm laiusest ja 1—1,5 m pikkusest kergest riidest valmistatud tuulepüksi-kujulise lipukesega, mille peenikeses otsas on väike avaus. Lipukese jämedasse otsa kinnitatakse peenest traadist ristiga rõngas, mille varal lipuke kas nõõri või peenikese, kuid vastupidava traadiga seotakse 8—10 m pikkuse lati külge, mis on püstitatud väljaku lahtises kohas. Lipukesest allapoole kinnitatakse latile ilmakaarestik. Tuule tugevuse kindlaksmääramiseks võib kasutada harilikku skaalat.

Riist lumesügvavuse mõõtmiseks tehakse lauakesest, millele on kantud jaotused sentimeetrites. Vaiakesele kinnitatud lauake surutakse maasse nii, et lauakese nullkoht ja maapind, millest loetakse lumikatte paksust, oleksid ühel ja samal tasemel. Lauake tuleb püstitada tasa-sele kohale väljakul.

Ilmavaatlusi koolis korraldatakse alates 1. septembrist ja toimetatakse iga päev kell 7, 13 ja 19 kogu õppeaasta jooksul. Ühtedes koolides sooritavad seda geograafiaringi liikmed, teistes — kogu õpilaskond. Vaatlusandmed kannavad kõik õpilased kohustuslikult geograafia-vihikutesse eri lehekülgedele.

Õpilasi võib õpetada ennustama ilma lühemateks ajavahemikku-deks. Selles asjas on edu võimalik ainult sel juhtumil, kui vaatlusi ja vaatlusandmete analüüsi tehakse süstemaatiliselt kogu õppeaasta vältel.

Õpilastele orienteerumisvilumuste andmisel omab suurt tähtsust päikese näiva teekonna jälgimine horisondi kohal ja keskpäevajoone kindlaksmääramine. Selleks valmistatakse gnoomon: see koosneb siledakshööveldatud laudalusest ($40 \times 40 \text{ cm}$) ja peenikesest, 10—15 cm pikkusest metallvardast, millel on terav ots ja mis on püstitatud aluse keskkoha. Varda vertikaalset asendit kontrollitakse täisnurkse kolmnurgaga. Alus kinnitatakse 1,5 m pikkusele kindlale postile ja kontrollitakse vesiloodiga. Enne varda kinnitamist alusele tuleb ta aluspunkti ümber joonestada rida kontsentrilisi poolringe. Vahed nende vahel olgu ühest kuni kolme millimeetriti. Arvestamise hõlbustamiseks tuleb poolringide mõlemad otsad tähistada järjekorras numbritega 1, 5, 10, 15 jne.

Et määrata kindlaks keskpäevajoone suund gnoomoni abil, märgitakse varju otsad a ja b ära ristikestega algul ühel poolringjoonel, jälgides täpselt varju käiku üle poolringjoone. Pärast tehakse samasugune ristike ka teisele poolringjoonele. Kui punktid on sirgetega ühendatud ja need sirged poolitatud, tõmmatakse sirge varda aluspunkti poolituspunkti; see sirge ongi keskpäevajooneks ehk kohalikuks meridiaaniks².

² Tuleb silmas pidada, et päikese keskpäev aasta jooksul ei lange kokku keskpäevaga keskmise kellaaja järgi. Ainult 4 korda aastas, pöörpäevadel, ühtib päikese ööpäev päikese keskmise ööpäevaga.

Päikesekell asetatakse siledakshööveldatud lauale, mis on kaetud valge värviga. Laudaluse keskkoha kinnitatakse tugevast plekist täisnurkne kolmnurk, mille hüpotenuus on pööratud keskpäevajoone suunas. Aluse juures asetsev teravnurk peab olema võrdne koha geograafilise laiusega, mis määratakse kindlaks eklimeetriga. Päikesekella alus kinnitatakse maasse kaevatud postile kõrgusega 1,5 m maapinnast. Päikesekella horisontaalset asendit kontrollitakse vesiloodiga.

Keskpäeval heidab kolmnurk oma servaga terava varju keskpäevajoone suunas. Varju otspunkti märgitakse number 12. Enne ja pärast keskpäeva on varjul kolmnurga kaju: mida lähemal keskpäevale, seda kitsam, mida lähemal õhtule, seda laiem.

Kui võrrelda varju asendit eri kellaaegadel täpse kohaliku kellaaja järgi, kandes päikesekella alusele vastavad numbrid, saame numbri-laua, mille järgi on kerge aega määrata päikesepaistelisel päeval. Ent igal kuul langeb vari numbrite suhtes erinevalt.

Päikesekella õigeks ülesseadmiseks, nagu oli märgitud ülalpool, on nõutav antud koha geograafilise laiuse teadmine. Geograafilist laiust võib kindlaks määrata eklimeetriga, mis kujutab endast 20 cm suurus, 1,5 m pikkusele terava otsaga vertikaalsele latile naelaga kinnitatud malli. Eklimeetri iseärasus seisneb selles, et arv 90 kantakse nulli diameetri otspunktidesse. Malli kinnituskohale riputatakse lood. Et määrata koha geograafilist laiust, surutakse latt maasse, kuna malli diameeter pööratakse Põhjanaanala suunas. Lood eraldab mallil nurga, mis vastab antud koha geograafilisele laiusele. Sellisel viisil määratud koha geograafilist laiust tuleb kontrollida kohalikus meteoroloogijaamas.

Praktilisi töid modelleerimisel, olgu siis individuaalselt või kogu klassiga, tehakse peamiselt teemade „Maapinna vormid“ ja „Vesi Maakeral“ käsitlemisel.

Geograafilisel väljakul on huvitav kasvatada mõningaid taimi, mille nimetused esinevad geograafiakursuses. Tuleb kasvatada taimi, nagu riitsinus, kenaff, koerakool, käsnkõrvits, puuvill, lina, kanep, riis ja maapähkel.

Võib näida, et geograafilise väljaku rajamine nõuab palju vahendeid, aega ja jõupingutusi. Meil on teraviljasovhoosi „Gigant“, M. Gorki nimelise Keskkooli ja Vešenski Pedagoogilise Kooli (Rostovi oblastis) kogemused sel alal. Geograafiaõpetajad R. Siromahhina ja L. Soldatov, kasutades oskuslikult koolis leiduvaid ressursse, õpilaste loomingulisi võimeid ja initsiatiivi, asutasid 1948./49. õ.-a. jooksul geograafilised väljakud.

Käesoleval ajal on nendel õpetajatel peale geograafiakabineti ka geograafiline väljak praktilisteks töödeks vabas õhus. Sellega avanesid õpetajate ees suured võimalused mitmekülgsete võtete rakendamiseks õppetöös.

Õppeabinõude valmistamisest seoses suviste ülesannetega zooloogias.

V. VOORE.

Zoologia õpetamisel tutvuvad õpilased materjali enamikuga peamiselt raamatu järgi, tabelite ja tahvlijooniste abil, paremal juhul fikseeritud kätteantava materjali või demonstreeritavate looduslike preparaatide najal. Harva käsitletakse elavaid objekte, sest elavnurgad pole veel kõikjal vabariigi koolides nõutavas ulatuses välja arendatud.

Ka vahetu kontakt loodusega ekskursioonide kaudu, kus õpilastel oleks võimalus tutvuda loomade ja nende elutingimustega jne., on veel nõrk.

Sellest olenevalt õpilased ei tunne tihtilugu looduses ära looma, keda nad on näinud vaid pildil, nad ei oska orienteeruda looduses, ei oska mõnikord leida ka kõige tavalisemat ning igal sammul esinevat organismi.

Nende lünkade likvideerimiseks aitavad kaasa õpilastele suvevaheajaks antavad ülesanded, mida näeb ette programm ja mille kohta leidub näidiseid ka zoologia-õpikus.

Elava loodusega seotud konkreetset ülesanded aitavad õpilastel mitte üksnes süvendada oma teadmisi bioloogias, vaid nad on ka suure kasvatusliku tähtsusega. Suveülesannetega zooloogias saab siduda kodukoha uurimist, nende kaudu tutvuvad õpilased sotsialistliku ülesehitusega, nende sisuks võib olla sageli ühiskondlikult kasulik töö. Suveülesanded on suure tähtsusega ka iseseisva töö kogemuste väljaarendamiseks õpilastes; samuti aitavad nad kaasa suvepuhkuse mõistlikule ja kasulikule veetmisele.

Suveülesannete raamides võivad õpilased tõhusalt kaasa aidata väga väärtusliku materjali kogumisele kooli jaoks ning rikastada bioloogiakabinetti kollektsioonide, üksikpreparaatide ja laboratoorse materjaliga.

Neid asjaolusid arvesse võttes organiseerime tänava õpilaste suvist tööd nii, et peame eriti silmas üleliidulist bioloogia-alaste õppevahendite valmistamise suurüritust (vt. „Nõukogude Õpetaja“ 1951, nr-d 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 jj.).

Õppeabinõude valmistamine koolis pole muidugi hooajatöö, vaid sellega tuleb tegelda plaanipäraselt kogu aeg. Nii taotleme suveülesannetega kahte eesmärki: süvendame ning kinnistame õpilaste teadmisi ja anname koolile väärtuslikke õppeabinõusid.

Kuid selleks, et suveülesanded oleksid täisväärtuslikud, peavad nad olema põhjalikult läbi mõeldud ja hästi ette valmistatud:

1. Suveülesannete sisu vastaku üldreeglina läbivõetud ainele, baseerugu õpilaste teadmistel, ühe sõnaga — olgu õpilastele jõukohane. Kui rikutakse jõukohasuse printsiipi, ei saavutata soovitud tulemusi.

2. Ülesanded ei tohi olla ühesugused kogu klassile. Neid tuleb ette näha ja jaotada vastavalt õpilaste huvidele ja võimetele ning õpilase suvise elukoha looduslikule omapärale. Siinjuures tuleks bioloogia-õpetajal klassijuhataja abiga aegsasti välja selgitada õpilaste suvised elukohad ja nende kohtade looduslikud iseärasused: kas on ligiduses mets, raba, järv jne., ent samuti, kas õpilastele on kättesaadav mesila, metsandus- või põllumajandustehnikum, mõni uurimisasutus, kalurikolhoos jm., kas õpilane viibib suvel pioneerilaagris, linnalaagris või võtab osa suveklubi tööst jne.

Selliste andmete alusel koostab õpetaja suveülesannete perspektiivtemaatika. See arutatakse hiljem klassi töökoosolekul läbi ja siin jagatakse ka ülesanded. Edasi järgneb õpetaja poolt ülesandeid saanute üksikasjaline instrueerimine.

3. Iga ülesanne tuleb formuleerida täpselt. Uldsõnalise käsklusega „Hakake vaatlema loodust!“ ei saavutata tulemusi, kui tihti me seda käsklust ka kordaksime. Teema „Putukad“ puhul võiks ülesanne olla sõnastatud järgmiselt: Koguda koduümbruse järvest või tiigist kuus eriliiki veeputukat. Vaadelda neid kodus purk-akvaariumis, kirjeldada nende liikumist, toitumist ja hingamist seoses eluga veekeskkonnas. Hiljem putukad fikseerida ja säilitada preparaadi „Putukate kohanemine veekeskkonnas“ valmistamiseks. (Muidugi peab õpilane teadma, kuidas teha akvaariumi, kuidas püüda veeloomi, millega neid fikseerida, kuidas neid säilitada.) Või: Koguda juurviljaaiast võimalikult kõikide kapsakahjurite esindajaid; herbariseerida ka kahjustused; kui on tegemist lihavate taimeosadega, siis säilitada vedelikus. Teha märkmeid kahjurite ilmumise ja kahjustuste ulatuse kohta (kapsakahjureist rikutud taime %).

4. Ülesande täitmine ei tohi nõuda õpilaselt väga palju aega. See pärast tuleb ülesande ulatus alati nii määrata, et see õpilast ei koormaks.

5. Tähtis on ette näha suveülesannete kontrollimise võimalus. Nii sama oluline on õpilasi konsulteerida ülesannete täitmise käigus. Lähedavad õpilased pioneerilaagrisse, siis saab nendele antud ülesandeid juhendada ja kontrollida laagri juhtkond.

6. Sügisel kooli tultes esitab õpilane aruande tehtud tööst. Vastaval töökoosolekul tehakse suveülesannete täitmise tulemustest kokkuvõtte ja antakse hinnang õpilaste tööle.

7. Suvetööde näitus koolis oleks käesoleval aastal ettevalmistuseks rajoonides ja hiljem ka Tallinnas korraldatavale omavalmistatud õppeabinõude näitusele. Näituse juhtideks olgu õpilased ise. Külalisteks kutsutagu ka naaberkooli õpilasi, kolhoosi- või sovhoositöötajaid, esijoones aga kooli šeff ja kõik need, kes kaasa aitasid õppeabinõude valmistamisele.

Alljärgnevalt anname mõnesuguseid näidisülesandeid keskkooli selgrootute zooloogia osas.

Teema „Ainuõssed“.

1. Lähemast seisvast veekogust koguda hüdrasid. Et hüdrad on väga raskesti nähtavad, siis on praktiline haarata kahvaga veekogu mitmest paigast veetaimi, paigutada need koos veega kaasavõetud purki (0,5 l, mitte suurem). Jätta purk rahulikult seisma ja tegelda vahepeal teiste loomade püüdmise ning vaatlustega. Kui mõne aja pärast silmitseda purgi seinu ja taimeoksakesi purgis, võib kohe märgata hüdrasid. (Purki mitte loksutada — muidu tõmbuvad hüdrad märkamatuks tombukesteks!)

2. Jälgida hüdra liikumist. Selleks märkida tindiga akvaariumi seinale hüdra kinnitumiskoht, kirjutada juurde kuupäev ning jälgida, kuidas hüdra asukohta vahetab. Pidada päevikut.

3. Jälgida hüdra liigutusi: kuidas lühenevad ja pikenevad tema kombitsad ning keha. Joonistada hüdra mitmesuguses asendis.

4. Teha katseid hüdra taastekkimisega. Akvaariumi seinal hästi väljasirutunud hüdrale läheneda ettevaatlikult teravate otstega kääridega, siis järsu liigutusega lõigata tal otsast suketas kombitsatega. Äralõigatud osa langeb klaasi põhja, teine jääb seina külge. Eemaldada klaastorukese abil äralõigatud osa, asetada uuriklaasikesse (ka tükike rohelist taime) veega ja jälgida hüdra mõlema osa regenereerumist, pidades üksikasjalist päevikut. (Akvaariumi, milleks on sobivaim õhukese seinaga teeklaas, mitte asetada päikese kätte!)

5. Jälgida hüdra pungumist. Joonistada tütarloomade kasvamise järkusid.

Ülesanded seoses hüdra vaatlemisega on hädavajalikud, sest koolipraktika näitab, et ainult pildi järgi ei saa õpilased sellest loomast õiget kujutlust. Muidugi peab eelnema ülesandele hüdra kohta selle loomaga tutvumine ekskursioonil kas õpetaja või bioloogi juhtimisel, kes hüdrasid tunneb.

Kirjandust: В. Герд. Живые животные в школе, Учпедгиз, 1949. Б. Е. Райков и М. Н. Римский-Корсаков. Зоологические экскурсии, Учпедгиз, 1948.

Teema „Ussid“.

Vihmauss. Vt. ülesandeid zooloogia-õpikus. Ehitada vihmaussi tegevuse vaatlemiseks terraarium.

Paeluss. Selgitada välja meie röövkalade (luts, haug, ka ahven) osa inimese laiussi levitajana.

Astuda kontakti kalasportlastega, kalurikolhoosidega, püüda kalu ise, konsulteerida koduperenaistega kalamaterjali, kalasisuste saamiseks või paluda luba kala lahata. Vageltangu, laiussi arenemisastet, võime leida valgete kuni 1,5 cm pikkuste lõngaotstena kas kokkukeritult valges sõlmekeses või lahtisirutatuna kala soole, mao, maksa seinas, ka lihas.

Korjata välja vageltangud, fikseerida neid 3-protsendilises formaliinis (ca 30-protsendilist formaliini on müüa apteekides). Fikseerida suuremas nõus ka kogu nakatatud soolestik või maks.

Fikseeritud materjal säilitada ja kujundada vastav õppeabinõu — märgpreparaat.

Kirjandust: V. Voore, Okoloogilisi ja rakendusteaduslikke momente keskkooli selgrootute zooloogia-kursuses, „Abiks Õpetajaile“ nr. 4, 1949. a.

Teema „Limused“.

Toimetada nälkja vaatlust. Nälkjas juurvilja-aias: nälkjas kapsal, kaalikal ja teistel taimedel. Kahjustuse iseloom. Millistes ilmastikutingimustes ja missugusel päevaajal on nälkjad enam tegevad? Panna omavalmistatud vaatluskasti (valmistamise juhendeid vt. kalendrist „Meie Aasta“) nälkjas, toita teda näiteks kapsalehega, teha kindlaks, kui suure lehe pindala hävitab nälkjas ööpäeva jooksul. Loendada aias, mitu taime sajast on nälkjast vigastatud.

Võtta osa nälkja tõrjest. Korraldada selle kahjuri mehaanilist tõrjet: asetada peenardele mõned tellised, lauaukiid; hommikul nende alla kogunud nälkjad hävitada.

Seoses limuste vaatlemisega koguda preparaateks mitmesugust materjali.

Kui tahame saada limuseid väljasirutatult korraliku märgpreparaadi valmistamiseks (vt. „Nõukogude Õpetaja“ nr. 10, 1950 — M. Ambos, Kuidas valmistada märgpreparaate), talitame järgmiselt: asetame mõne labate, mudakuke või nälkja umbes teeklaasi mahuga nõusse ja hakkame vähehaaval lisama 70-protsendilist alkoholi, tehes seda väikeste annuste kaupa ja pikemate vaheaegade järele, seni kui loomad enam ei liigu ega reageeri pintsetiga näpistamisele. Edasi viime loomad üle 80-protsendilisse alkoholi, mida mõne päeva pärast vahetame, kuna limuste koed on väga veerikkad. Siis kujundame preparaadi.

Tigude kodasid kolleksiooni (kuivpreparaat pappkarbis) jaoks saame järgmiselt: valime välja täiesti tervete kodadega teod ja heidame nad mõneks minutiks keevasse vette, kus nad kohe surevad. Keetmise tagajärjel kõvastub limuste pehme keha, mille saame kojast kõrvaldada aeglase ettevaatliku tõmbega kas pintseti või otsast kõverdunud peenikese traadiga. Siis peseme koad külmas vees puhtaks ja kuivatame soojas paigas.

Väga õpetlik oleks valmistada märgpreparaat näiteks mudakuke arenemisest. Akvaariumi seinalt, kuhu mudakuked sageli munevad, eemaldada munade kogumik ja fikseerida see 5-protsendilises formalinis. Jälgida koe arenemist ja fikseerida mitu arenemisjärku. Lõpuks, kui materjal on koos, monteerida klaasplaadile ka täiskasvanud mudakukk (väiksemad esemed kleepida želatiiniga, suuremad kinnitada niidi abil) ning asetada vastava suurusega klaaspurki.

Teema „Lülijalgseid“.

See peatükk haarab suhteliselt suure hulga loomi keskkooli zoooloogiakursuses. Ka leidub siin, eriti putukate osas, suur hulk majandusliku tähtsusega lülijalgseid, millest olenevalt langeb suur osa meie suveülesandeid just sellele loomarühmale. Seda materjali on ka suhteliselt hõlpus koguda ja vastavaks õppeabinõuks kujundada.

Putukate kogumisest, nende vaatlemisest, säilitamisest, kolleksioonideks kujundamisest leidub rohkesti materjali ajakirjanduses (näit. „Säde“ nr. 14, 1951, laste ja noorte kalender „Meie Aasta“). Seal-samas osutatakse ka vastavale kirjandusele. Käsiraamatuks võiks veel olla B. Brjantsevi ja T. Dobrozrakova, Taimekaitse, Eesti Riiklik Kirjastus, 1951.

Mitmesuguseid ülesandeid on esitatud ka zooloogia-õpikus 6.—7. klassile.

Eriliselt tuleks selles teemas rõhutada mesilase kohta käivaid vaatlusi ja mesindusega seoses oleva näitliku materjali kogumist. Neid ülesandeid tuleks anda õpilastele, kelle vanemad tegelevad mesindusega või kelle kodukolhoosis on mesila.

Siinjuures olgu antud veel üks näidis ülesandest:

1. Vaadelda 10—20 minuti vältel, millised putukad (mesilane, kimalane, liblikad, kärbsed) külastavad antud taime, ja kanda andmed tabelisse:

Putuka nimetus	1. taim	2. taim	3. taim (s. t. vastavate taimede nimetused)
----------------	---------	---------	---

2. Mitut taime ja milliseid külastas antud putukas 5 min. kestel.

3. Koguda mesilase poolt külastatavad taimed, prepareerida need herbaariumi jaoks.

4. Loendada, mitu mesilast külastab 1 m² suurusel lapil õitsvat punast ristikut teatud aja jooksul.

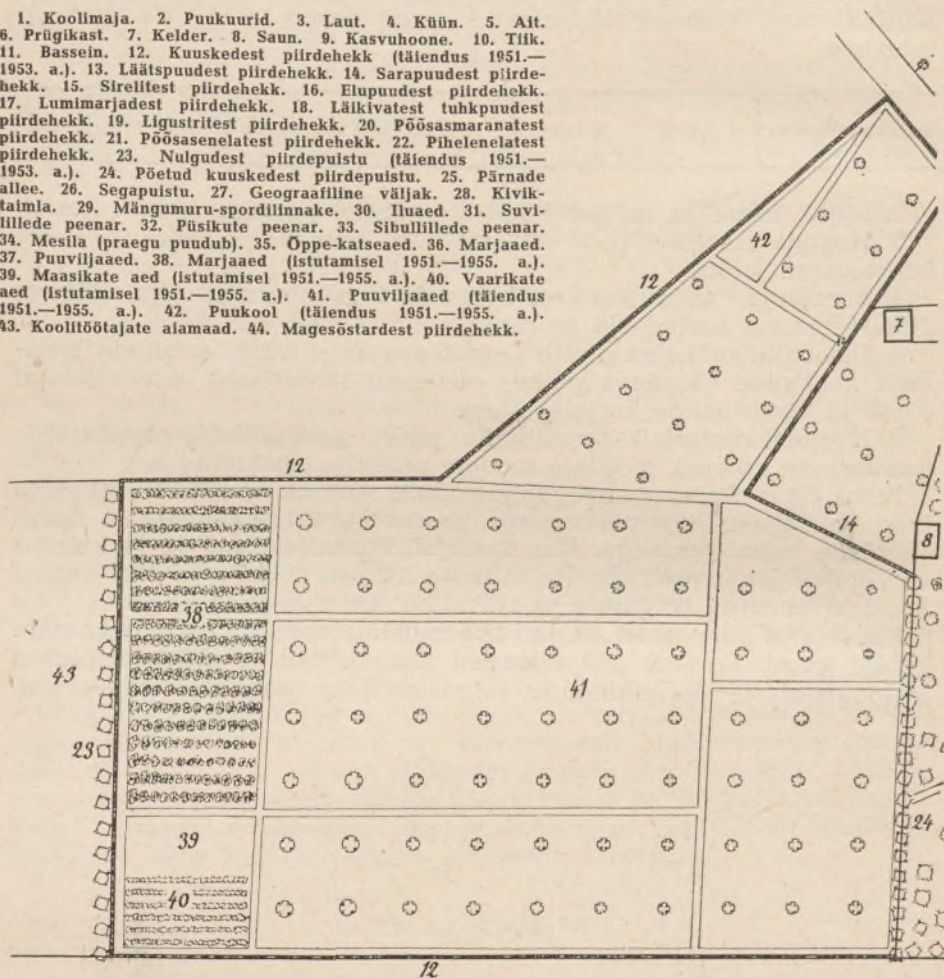
5. Ilmastiku mõju mesilaste lennutegevusele (välja selgitada mesilaste keskmine tööpäeva pikkus olenevalt ilmastikust; mis kellaajal algab ja lõpeb nende korjetegevus).

6. Koguda materjali õppeabinõu jaoks (preparaadid pappkarbis): mesilaspere liikmed, mesilase toodete proovid, emakupud jne.

Peagi algab õpilaste suvepuhkus. Enne seda on õpetajail veel palju tööd ka õpilaste instrueerimisega seoses suveülesannetega ja õppeabinõude valmistamisega. Kui õpetajad konsulteerivad ja instrueerivad õpilasi ka suveülesannete täitmise käigus, pöörduvad nad sügisel kooli süvendatud teadmiste ja rikkaliku materjaliga.

Käesoleval õppeaastal saadud kogemusi arvesse võttes saavad meie koolid koostada veel põhjalikumad temaatilised ja kalenderplaanid bioloogia-alaste õppeabinõude valmistamiseks järgneval õppeaastal.

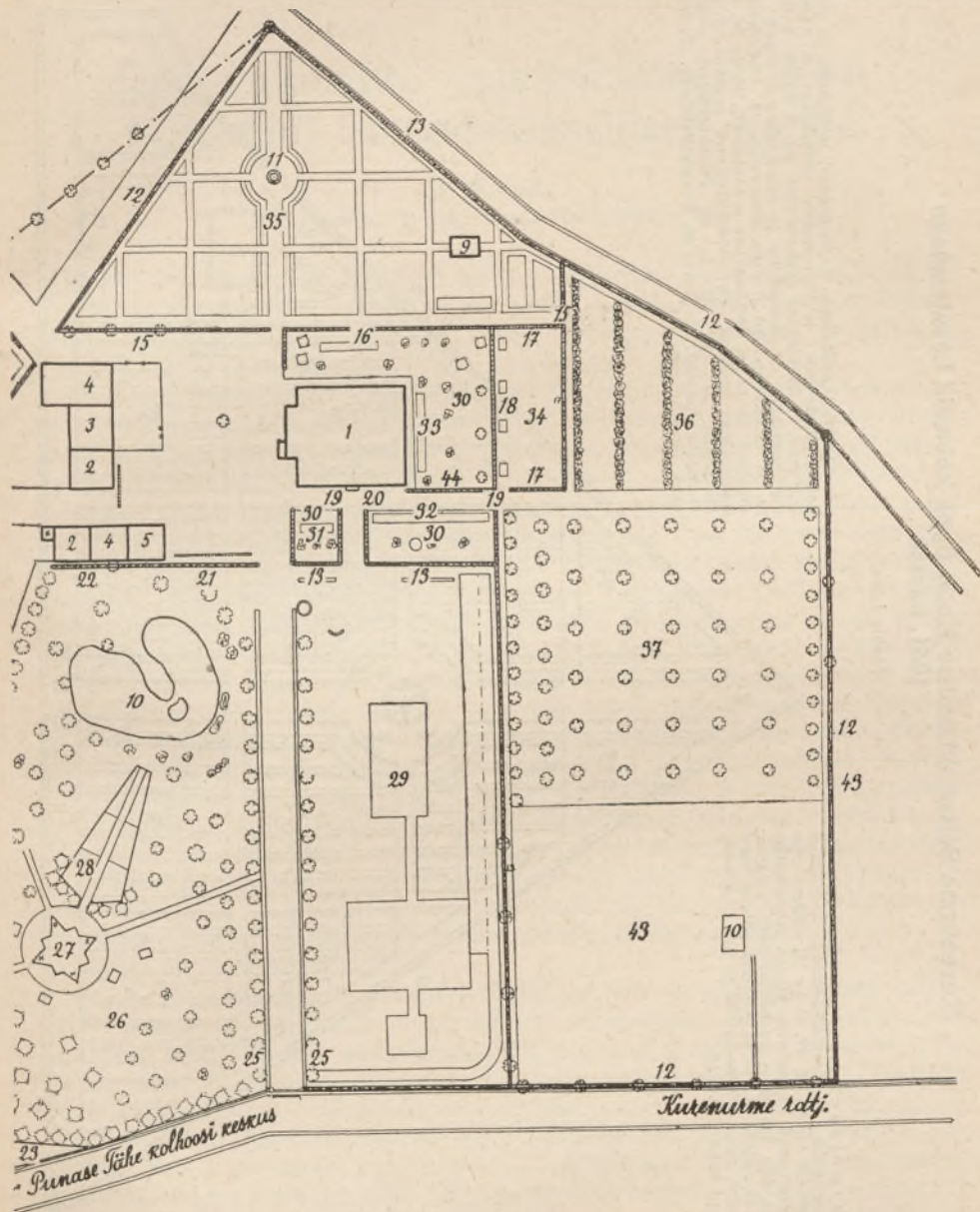
1. Koolimaja. 2. Puukuurid. 3. Laut. 4. Küün. 5. Ait. 6. Prügikast. 7. Kelder. 8. Saun. 9. Kasvuhoone. 10. Tiik. 11. Bassein. 12. Kuuskedest piirdehekk (täiendus 1951.—1953. a.). 13. Läätspuudest piirdehekk. 14. Sarapuudest piirdehekk. 15. Sirelitest piirdehekk. 16. Elupuudest piirdehekk. 17. Lumimarjadest piirdehekk. 18. Lalkivatest tuhkuudest piirdehekk. 19. Ligustritest piirdehekk. 20. Pöösasmaranatest piirdehekk. 21. Pöösasenelatest piirdehekk. 22. Pihelenelatest piirdehekk. 23. Nulgudest piirdepuistu (täiendus 1951.—1953. a.). 24. Põetud kuuskedest piirdepuistu. 25. Pärnade allee. 26. Segapuistu. 27. Geograafiline väljak. 28. Kiviklillede peenar. 32. Püsigute peenar. 33. Sibullillede peenar. 34. Mesila (praegu puudub). 35. Õppe-katseaed. 36. Marjaaed. 37. Puuviljaaed. 38. Marjaaed (istutamisel 1951.—1955. a.). 39. Maasikate aed (istutamisel 1951.—1955. a.). 40. Vaarikate aed (istutamisel 1951.—1955. a.). 41. Puuviljaaed (täiendus 1951.—1955. a.). 42. Puukool (täiendus 1951.—1955. a.). 43. Koolitõetajate alamaad. 44. Magesõstardest piirdehekk.

Toimetuse märkus. Tuues ära Kurenurme Seitsmeklassilise Kooli maakasutuse üldplaani, samuti õppe-katseaija plaani 1951. a., juhib toimetuse lugejate tähelepanu eelkõige sellele, et igal koolil on o m a plaan, mis on koostatud selle kooli tingimustest lähtudes. Seepärast ei saa juttugi olla kopeerimisest, küll aga teiste koolide positiivsete kogemuste, mõtete ja algatuste lo o v a s t kasutamist. Ja selles mõttes pakub esitatav plaan küllaltki väärtuslikke mõtteid, eriti ka külvikordade rakendamise alal.

Selgituseks märkigem, et kui plaanis praegusel kujul on puukool (maatükk 42) võrdlemisi väike, siis suurendatakse seda edaspidi tunduvalt. Kuigi plaanist otsekohe ei selgu, teostatakse külvikorda ka maasikate ja vaarikate aias (maatükid 39 ja 40).

Kooli maakasutuse plaan.

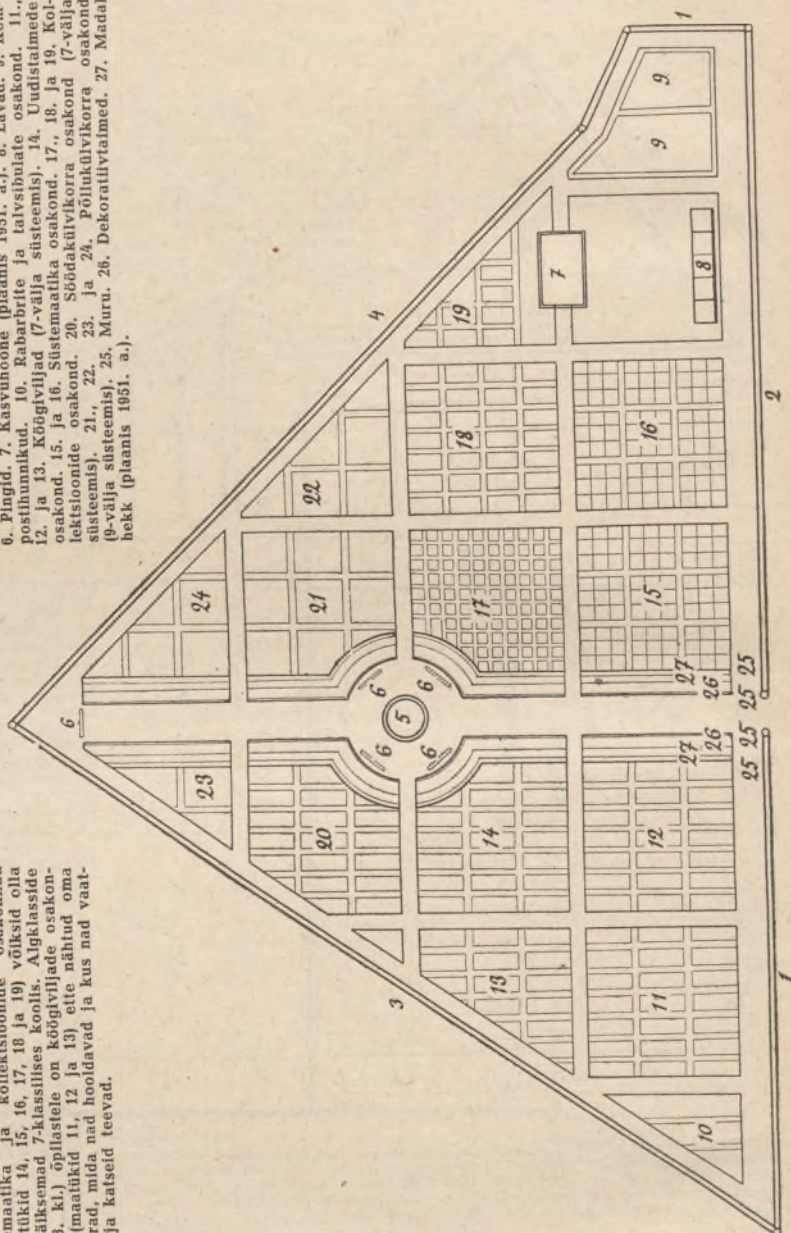

Kurenurme Seitsmeklassilise Kooli õppe-katseala kasutusplaan 1951. aastal.

Mõõti: 1:500.

Toimetuse märkus. Uudistalmede, süstemaatika ja kollektisioonide osakonnad (maatükid 19, 15, 16, 17, 18 ja 19) võlksid olla ka väiksemad 7-klassilises koolis. Algklasside (1.—3. kl.) õpilastele on köögiviljade osakonnas (maatükid 11, 12 ja 13) ette nähtud omapeenrad, mida nad nooldavad ja kus nad vaatlusi ja katseid teevad.

1. Sirellest pürdehekk. 2. Elupuudest pürdehekk. 3. Kuuskedest pürdehekk. 4. Läätsupuudest pürdehekk. 5. Bassein. 6. Pingid. 7. Kasvuhoone (plaanis 1951. a.). 8. Lavad. 9. Kompostihunnikud. 10. Rabarbrite ja talvisibulate osakond. 11., 12. ja 13. Köögiviljad (7-välja süsteemis). 14. Uudistalmede osakond. 15. ja 16. Süstemaatika osakond. 17., 18. ja 19. Kollektisioonide osakond. 20. Söödakuüvikorra osakond (7-välja süsteemis). 21., 22., 23. ja 24. Põllukülvikorra osakond (9-välja süsteemis). 25. Müru. 26. Dekoratiivtaimed. 27. Madal hekk (plaanis 1951. a.).

Õppevahendite valmistamisest Eesti Fosforiidi Seitsmeklassilises Koolis.

S. PAUL,

Eesti Fosforiidi 7-kl. Kooli bioloogiaõpetaja.

Elavat vastukaja on leidnud kõigis vabariigi koolides bioloogia-alaste õppevahendite valmistamise üritus, mille eesmärgiks on rikastada kooli õppevahendite-kogu, tõsta sellega õppetunni kvaliteeti, süvendada õpilaste praktilisi ning teoreetilisi teadmisi.

Ka Eesti Fosforiidi Seitsmeklassilise Kooli õpilaskond eesotsas kooli pioneeride ja noorte naturalistidega on asunud sellesse töösse suure innu ning huviga. Kohe sügisel, õppeaasta alguses, hakati meil hooltsasti õppevahendeid valmistama, sest kooli näitlike õppevahendite kogud olid äärmiselt puudulikud. Alguses kulges meie töö juhuslikku rada: valmistamisele tuli see õppevahend, mis just otseselt õppetöö käigus vajalikuks osutus. Lugenud aga ajalehest ELKNU Keskkomitee ja Eesti NSV Haridusministeeriumi otsust laialdasest bioloogia-alaste õppevahendite valmistamisest, järgnes selle läbiarutamine noorte naturalistide ringi töökoosolekul. Vastavalt sellele otsustati oma senist tööstiili muuta ning asuda õppevahendite valmistamisele kindla läbitöötatud plaani alusel. Selleks koostas kooli loodusteaduse õpetaja plaani vajalikest õppevahenditest 5.—7. kl. loodusteaduses, mille kohta oma nõusoleku andsid ka kooli direktor ja õppealajuhataja. Plaani koostamisel on arvestatud ka juhuslikku materjali, mida saab hankida mitmesuguste õppekäikude korraldamisega kooli lähimasse ümbrusse. Plaani alusel jagunevad valmistatavad õppevahendid alarühmadesse:

1) elavnurga sisustus, 2) botaaniliste ja zooloogiliste ekskursioonide varustus, 3) kompleks-õppevahendid: a) looduse ümberkujundamise stalinlikud plaanid, b) lindudepäev, 4) õppevahendid 5.—7. kl. programmi ja õpiku alusel.

Peale õppevahendite plaani koostamist oli vajalik järgmise olulisema sammuna selgitada materiaalsed võimalused. Paberi hankimine tabelite, mudelite jne. valmistamiseks ei tee raskusi, sest seda on võimalik osta. Mitmesuguste tabelite juures kasutusele tulevate liistude ja muude puidust valmistatavate osade jaoks saame materjali kooli noortelt naturalistidelt, kes ise kõik muretsevad ja valmistavad. Klaasist anumaid, pudeleid, purke jne. toovad õpilased kodunt, samuti lubasid nad kokku korjata kõik majapidamises mittevajalikuks osutunud klaasitükid ja -ribad, traadijupid, naelad, karbid, kastid jne. Sellisest materjalist on meil koolis juba terve kogumik ja vajaduse korral on hea otsida sobivat oma laost. Suuremaid raskusi aga valmistab keemikaalide hankimine mitmesuguste määrgpreparaatide valmistamiseks. Aga ka sellest saab hea tahtmise juures üle. Nii astus meie kool kon-

takti kohaliku apteegi ja kooliarstiga, kes tundsid päris elavat huvi õpilaste õppevahendite valmistamise vastu ning lubasid kooli igati abistada.

Lõpuks looduslik materjal ise, millest õppevahendeid valmistada. Tuli astuda kontakti arstiga, et saada mitmesuguseid parasiite. Ja õpilased ise kasutavad ära kõik tutvused arstide, jahimeeste jt. hulgas, et aga lisada vajalikkude kooli õppevahendite-kogule. Nii muretsesid poisid märgpreparaadi jaoks 2 solget. Samuti on õpilased ise agarad looduse jälgijad: iga pisemgi objekt, mis äratav tähelepanu, tuuakse kooli, et siin koos õpetaja ja teiste õpilastega läbi arutada, kas on see küllalt vajalik või mitte.

Mida on siis tegeliku töö protsessis juba tehtud?

1. Elavnurga varustusest on valmis 2 õpilaste poolt tehtud puuri merisigadele ning terraarium vihmausside elu ja tegevuse uurimiseks. Lähemas tulevikus on plaanis valmistada kooli elavnurgale akvaariumid.

2. Ekskursioonide varustuse osas on noortel naturalistidel valmistatud liblikavõrk, 2 vineerist taimepressi, valmimas on püügivõrk põhjas elutsevate veeloomade püüdmiseks ja vineerist kast paljude lahtritega, millesse võib otstarbekalt mahutada ekskursioonil vajalikke purke, pintsette, luupe, kemikaale jm. Ekskursioone korraldame ka talvisel perioodil. Nii korraldasime 5. kl. õpilastega ekskursiooni metsa, et koguda materjali aastarõngastest kollektsiooni valmistamiseks. Enne ekskursioonile asumist vestlesime varrest ja selle ehitusest, et süvendada õpilaste teadmisi, kordasime, kuidas avaldavad puu aastarõngaste tekkele mõju mitmesugused looduslikud tegurid, ja alles siis asusime teele.

3. Kompleks-õppevahenditest on valmis tabelite ja pesakastide kogu teemal „Lindudepäev“, mida aga järgmise aasta kevadeks otsustati täiendada veel mõningate tabelite ja muu näitlikuga. Teemal „Looduse ümberkujundamise stalinlikud plaanid“ on valminud tabelleid uute stalinlike suurehituste kohta Krimmis, Lõuna-Ukrainas ja Kesk-Aasias. Lähemate päevade jooksul lisandub neile veel tabelleid.

4. Käsikäes õpiku ja programmiga on valminud päris rikkalik kogu mitmesuguseid tabelleid ning vähemal määral mudelid ja preparaate. Nii püüdsid 5. kl. poisid juhuslikult kinni metsparadi, ja noorte naturalistide ringi liikmed kasutasid selle oma tööks. Peale lahkumist järgnes üksikute luustiku osade preparaadiks valmistamine. Et see oli esimene taoline katsetus, siis valmistasime ainult preparaadi paradi kolju-luust, rinnakust ja jäseseist. Järgmisel korral on meil juba rohkem oskusi ja vilumusi ning püüame valmistada ka lindude topiseid ja mõne lihtsama ning väiksema imetaja luustiku. Praegu on 5. kl. naturalistidel käsil märgpreparaadi valmistamine rästikust, milleks kasutame kodunt hangitud purki ja klaasi ning apteegist saadud kemikaale.

Suurema tööna valmis pioneeridel seoses 5 kl. botaanikakursusega õppevahendite-kogu Mitsurini õpetuse aluste käsitlemiseks. Selleks valmistasid pioneerid terve rea tabelleid ja kogu pookimisvõtete kohta.

Botaanikakursuses valmistasid õpilased ilusad mudelid paberist: ühe rukkiõie ja teise kirsioie ehituse kohta.

Kevadisel õppetöövaheajal korraldasid 5.—7. kl. pioneerid näitlike õppevahendite näituse, millel oli esitatud 2 teemat: 1) „Lindudepäev“ ja 2) „I. V. Mitsurini õpetuse alused“.

Näituse eesmärgiks oli tutvustada lastevanemaid tehtud tööga, et ka nendes äratada huvi õppevahendite valmistamise vastu. Teiseks eesmärgiks oli innustada tööle õppevahendite valmistamise üritusest seni kõrvalejäänud õpilasi ja kolmandaks tutvustada Eesti Fosforiidi Metoodilise Ringi koosseisu kuuluvate teiste koolide õpetajaid ja õpilasi õppevahendite valmistamisega ning ergutada ka neid veelgi hoogsamale tööle.

Pärast kevadist õppetöövaheaega jätkub koolis hoogne õppevahendite valmistamine. Üsna pea avanevad võimalused hankida selleks rikkalikku materjali loodusest. Praegu on veel vajalik anda õpilastele teoreetilisi juhtnööre, kuidas koguda materjali ja kuidas sellest herbaariume ning kollektsioone valmistada.

Eksamite ajal aeglustub ja võib-olla isegi soikub õppevahendite valmistamine mõneks ajaks. Eksamid lõppenud, algab aga töö uue hooga. Iga noorte naturalistide ringi liige, iga pioneer saab suveks oma kindla ülesande, mille täitmist kontrollib loodusloõpetaja suve jooksul selleks määratud tähtpäeval, mis on õpilastele teatavaks tehtud enne suvepuhkusele minekut. Selliselt töötades võtab kool sügisel õpilasi vastu rikkaliku näitlike õppevahendite koguga.

NAIDIS 5. KL. BOTAANIKAKURSUSE ÕPPEVAHENDITE VALMISTAMISE PLAANIST.

Teemad	Õppevahendid
I. Meie metsikud taimed ja kultuurtaimed.	1. Kolleksioon „Taimed metsas“ monteerituna karpi. 2. Herbaarium metsa rohttaimedest. 3. Herbaarium aasataimedest. 4. Herbaarium põldtaimedest.
II. Taime rakuline ehitus.	1. Tabel taimeraku ehitusest. 2. Rulltabel raku eluavaldustest.
III. Seeme ja selle ehitus.	1. Tabel kaheidulehelise seemne ehitusest. 2. Tabel nisutera ehitusest. 3. Kolleksioon kultuurtaimede seemneist. 4. Rulltabel aedoa seemne ja rukkiseemne idanemisest.
IV. Juur. Taime toitumine mullast.	1. Kolleksioon juurte tüüpidest. 2. Tabel juure ehitusest. 3. Kolleksioon mitmesuguseid mineraal-sooli.
V. Leht. Orgaanilise aine tekkinine.	1. Herbaarium lehtede roodumisest. 2. Herbaarium liht- ja liitlehtedest. 3. Herbaarium lehtede seisust. 4. Tabel lehe siseehitusest. 5. Tabel õhulõhede ehitusest. 6. Kolleksioonid roheliste taimede tähtsuse kohta rahvamajanduses: 1) kuusk, 2) mänd, 3) lina, 4) suhkrupeet, 5) kartul.
VI. Vars. Ainete liikumine ja varumine taimes.	1. Tabel punga ehitusest. 2. Tabel punga arenemisest võsuks. 3. Herbaarium varte mitmekesisusest. 4. Tabel varre ristlõigust. 5. Kolleksioon aastarõngastest. 6. Kogu okstest, millel on tekkinud pakk.

Teemad	Õppevahendid
VII. Taimede paljunemine.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Herbaarium võsunditega maasikast. 2. Herbaarium võilille juurepistikust võsuga. 3. Kirsiõie mudel. 4. Rukkiõie mudel. 5. Tabel tolmlemisest. 6. Tabel tolmlemisest putukate abil. 7. Herbaarium taime arenemisest seemnest seemneni. 8. Mudel viljastamisest. 9. Kolleksioon „Tuule abil levivaid vilju ja seemneid“.
VIII. I. V. Mitsurini õpetuse põhi- alused.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tabel ristamisest. 2. Tabel „Mitsurini talvise beree“ aretamisest. 3. Kogu pookimisvõtteist. 4. Tabel õunasordi „Bergamott-renett“ aretamisest. 5. Tabel „Põhjailu“ aretamisest. 6. Tabel põhjapoolsetes rajoonides kasvava viinamarja kohta.
IX. Akadeemik T. D. Lössenko tööd.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rulltabel suvi- ja talinisu arenemisest. 2. Tabel suvinisu muutmisest talinisuks. 3. Tabel pika ja lühikese päeva taimedest. 4. Tabel hariliku ja hargneva peaga nisu kohta.

RAHVAHARIDUSE VÕIDUKÄIK
SOTSIALISMIMAADES

Rahvaharidus Ungaris.

V. FJODOROV.

„Ungari Rahvavabariik tagab töötajatele õiguse haridusele. Selle õiguse tagab Ungari Rahvavabariik rahvaharidusvõrgu laiendamisega, viimase kättesaadavaks tegemisega tasuta ja kohustusliku üldhariduse kaudu, töötajate kvalifikatsiooni tõstmisega ja materiaalse abi osutamisega õppijatele.“

Nii on öeldud Ungari Rahvavabariigi Konstitutsioonis, mis võeti vastu 20. augustil 1949. aastal.

Ei ole raske kujutella Konstitutsiooni selle paragrahvi kogu tähtsust, ungari rahvademokraatia saavutuste kogu suurust kultuuri ja hariduse valdkonnas, kui võrrelda seda tolle vaimse survega, millele vanad reaktsioonilised režiimid koos katoliku kirikuga sajandeid allutasid ungari rahvast.

Kasvatada tööliste lastest kuulekaid orje — see oli reaktsioonilise Ungari valitsejate credo rahvahariduse küsimuses. Oli tavaliseks nähtuseks, et kirik pidas külas ülal kooli ja õpetaja „õpetas“ ühes toas samaaegselt 4—5 klassi. Koolid olid tõeliselt kiriku juurdeehitused. Üle 50 protsendi maa õppeasutustest olid kiriku ja eelkõige katoliku kiriku käes.

Ungari endised rahvavaenulised režiimid löid tiheda tõkke töörahva laste ümber, kes püüdsid haridust. Koolisüsteem, mis kehtis kuni Ungari vabastamiseni, vastas

rangelt ühiskonna klassijaotusele. 6—14-aastastele lastele oli mitut laadi koolitüüpe. Kõige elementaarsemad õppeasutused — „rahvakoolid“ ja „kodanikukoolid“ olid määratud talupoegade, tööliste ja käsitööliste lastele. „Rahvakoolis“ oli kuus klassi, „kodanikukoolis“ — kaheksa. Kuid maal, kus töötav rahvas teenis sandikopikaid, kus linnades oli 100-tuhandeline töötute armee ja maal peaaegu miljoniline koduta ja maata talupoegade armee, olid töötajate lastel äärmiselt piiratud võimalused kooliskäimiseks. Need, kes sattusid „rahvakooli“, lõpetasid oma haridustee kõige sagedamini 10-aastaselt, s. o. pärast nelja-aastast õppimist. Parem polnud asi ka „kodanikukoolidega“.

Järgmise õppeasutuse-tüübi gümnaasiumi neli esimest klassi erinesid õppeprogrammide kvaliteedilt ja õppetasemelt tugevasti rahva- ja kodanikukooli kursusest, kus õpetus toimus küllaltki algeliselt. Seepärast polnud juhuslik, et nende koolide lõpetajad ei saanud lõputunnistust, vaid üksnes tõendi lugemis- ja kirjutamis- oskuse kohta.

Kaheksaklassilistes gümnaasiumides olid esmajoones valitsevate klasside, suurkodanluse ja ametnikkonna lapsed. Gümnaasiumi lõpetamine andis õiguse astuda kõrgemaisse õppeasutustesse.

Eriti raske oli Ungaris elunevate vähemusrahvuste laste olukord. Kui neile eripalvel asutatigi eraldi koolid, siis rahvuslikule kultuurile ja keelele ei omistatud neis koolides märkimisväärset tähelepanu.

Vahetevahel õnnestus mõnede töölis perekondade lastel tohutute loobumuste hinnaga saada keskharidus, kuid nende teele kõrgemaisse koolidesse kerkisid uued takistused kõrge sisseastumiseksamite maksu, õppemaksu, õpikute erakordse kalliduse jne. näol. Ei tule imestada, et vanas Ungaris tööliklassist pärinevate üliõpilaste arv maa kõrgemais koolides moodustas 0,6 protsenti üldisest õppijate arvust. Ja seda maal, kus 70 protsenti elanikkonnast olid töölised ja töötavad talupojad!

Kuid mida andis noorsoole vana Ungari kõrgem kool? Ta kasvas roboteid, kes olid kuulekad kapitalistide tahtele, kuid ei omandanud teaduslikke teadmisi. Piisab sellestki, kui öelda, et põllumajandusinstituudi üliõpilased ei õppinud bioloogiat, mida peeti ohtlikuks nende religioosse maailmavaate kujundamisele.

Võib-olla andis kõrgema kooli lõpetamine tööd? Ei. Tööta jäid esmajoones just need 0,6 protsenti kodanikke tööraha hulgast, kellel õnnestus lõpetada kõrgem kool.

Vanas Ungaris oli eriline organisatsioon „Üleriigiline kohata diplomandide komitee“. Nii oli 1930. aastal 8775 arvelevõetud insenerist 2000 tööta, peale selle töötas 835 inseneri mitte-erialastel kohtadel — kelnriterena, autojuhtidena, agentidena jne. Paljud arstid, õpetajad ja teised spetsialistid teenisid leivarahha tänavapühkijatena.

Selline oli üldjoontes vana Ungari rahvahariduse pilt.

Pärast maa vabastamist Nõukogude armee poolt Ungari Kommunistlik Partei (nüüd Ungari Töörahpartei) teatas haridussüsteemi reformist kui ühest esmaseist rahvademokraatliku võimu ülesandeist.

Vaba Ungari silme ees oli kultuurirevolutsiooni helge tee Nõukogude Liidus, kelle kogemused said talle innustavaks eeskujuks.

Kõik koolid võeti riiklikule eelarvele. 1945. aastal, varsti pärast maa vabastamist, võeti vastu otsus, mille järgi ainsaks kooliigiks koolikohustuslikele lastele (6.—14. aastani) on kaheksaklassiline üldkohustuslik kool. Vähemusrahvuste lastele avati koolid, kus õpetus toimub emakeeles. Sellele otsusele järgnes kodanikukoolide ja gümnaasiumide nelja esimese klassi järk-järguline likvideerimine.

Üldkohustuslike koolide loomine tähendas seda, et nüüdsest peale kõik lapsed saavad alghariduse, õppides üht ja sama materjali ühtede ja samade ümbertöötatud õppeplaanide alusel ühtede ja samade uuesti koostatud õpikute järgi. Üldkohustusliku kooli kaheksanda klassi lõputunnistus annab õiguse astuda keskkooli.

See tähendab reaktsoonilise, eesõigustatud klasside huvidele vastava haridussüsteemi lõppu.

Selle reformi teostamine pörkas reaktsiooni ja esmajärjekorras inglise-ameerika imperialismi katoliiklike agentide vastuseisule Ungaris. Kirik, kes ikka veel hoidis oma käes palju koole, kes määras gümnaasiumide direktoreid ja valmistas ette õpetajaid, sulges kindlalt ukсед kõigi demokraatlike reformide ees noorsoo kasvatuses. Tuli välja nii, et riik peab ülal koole, kuid klerikaalne reaktsioon kasvatab neis lapsi rahvademokraatiale vaenulikus vaimus.

Seda vastuseisu innustas ja juhtis Esztergomist (linnake Budapesti lähedal) kardinal Mindszenti, ungari katoliikliku kiriku priimas. Seistes reaktsiooni eesotsas, teotsedes imperialistliku luure instruksioonide järgi, esines kardinal jultunud enesekindlusega rahvalitsuse poliitika vastu, kes lahutas kiriku riigist ja otsustas muuta ilmlikeks kõik kirikukoolid. Rahvas aga võttis need valitsuse sammud vastu suurima rahuldusega. Mindszenti esines valitsuse vastu, rahva tahte vastu.

Oma arvukais kirjades ja instruksioonides ähvardas kardinal usklikke katoliiklasi karistustega, kui nad saadavad lapsed ilmlikesse koolidesse, ähvardas välja heita kirikust kõik papid, kes ei boikoteeri neid koole.

Mindszenti roimarlik tegevus, kes paljastati hiljem riigireeturina, spioonina ja välisvaluutaga spekulerejana, tunnistab sellest, et katoliiklik reaktsioon ei tahtnud loovutada oma positsioone rahvahariduse valdkonnas, püüdes ellu viia oma reaktsioonilisi ideid kooli kaudu. Kuid rahvas tegi lõpu Mindszenti roimarlikule tegevusele.

Seaduse järgi, mille parlament võttis vastu 1948. aasta juunis, lahutas riik kirikust 4564 kirikukooli, mille hulgas oli 2797 katoliikliku, 1097 reformeeritud ja 385 evangelistliku kiriku kooli. Valitsus kaotas senise kohustusliku usuõpetuse koolides, võtmata siiski soovijailt võimalust selle õppimiseks.

Rahvademokraatlik Ungari kiskus ära imperialistlikult reaktsioonilt kooli — sirguva põlvkonna ideoloogilise kasvatuses tähtsaima vahendi.

Hoolimata klerikaalse reaktsiooni ähvardustest karistada kõiki lastevanemaid, kes sõandavad registreerida oma lapsi ilmlikesse koolidesse, algatasid lastevanemad laialdase liikumise, mille nimetuseks sai „Töötajad — abiks koolile“.

Ungari rahvas võttis valitsuse sammud hariduse valdkonnas vastu oma südameasjana. Rahva vabatahtlike annetuste ja vabatahtliku töö alusel täienes endiste kirikukoolide lõhutud varustus, remonditi laostunud koolihooned, ehitati uusi. Määratu suure panuse sellesse üritusse andis ungari töötav noorsugu.

Klerikaalne reaktsioon tahtis kahjustada koolielu arengut preestrite ja munkade demonstratiivse lahkumisega õpetajakohtadelt, kuna need moodustasid rõhuva enamuse koolipersonalist Ungaris. Kuid sellest ei tulnud midagi välja. Riigis algas hoogne õpetajate ettevalmistamine ja pedagoogide uue põlvkonna kasvatamine spetsiaalseis õppeasutustes. 15 tuhat ilmlikku õpetajat võttis endale lisakoormuse ja nad täidavad üheskoos riigi poolt õpetajatööle suunatud noore kaadriga edukalt oma ülesandeid.

6181 üldkohustuslikku kooli avas külalislahkelt oma ukсед 1948./49. õppeaasta alguses 1 miljonile sajale tuhandele õpilasele. Väga iseloomustavad on tolle õppeaasta tulemused. Vana Ungari algkooli lõpetas tavaliselt mitte üle 25—28 tuhande lapse, kellest ainult pooled läksid edasi järgmise astme koolidesse. 1948./1949. õppeaastal lõpetas üldkohustusliku kooli 80 tuhat last, kellest 30 tuhat astus gümnaasiumi.

Sellest ajast suureneb iga aastaga üldkohustuslike koolide õpilaste arv. Käesoleval aastal ulatub see juba 1 200 000 õpilaseeni. Kasvab ja täiustub õpetajate kaader. Näiteks käesoleva õppeaasta eel suvisel vaheajal lõpetas kolm tuhat pedagoogi kvalifikatsiooni tõstmise kursused, 2300 õpetajat lõpetas vene keele kursuse. Märkimisväärne muide, et sel aastal õpib ungari koolides 400 000 õpilast vene keelt.

Tuleb eriti rõhutada sidemete tugevnemist lastevanemate ja koolide vahel. Lastevanemad organiseeruvad koolide juures kollektiivideks, loovad tiheda sideme pedagoogidega selleks, et osa võtta oma laste hariduskäigust, teadliku distsipliini tugevdamisest õpilaste hulgas, nendega koolivälise tegevuse organiseerimisest.

Riigis on loodud lastevanemate koolide võrk, mis aitab kaasa üldisele arengule. Sellal, kui näiteks laps käib lasteaias, õpetatakse ta vanemaile erilises koolis laste haigestumiste vältimist, tutvustatakse neile eelkoolialiste laste kasvatamise eesrindlike meetodeid. Laps läheb algkooli — uude õppejärku läheb üle ka ta vanem. Kool tutvustab teda õpilaste õpetamise vahenditega, laste kasvatamise põhimõtetega töö ja oma rahvademokraatliku kodumaa armastuse vaimus, annab talle teadmisi elu tekkimisest ja inimese põlvnemisest maakeral.

Ka edaspidi, kui lapsed lähevad keskkooli, suureneb vastavalt nende vanemate õppeprogramm. Lastevanemate selles õppejärgus on õppevahendeiks näiteks sellised spetsiaalselt väljaantud raamatud, nagu „Distsipliin“ ja „Laste perekondliku kasvatuses põhitõed“. Viimases raamatus käsitletakse küsimusi ümbruse kasvatavast mõjust, vanemate eeskujust, vanemate autoriteedist jne. Sel puhul kasutatakse laialdaselt, samuti nagu lastekoolideski, väljapaistva nõukogude pedagoogi A. S. Makarenko kogemusi ja juhendusi.

Juba 1949. aastal õppis sellistes lastevanemate koolides 80 000 inimest. Lastevanemate koolide võrk ja neis õppijate arv kasvab pidevalt.

1949. aasta septembris toimusid ungari keskkoolisüsteemis olulised muudatused. Nende muudatuste olemus seisneb eelkõige selles, et gümnaasiumid said demokraatlikeks õppeasutusteks, mis töötavad ühtse, teaduslikele alustele rajatud programmi järgi.

Vana Ungari gümnaasiumis toimus õppetöö ühekülgse, humanitaarteaduste suunas. Selline haridus rahuldab aristokraatiat, kes oma lapsed pärast gümnaasiumi lõpetamist saatis ülikooli peamiselt filosoofia- ja õigusteaduskonda. Gümnaasiumi lõputunnistus ei olnud mitte niivõrd teadmisi tõendavaks dokumendiks, kui tõendiks selle omaniku kuuluvusest privilegeeritud klassi. Ja see tunnistus avas juurdepääsu ükskõik millisesse Ungari instituuti või ülikooli, sellal kui teist järku erialase tehnilise kooli lõpetamine, mis oli madalam õpilaste sotsiaalselt koosseisult, seda võimalust ei andnud.

Keskkoolireform purustas „elevandiluust torni“, mida kujutas endast vana gümnaasium, muutis selle Ungari rahvaharidussüsteemi orgaaniliseks osaks. Ta tegi lõpu sotsiaalseist motiividest dikteeritud erinevusele teoreetilise ja praktilise, üldise ja erialase hariduse vahel. Ta avas pärani kõigi õppeasutuste ukse tööliste ja vaeste talupoegade laste ees, töötava rahva poegade ja tütarde laia hulga ees.

Reform määrab, et:

1) kõik keskkoolid rajatakse üldkohustusliku kooli programmi baasile, s. t. et igal õpilasel, kes edukalt lõpetab üldkohustusliku kooli, on võimalik astuda ükskõik millisesse gümnaasiumi — üldhariduslikku või erialasesse;

2) kõik järgmise astme koolid koosnevad neljast klassist ja nende lõpetajad sooritavad küpsustunnistuse saamiseks eksamid kõigis õppeprogrammi ainetes;

3) kõik gümnaasiumid annavad ettevalmistuse, mis on tarvilik sisseastumiseks vastavasse kõrgemasse õppeasutusse;

4) üldhariduslikele ainetele (kirjandus, ajalugu, poliitiline ökonomia jne.) on kõigis gümnaasiumitüüpides määratud ühtlane arv tunde.

Teise astme haridussüsteem jaguneb järgmisteks gümnaasiumitüüpideks: üldhariduslikeks, tööstuslikeks, põllumajanduslikeks, õpetajate ja majandusgümnaasiumideks. Nende gümnaasiumide eesmärgiks on valmistada õpilasi ette tööks ja vastavasse kõrgemasse õppeasutusse astumiseks. Kui erialase gümnaasiumi lõpetaja soovib astuda õppeasutusse, mis on lahkuminev tema keskkooli eriala

profiilist, siis peab ta sooritama eri eksami. Keskkool annab igale lõpetajale kindla eriala, mis võimaldab tal otsekohe pärast koolipingilt lahkumist asuda kvalifitseeritud tööle käitistes, põllumajandusliku kooperasiiooni liinis või riigiasutustes.

Üldhariduslikke gümnaasiume on kaheksaguseid: loodus- ja humanitaarteaduste gümnaasiumid. Esimesed annavad sügavaid teadmisi matemaatikast ja loodusteadusest, valmistades õpilasi ette õpingute jätkamiseks ja tegelikuks tööks teaduse ja tehnika alal; teine annab teadmisi ajaloost ja keeltest, valmistades õpilasi ette ülikooli humanitaarteaduskondadesse astumiseks. Loodus- ja humanitaarteaduste õppimisega kaasneb erialaste gümnaasiumide peamiste: kehakultuuriliste, muusikaliste, kunstiteaduslike ainete õppimine. See on nii ka erialastes keskkoolides.

Majandusgümnaasium valmistab kaadrit tööks riigiaparaadis, riiklike ettevõtete plaani- ja teistes osakondades ja kooperatiivides. Tööstuslikud gümnaasiumid valmistavad kvalifitseeritud tööliste kaadrit kõige mitmesugusemaile tööstusharudele — mäe-, metallurgia-, masinaehitus-, keemia-, tekstiili-, ehitus- jne. tööstusele. Neis gümnaasiumides pühendavad õpilased õppeprogrammi kohaselt iga nädal üldhariduslikele distsipliinidele 11—14 tundi, praktilisele tööle — 12 tundi, kuid ülejäänud aja — valitud eriala teooria õppimisele. Kahe esimese õppeaasta programm on ühine kõigile tööstuslikele gümnaasiumidele. Seega on mitte ainult tagatud loodusteaduslike ja teiste üldhariduslike distsipliinide õpetamise ühtlane tase, vaid on ka arvestatud, et õpilasel, kes on astunud 14-aastasena gümnaasiumi, oleks võimalus nende kahe aasta kestel, s. o. 17. eluaastani, lõplikult valida oma elukutse ja alustada erialaste ainete õppimist. Niisamasugune kord on kehtestatud ka põllumajanduslikes gümnaasiumides, mis valmistavad ette kaadrit tootmisalaste kooperatiividele maal — teraviljakasvatuse, loomakasvatuse, kõõgiviljakasvatuse, metsanduse ja tudaainetetööstuse eriteadlasi.

1950. aastal toimusid erialaste gümnaasiumide süsteemis edasised ümberkorraldused vastavalt rahvamajanduse huvidele. Tööstuslikud gümnaasiumid on nüüd muudetud tööstuslikeks tehnikumideks, mille arv pidevalt kasvab. Majandusgümnaasiumid on muudetud erilisteks poliitökonoomia koolideks.

Pedagoogiliste gümnaasiumide asemele on asutatud pedagoogilised koolid, mis valmistavad ette õpetajaid üldkohustusliku kooli neljale algklassile, ja koolid, mis valmistavad ette lasteaegade kasvatajaid. Muudatusteta jäid üldhariduslikud, põllumajanduslikud, kehakultuuri- ja muusikagümnaasiumid, samuti ka kujutava ja rakendus Kunsti gümnaasiumid.

See mitmekesine ning orgaaniliselt seotud keskkoolisüsteem on riigi poolt varustatud ühtlaste õpikutega üldhariduslikes aineis (nende hulgas üks võõrkeel, tavaliselt vene keel), ühtlase üldharidusliku programmiga, mis sisaldab ungari koolides uude õppeaine — poliitilise ökonoomia.

Uus ungari kool püstitab endale tõsisema eesmärgi — noorsoo kasvatamise marksistlik-leninliku ideoloogia vaimus, sotsialismiehitajate kasvatamise.

See õilis eesmärk, mis vastab rahva elulistele huvidele, rahu ja õitsengu huvidele, tungib üha rohkem laialdasimate töötajate hulkade teadvusse ja ergutab neid täielikult kasutama neile pakutavat ja Konstitutsiooniga tagatud õigust haridusele. Selleks on neil kõik tingimused ja, mis peamine, töötava inimese usk homsesse päeva. Rahvademokraatia likvideeris lühima ajaga tööpuuduse, andis talupoegadele maa ja näitas neile tee kollektiivseks melhaniseeritud tööks, tõstis rahva elatus-taset.

Iga aastaga tõuseb tööliste ja töötavate talupoegade laste protsent keskkoolides, likvideeruvad vanade režiimide karjuva ülekohtu tagajärjed hariduse kättesaadavuse suhtes. Varem, 1930. aastal näiteks oli tööstustöölise lapsi keskkoolides ainult 2,7 protsenti õpilaste üldarvust, kuigi tööstustöölised moodustasid peaaegu 15 prot-

senti maa elanikkonnast. Veelgi väiksem — 1,3 protsenti — oli koolides maakehvikute laste protsenti, kes moodustasid 35 protsenti Ungari elanikkonnast. 1948./49. õppeaastal tõusis gümnaasiumides õppivate töölislaste protsenti 11,2-le, aga töötavate talupoegade laste protsenti — 13,1-le. 1949./50. õppeaastal toimus uus hüpe õppivate töölis- ja töötavate talupoegade laste arvus: neid sai juba 60 protsenti.

Kuid õppeedukuse alal ei ole koolides veel kõik korras. Ungari Töörahvapartei avastas selle põhjuse, paljastades reaktsionäärid — keskkoolireformi saboteerijad, kes varjasid end reas Ungari haridusala juhtivais organeis — Kultuste ja Haridusministeeriumis, Uleriigilises Kasvatusinstituudis ja kolledžite (õpilaste internaatide) direktsoonides. Tegutsedes koos kirikliku reaktsiooniga tegid šovinismi ja klerikalismi kandjad kõik, et nurja ajada õpikute väljaandmist, et koormata õpilasi üle tarbetu õppematerjaliga ja raskendada nende õppimist; sellega püüdsid nad saavutada suurimat arvu läbikukkumisi eksameil ja sel teel kahjustada rahvaharidust.

Ungari Töörahvapartei Keskkomitee võttis 1950. a. märtsis vastu spetsiaalse otsuse, milles rõhutati vajadust tugevdada võitlust parempoolsete sotsiaaldemokraatide ja klerikaalse reaktsiooni jäänuste vastu, näitas teed reaktsiooni õõnestustöö tagajärgede likvideerimiseks koolis, veelgi laialdasemaks töölislaste kaasatõmbamiseks haridusele ja õpilaste teadmiste süvendamiseks õpikute, õppeplaanide ja -materjalide rajamise teel marksistlik-leninlikule ideoloogiale.

Uued rahvaharidusorganid, pedagoogid, lastevanemad ja õpilased asusid entusiasmiga selle otsuse täitmisele.

Õppematerjal vaadati uuesti läbi. Koolides tekkisid ja jäid püsima süsteemina ringid, kus õppetöös tugevamad õpilased aitavad järele mahajääjaid. Käitistes avati õppimistoad, kuhu tööliste lapsed kogunesid koolist vabal ajal tööks vilunud pedagoogide juhtimisel. Kujunes tihedaim side lastevanemate ja õpetajate vahel, mille eesmärgiks oli ühendada pingutused võitluseks laste edukuse tõstmise eest. Selle tagajärjel tõusis õppeaasta lõpuks õpilaste edukus märkimisväärselt. 13 000 õpilasest, kes 1950. aastal sooritasid küpsuseksameid, sai 10,4 protsenti (5,3 protsendi asemel eelmisel aastal) väga head hinded, 17,5 protsenti (14,3 protsendi asemel) — head; 4,2 protsenti (12,8 protsendi asemel) pidid eksameid kordama. Eriti pälvib tähelepanu fakt, et suurim protsenti väga häid hindeid langeb tööliste ja talupoegade lastele.

Organiseeritult teostatud õpilaste vastuvõtt gümnaasiumidesse ja tehnikumidesse suurendas õpilaste arvu 32 tuhandele 32 tuhande asemel eelmisel aastal. See suurenemine toimus eranditult töölislaste arvel, kelle arv gümnaasiumides tõusis 12 tuhandele. Samal ajal astus gümnaasiumide esimestesse klassidesse 8800 töötavate talupoegade last. Keskkooliõpilaste üldarv suurenes sel õppeaastal 80 tuhandele 71,7 tuhande asemel 1948./49. õppeaastal.

Õppeaasta alguseks andis Kultuste ja Haridusministeerium kõigis distsipliinides uued õpikud. Koolid said õigeaegselt 166 õpikut 7 150 000 eksemplaris, nende hulgas õpikud slovaki, kroaadi, rumeenia ja serbia keeles.

Tohtu suurt osa rahvahariduses etendavad 1945. aastal asutatud koolid töölistele, mis kogu maal on laialt levinud. Tööst vabal ajal õpivad neis koolides töölisel, kellel endise korra aegu raskete poliitiliste ja materiaalsete tingimuste tõttu põlnud võimalik haridust saada. 1948./49. õppeaastal alustasid Ungari Töörahvapartei algatusel tööd küpsuseksamiteks ettevalmistuse kursused. Neile kursustele võetakse vastu noori töölisi alates 17-ndast eluaastast. Nad õpivad ühe aasta, olles internaatides riigi täielikul ülalpidamisel. 1950. aastal andis 2000 noort töölisi eksamid keskkooli kursuse ulatuses. 1950. aastal tõusis õpilaste arv neil kursustel 4,5 tuhandeni, sellest 20 prots. naisi. Ka töötavad õhtused kursused kõrgemate õppeasutuste juures töötajate ettevalmistamiseks ülikoolidesse ja instituutidesse

astumiseks. Neil kursustel õppijad töötavad käitises kaks tundi vähem, kusjuures nende töötasu säilitatakse.

Kutsudes töötajaid üles visadele õpingutele teadusekindluse vallutamiseks loob rahvademokraatia selleks kõik vajalikud tingimused. On avatud laialdane internaatide võrk endiste ungari mõisnike kauneis lossides, kus nüüd täielikult riigi ülalpidamisel elab üle 25 000 õpilase. Riik kulutab suuri summasid õpilastele stipendiumideks ja õppemaksuks. Näiteks vabastatakse õppemaksust täielikult väga head õppijad, kuna headel õpilastel alandatakse õppemaksu tunduvalt.

Viimasel ajal on kogu maal hakatud laialdaselt praktiseerima „lahtiste uste nädalat“, mis on määratud õppeaasta lõpule. Sellel nädalal üldkohustuslike koolide kaheksandate klasside õpilased külastavad keskkooli, aga keskkoolide lõppklasside õpilased — ülikooli ja instituute, kus nad tutvuvad õppematerjaliga, töökodade ja laboratooriumidega, kus nad saavad professoreilt ja õppejõududelt konsultatsioone ja nõuandeid.

Kõik see soodustab tööliste-talupoegade noorsoo edukat suunamist kes- ja kõrgemaisse õppeasutustesse. Juba 1949. aasta sügisel õppis ülikoolide ja instituutide esimestel kursustel 50 protsenti tööliste ja töötavate talupoegade lapsi. Nende hulgas oli 440 tööstustöölist, kes olid lõpetanud küpsuseksamiteks ettevalmistamise kursuse ja sooritanud edukalt võistluskatsed ülikooli sisseastumisel.

Kui 1938./39. õppeaastal kõrgemate tehniliste õppeasutuste üliõpilaste arv ei ületanud 1120 inimest, siis 1949./50. õppeaastal see tõusis 6600-le. Kuid ka see arv ei suuda rahuldada tänapäeva Ungari tormiliselt kasvavat vajadust inseneride kaadri osas. Seepärast tervitas kogu maa Budapesti Kõrgema Polütehnilise Instituudi professorikonna algatust, kes vabatahtlikult tegi ettepaneku õppetööks kahes vahe- tuses. See andis võimaluse võtta esimesele kursusele vastu veel 900 üliõpilast.

Budapesti Kõrgema Polütehnilise Instituudi märkimisväärse laiendamise kõrval asutas rahvademokraatia kaks uut kõrgemat tehnilist õppeasutust Veszprémi ja Miskolci linnas.

Kiiresti kasvab üliõpilaste arv ka teistes kõrgemates õppeasutustes. 1949./50. õppeaastal kasvas üliõpilaste arv meditsiinilises instituudis võrreldes 1938./39. õppeaastaga 1530-lt 3463-le, pedagoogilises instituudis 2304-lt 5031-le, kõrgemais kunstikoolides 314-lt 1151-le jne.

Üliõpilaste arv vähenes 4350-lt 2000-le ainult juriidilises instituudis. Ja see on mõistetav. Uues Ungaris langes ära varem kehtinud põhimõte panna juhtivale administratiivsele tööle ainult juriidilise hariduse diplomiga inimesi, olenemata sellest, kas diplom oli saadud altkäemaksu või protektsiooni kaasabil. Nüüd teevad administratiivset tööd edukalt vastava ettevalmistuse saanud töölisel. Kuid rajatult tõsisele teaduslikele aluseile annab juriidiline instituut nüüd hästi ettevalmistatud eriteadlaste kaadrit, kes on valvel rahva ja riigi huvide eest.

1949./50. õppeaastal oli Ungari kõrgemais õppeasutustes 22 822, kuid 1950./51. õppeaastal — üle 30 000 üliõpilase 11 990 asemel 1938./39. õppeaastal. Käesoleval õppeaastal astus maa kõrgemate õppeasutuste esimestele kursustele ligi 12 tuhat inimest, s. o. niipalju, nagu oli kuulajaid kõigi õppeasutuste kõigil kursustel Horthy-Ungaris.

Ungaris on tänapäeval neli ülikooli, kaks polütehnilist instituuti, poliitilise ökonomia instituut, põllumajandusinstituut ja kaheksa muud kõrgemat õppeasutust.

Töölisnoorsugu täidab nüüd Ungari uute kõrgemate koolide auditooriume. Rahvademokraatia eemaldas demokraatliku noorsoo aktiivsel kaasabil õppeasutuste seinte vahelt kõik reaktsioonilised professorid ja üliõpilaste hulgast fašistide sarakud, keelas ära reaktsioonilised õpikud ja õppeprogrammid, asendades need uute, demokraatlikega. Ülikoolide ja instituutide programmidest on välja jäetud tarbetud ained. Näiteks kiriku riigist lahutamise seaduse alusel on kaotatud ja üle antud

vastavaile kirikuile Budapesti ülikooli katoliiklik teoloogiafakulteed ja Pécsi ülikooli evangeelne fakulteed. Kõrgemais koolides tehti kohustuslikuks marksistlik-leninlik teadus ühiskonna arenemise seadustest. Vanad õppemeetodid on asendatud uutega, täiuslikumatega. Praktiline õpetus, millele varem ei omistatud mingit tähtsust, sai nüüd kohustuslikuks kogu kõrgema hariduse süsteemis. Nüüd on professorid pidevas töökontaktis kuulajatega. Ülikoolides ja instituutides omandasid kindla koha seminariõppused dotsentide juhtimisel.

Kõrgemas koolis teostatud reformid kajastavad rahvademokraatliku riigi igapäevast hoolt üliõpilastele sügavate teadmiste andmise eest nende valitud erialal.

Kui filosoofia-teaduskond varem laskis välja peamiselt nn. „vabu filosoofe“ ilma igasuguse ettevalmistuseta konkreetseks tegevuseks, siis nüüd valmistab ta ette pedagooge, muuseumitöötajaid, raamatukoguhoidjaid, arhivaare jne. Üliõpilaste konkreetne ettevalmistus võimaldab lühendada nende õppeaega viielt aastalt neljale. Loodusteaduslikud ained on lahutatud filosoofia-teaduskonnast eri teaduskonnaks, mis valmistab ette sotsialismi ehitavale Ungari vabariigile nii vajalikke füüsikuid, keemikuid, matemaatikuid. Põhjalikumalt valmistatakse nüüd ette ka õpetajaskonda koolidele. Varem oli tulevane õpetaja kohustatud spetsialiseeruma kolmes aines. See viis selleni, et ta ei saanud põhjalikke teadmisi üheski ja jäi poolharitlaseks. Õpetajate ettevalmistuse uue süsteemi juures tuleb spetsialiseeruda kahes distsipliinis. Ka õigusteaduse, tehnika ja arstiteaduse töötajate kaadri ettevalmistamisel peetakse silmas antud kutseala profiili; vastavalt uue ühiskondliku korra nõudeile tõstetakse arstiteaduskonnas esikohale ühiskondliku tervishoiu küsimused. Ülikoolide ja instituutide aasta-õppeplaanide koostamisel arvestatakse tiheda seose vajadust teooria ja praktika vahel, seose vajadust ungari rahvademokraatia ja sotsialistliku ehitustöö probleemidega.

Ungari Rahvavabariik sai 1950. aastal ümberkujundatud kõrgemaist koolidest 4100 eriteadlast — 1250 inseneri, 230 agronoomi, 390 majandusteadlast, 650 arsti, 950 pedagoogi, 100 rohuteadlast, 470 juristi, 60 kunstiala töötajat.

Kuid ungari intelligentsi ridade täienemine ei toimu üksnes ülikoolide ja instituutide võrgu kaudu. 1949. aasta oktoobris avati pidulikult endises Budapesti börsihoones majandus- ja tehnika-akadeemia. Sellesse läks õppima ungari proletariaadi 500 paremat poega, kelleks olid natsionaliseeritud ettevõtete peadirektorite ja direktorite kohtadele edutatud töölisel.

Akadeemia ülesanded olid formuleeritud valitsuse otsuses ta asutamise kohta. Selles öeldakse: „On vajalik, et riigi administratsiooni tähtsaimail aladel, riiklike asutuste ja käitiste ning muude vastutusrikaste tööde eesotsas seisaksid sellised juhid, kes ühendavad endas samal määral nii poliitilisi kui ka sügavaid tehnilisi teadmisi ja võimet olla juhtijaks.“

Akadeemias on kolm osakonda: tööstusosakond kümne erisuguse fakulteediga ning finants- ja kaubandusosakond. Uldiseks ja põhiliseks õppeaineiks kõigis osakondades ja fakulteedides on marksistlik-leninlik majandusteadus. Õppetöö kestus akadeemias on 12—18 kuud. Akadeemia kuulajate teadmiste tase kohandatakse kõrgemate õppeasutuste kursusega.

*

Võitlus teadmiste levitamise eest Ungari rahva laiades hulkades levib iga päevaga vastavalt sotsialismi ehitamise ülesannetele riigis.

Viisaastakuplaan (1950.—1954. a.), mis näeb ette sotsialismi aluste ehitamise Ungaris, osutab määratu suurt tähelepanu rahvaharidusele. Viisaastaku kestel valmistatakse ette 12 000 õpetajat üldkohustuslikule koolile, kus õpilaste arv kasvab 62 tuhande võrra. Asutatakse 30 uut gümnaasiumi, esijoones maa tööstus- ja mäetööstusrajoonides. Keskkooliõpilaste arv kasvab 45 tuhande võrra. Kõrgema hariduse

edendamiseks on viisaastaku jooksul ette nähtud kulutada 377 miljonit forinti. Sellel ajavahemikul tõuseb üliõpilaste arv kõrgemais õppeasutustes 8 tuhande inimese võrra.

Viisaastaku jooksul valmistatakse Ungaris ette 10 000 uut inseneri, 160 000 põllumajanduse eriteadlast ja tuhandeid eriteadlasi rahvamajanduse muilt aladelt. Neid ootab kannatamatult maa, mis sammub kindlalt suure eesmärgi — sotsialismi poole.

Mõistagi pole Ungari rahvahariduse uus süsteem veel vaba reast puudustest, kuid Nõukogude Liidu eesküju ja kogemused hariduse organiseerimisel, millest õpib ungari rahvas, aitavad üha kindlamini ja põhjalikumalt kõrvaldada need puudused.

Nõukogude Liidu eesküju, mida järgivad nüüd rahvademokraatia maad, kõneleb veel- ja veelkordselt sellest, et igaveseks on unustuse hõlma langenud ajad, millal „...kogu inimõistust, kogu ta geenius löi ainult selleks, et ühtele anda kõik tehnika- ja kultuurihüved, kuid teised jätta ilma kõige vajalikumast — haridusest ja arengust...“ Kogu inimsoo silme ette on kerkinud ajad, mida nägi ette V. I. Lenin, millal „...kõik tehnikaimed, kõik kultuurisaavutused saavad rahva ühisvaraks ja siitpeale inimõistust ja geenius ei saada enam kunagi muuta vägivallavahendiks, ekspluateerimisvahendiks.“

Toimetuse kolleegium: L. Hall o p (toimetaja kt.), E. Murdmaa, A. Pint, A. Raud, S. Vapper. Toimetus: Tallinn, Tõnismägi 11. Ladumisele antud 21. IV 1951. Trükkimisele antud 11. V 1951. Trükiarv 2595. Paber 70×108, ¹/₁₆. Trükipoognaid 4,25. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 5,82. Arvutuspoognaid 5,85. MB-06454. Tellimise nr. 831. Trükikoda „Punane Täht“, Tallinn, Pikk tän. 54/58.

Eesti Ajalehtede-Ajakirjade Kirjastus.

Ilmub 1 kord kuus. Üksiknumbri hind 5 rubla.

Tellimishind: 6 kuud — 30 rubla.

«Ньюкогуде Кооль» (Советская школа). Орган Мин. Просв. ЭССР.
На эстонском языке.

СОДЕРЖАНИЕ

Передовая. Экзамены — государственный контроль учебно-воспитательной работы в школе	269
И. Демман. Замечательные достижения русских и советских математиков в области теории чисел	274
Э. Сыгель. О народной и антинародной литературе	281
Р. Вийес. Организация летних каникул учащихся — важная государственная задача	299
В. Хорм. Из опыта школы в Қохила по организации экскурсий	304
Ф. Перебийнос. Географическая площадка и работа на ней	310
В. Вооре. Об изготовлении учебно-наглядных пособий по зоологии в связи с летними заданиями по зоологии	313
План разбивки пришкольной территории семилетней школы в Куренурме	318
С. Пауль. Об изготовлении учебно-наглядных пособий в семилетней школе в «Ээсти Фосфорит»	321
В. Федоров. Народное образование в Венгрии	324

Rbl. 5.—